

รายงานการวิจัย

การแลกเปลี่ยนและการค้าข้าวบริเวณชุมชน

รอบทะเลสาบสงขลา.

ชวลิต อังวิทยาธร

รายงานการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
โครงการวิจัยเรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา
ของเมธีวิจัยอาวุโส ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์
โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ตุลาคม 2543

บทคัดย่อ

นครศรีธรรมราช เคยเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตข้าวเลี้ยงประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะดินแดนมลายูมาตั้งแต่อดีต ด้วยความสำคัญดังกล่าวที่ทำให้ผู้แสวงอำนาจเข้ามาพึ่งข้าวจากเมืองนครสร้างฐานอำนาจการปกครองเหนือดินแดนต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ราวรัชกาลที่ 3-4 แหล่งผลิตข้าวของเมืองนครได้เคลื่อนมาอยู่ที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองนครและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา ในสมัยนี้การค้าข้าวของกลุ่มน้ำปากพนังเจริญรุ่งเรืองมา ด้วยมีปัจจัยทางด้านความต้องการ (Demand) ได้แก่ ด้านตลาดในสิงคโปร์ มลายู ที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก และความคล่องจงทางด้านการผลิต (Supply) ได้แก่ ความเหมาะสมของแหล่งผลิต แรงงานเสรีที่ได้รับการปลดปล่อยได้เข้ามายังพื้นที่การผลิตมากมาย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงครามประมาณ 15 ปี กลุ่มน้ำปากพนังและรอบทะเลสาบสงขลามีความสำคัญในด้านการผลิตข้าวที่สำคัญต่อภูมิภาคนี้มาโดยตลอด แม้ว่าจะอยู่ในภาวะสงคราม การเคลื่อนไหวในการค้าจะถูกควบคุม ก็ได้ทำให้การผลิตและการค้าข้าวหยุดชะงัก แต่หลังจากนั้นก็เริ่มเสื่อมถอยลงเป็นลำดับ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา คนในกลุ่มน้ำปากพนังเริ่มทยอยอพยพออกจากพื้นที่ทิ้งร้างนาไปหาที่อยู่ใหม่ หาดูชีพใหม่ ไร่สีต่าง ๆ ก็ทยอยปิดกิจการไปที่ละโรง สองโรง จนในปัจจุบันโรงสีที่เหลืออยู่ ไม่มีบทบาทในการค้าข้าวมากอย่างเช่นในอดีต

เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ จึงเป็นที่มาของการวิจัยชิ้นนี้ ที่จะหาคำตอบให้ได้ว่า

1. การค้าข้าวในยุคต่าง ๆ ของกลุ่มน้ำปากพนังและรอบทะเลสาบสงขลานั้นมีความเป็นมาและมีสภาพอย่างไร
2. มีสาเหตุและปัจจัยอะไรที่ทำให้การค้าข้าวในถิ่นนี้เจริญรุ่งเรืองและเสื่อมถอยลงเขา

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวในภาคใต้ทั้งระบบ และได้เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์บุคคลไม่น้อยกว่า 70 ท่านที่เคยมีประสบการณ์ในการค้าและผลิตข้าวในถิ่นนี้มาก่อน ซึ่งปัจจุบันบางท่านก็ได้เสียชีวิตไปแล้ว ได้เสาะหาจากภาพและโฆษณาที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวในอดีต

ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดนี้ได้นำเสนอด้วยการจัดลำดับ เป็น บทนำ บทที่ 1 พัฒนาการของการค้าข้าว บทบาทของความเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตและค้าข้าวของเมืองนครศรีธรรมราชและที่ลุ่มน้ำปากพนังในสมัยรัตนโกสินทร์และได้แบ่งการค้าข้าวออกเป็นยุคต่าง ๆ

ได้แก่ ยุคการค้าเสรี ยุคมืด-ฟื้นชีพ และยุคอัปจน โดยได้กล่าวถึงสภาพการค้าข้าวและผลิตข้าวของแต่ละยุค และระเบียบและกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อการค้าข้าว บทที่ 2 พัฒนาการของโรงสีข้าว ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา พัทลุงและสงขลา ซึ่งที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำปากพนังและรอบทะเลสาบสงขลา ได้กล่าวถึง ประวัติโดยสังเขปของโรงสี โดยเน้นเฉพาะโรงสีไฟ ซึ่งเป็นสถาบันที่มีบทบาทอย่างมากในการผลิตและค้าข้าวในยุคที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ กล่าวถึงบทบาทของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้และโรงสีของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ การจัดองค์กรและการบริหารงานในโรงสีไฟ บทที่ 3 พัฒนาการของเครื่องสีข้าวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวเรื่องราวของเครื่องสีข้าวประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่เครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคน เครื่องสีที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำ เครื่องสีประเภทใช้เครื่องยนต์ซึ่งจะมีหลายระบบ ได้แก่ ระบบโยก ระบบหัวบด แบบพัฒนาและแบบใช้เครื่องไฟฟ้า และเครื่องสีแต่ละประเภทมีเอ็นจิเนียรในท้องถิ่น เป็นผู้มีส่วนในการพัฒนา การพัฒนาเครื่องสีมีส่วนที่ทำให้ต้นทุนของโรงสีถูกลง เป็นเหตุให้ชาวนา คนกลางหันเข้ามาสู่ระบบการผลิตและค้าข้าวแทนโรงสีใหญ่ โดยรัฐบาลมีส่วนส่งเสริมเครื่องสีขนาดเล็กในระยะแรก สิ่งที่เกิดขึ้นกับระบบการค้าข้าว นั้น มิได้เป็นไปอย่างที่ทางรัฐบาลหวังให้เป็นไปในทางบวก แต่ส่งผลต่อเนื่องให้การค้าและการผลิตข้าวตกต่ำลงเป็นลำดับ บทที่ 4 วัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการค้าข้าวและโรงสี ได้แก่ ขั้นตอนการซื้อข้าว เทคนิคการซื้อข้าวของโรงสี คนกลางและนายหน้า กระสอบบรรจุข้าว การใช้แกลบ ใช้ฟางข้าว การเลี้ยงปลุสตัวด้วยรำ ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการสีข้าว การคมนาคมขนส่ง ทั้งทางบกและทางน้ำ เส้นทางเดินเรือ ชนิดของเรือ เส้นทางขนส่งทางรถไฟ ทางรถยนต์ ระบบการเงิน รูปแบบของเงินตราที่ใช้ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์สำหรับใช้ในการค้าระหว่างประเทศและภายในประเทศ ซึ่งเป็นเงินตราที่โรงสีและกงสีหรือเจ้าภาษีในท้องถิ่นเป็นผู้ผลิตขึ้นใช้หมุนเวียนในถิ่นที่ตนควบคุมอยู่ มาตราวัด ตวง ชั่ง ในการค้าข้าว บทที่ 5 พล้งอำนาจของชุมชนอันเนื่องด้วยการค้าข้าวและกิจการโรงสี เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและเหตุการณ์ของการค้าข้าว ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน การขยายตัวของชุมชน ที่มาของแรงงานที่ได้รับปลดปล่อยจากการเป็นทาสและการเป็นไพร่ การอพยพของคนชาวจีนที่เป็นส่วนสำคัญในการค้าข้าว การตั้งโรงสี และเป็นแรงงานในโรงสี การอพยพออกจากพื้นที่ของชาวนา

พล้งอำนาจทางการเมือง และการปกครองที่ทำให้รัฐบาลต้องออกกฎหมายควบคุมและจัดระเบียบการค้าข้าว และทำให้เกิดระบบการผูกขาดการค้าข้าวกับต่างประเทศ การยกเลิกกฎหมายที่ควบคุมการค้าข้าวของท้องถิ่น เพื่อให้ข้าวที่ผลิตได้ในภาคกลางส่งเข้ามาตีตลาดในภาคใต้ได้แล้ว จึงค่อย ๆ ยกเลิกกฎหมายควบคุมนั้นไป การควบคุมที่ดูเหมือนจงใจมิให้มีการผลิตและการค้าข้าวของภาคใต้เติบโต เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้การผลิตข้าวและการค้าข้าวของภาคใต้ค่อย ๆ ขบเซาลงดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เรื่องพลังด้านวัฒนธรรมกล่าวถึงลักษณะ

การทำนาในอดีต ปัจจุบันได้เปลี่ยนไป พลังด้านธุรกิจการค้า ความเป็นศูนย์กลางทางการค้า และการผลิตข้าวของกลุ่มน้ำปากพนังทำให้ปากพนังกลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยหนึ่ง แต่เมื่อการค้าข้าวซบเซาลง ปากพนังก็ซบเซาลงด้วย แม้ว่าในภายหลัง แถบลุ่มน้ำปากพนังจะเกิดอาชีพใหม่ ได้แก่ กิจกรรมประมง การทำนาเกลือ แต่ก็ไม่มีท่าที่ว่า ปากพนังจะมีความรุ่งเรืองอย่างในอดีต

Abstract

In the old days Nakomsrithammaraj was a principal rice-producing source feeding the peoples of Southeast Asia, in particular the Malay territory. Power seekers had exploited that status of Nakomsrithammaraj to establish the base from which to impose dominion over territories ever since the time long past up to the Bangkok period.

During the Bangkok period, around the third or fourth reign, the Nakomsrithammaraj rice-producing source moved to the Pakphanang river basin, this being part of the Nakomsrithammaraj city, and in areas around the Songkhla lagoon. In this period the rice trade of the Pakphanang river basin prospered by dint of a large increase in demand in the Singapore and Malay markets and of a corresponding supply on account of a favorable production source along with a sizable body of liberated labor that entered this production area. From the reign of king Rama V until World War II and 15 years after the War, the territories around the Pakphanang river basin and the Songkhla Lagoon had been important for their rice production to the region. Even in the time of war when trade restrictions were imposed, the rice production and trade by no means ceased. But after the period mentioned, decline progressively set in. From B.E. 2500 (1957 A.D.) onward, natives of the Pakphanang river basin began to emigrate wave after wave, having deserted their farms to seek a new place to live and a different means of livelihood. Rice mills went out of business one by one and then in increasing numbers, and today those that remain do not assume so great a role as in the past.

These changing circumstances are what prompted this research in order to seek answers to the following questions.

1. How did the rice trade around the Pakphanang river basin and the Songkhla lagoon developed in each period, and what were its circumstances?
2. What caused the earlier prosperity of the rice trade of this region as well as its subsequent decline, and what factors contributed to this phenomenon?

The researcher secured documentary data about the entire system of rice trade of the south and collected fieldwork data by interviewing no fewer than 70 individuals experienced in the rice trade and production of this region, some of whom

are now deceased. They were identified from past pictures and advertisements about the rice trade.

All the data were organized in sequence as follows. First was an introductory chapter. Then Chapter I dealt with the development of the rice trade of Nakomsrithammaraj city and the Pakphanang river basin during the early Bangkok period, with the rice trade divided into stages of liberal trade, darkness and revival, and impasse, each described with reference to its circumstances of the rice trade and production and to regulations and laws affecting the rice trade. Chapter II was about the development of rice mills located in the provinces of Nakomsrithammaraj, Pattalung, and Songkhla, which fall within the region around the Pakphanang river basin and the Songkhla lagoon, giving a brief historical account of rice mills with emphasis on mechanically-driven ones so instrumental to the rice production and trade during the prosperity stage, and expounding the roles of the southern Thai rice company and its rice mills, as well as the organization and management of the mechanically-powered mills.

Chapter III discussed the rice thresher and local wisdom, giving an account of various types of rice thresher from the manual type to the steam-powered one and the motor-driven type, which consisted of several systems : manually-operated system by which the thresher was driven when a handle to it was pushed and pulled, grinding-head system, developed system, and electrically driven system. The development of each type of thresher was marked by the fact that local engineers played some part in it. The development of threshers helped to reduce costs for rice mills, causing farmers and middlemen to replace large mills in the rice producing and trading system, with the government playing a part in initially promotion small-size threshers. What happened to the rice trading system was not so positive as the government had intended, but rather it continually forced the rice trade and production into progressive decline.

Chapter IV covered the culture that grew out of the rice trade and mill involving the steps of rice purchase, the rice-purchasing techniques employed by rice mills, middlemen and brokers, rice sacks, the utilization of rice chaff and straw, the use of rice grain powder---a by-product of rice threshing---as animal feed, rice transportation by

land and water that included boat navigation routes, types of boats, and rail and motor car shipping routes. Also in this chapter were the system of finance, the types of currency used in the early Bangkok period for international and domestic trade, the currency units being issued by the rice mills and local tax regulators to circulate within their spheres of control. Chapter IV closed with the scales of measurement, scooping and weighing, used in the rice trade.

Chapter V presented the community power derived from the rice trade and the rice mill enterprise. This was an analysis of data and events concerning the rice trade : community strength, community expansion, sources of labor from freed slaves and other forms of subservience, migration of the Chinese so vital to the rice trade and the founding of rice mills as well as making available labor for rice mills, and emigration of farmers.

With its political and administrative power, the government proclaimed laws to control and regulate the rice trade, resulting in system of monopoly in the international rice trade as well as the gradual abrogation of laws protecting the local rice trade to allow rice produced in the Central region to dominate the Southern market. Behind this free trade concept seemed to lurk the intention of preventing the growth of rice production and trade of the South, and was one of the principal causes of the gradual deterioration in the rice production and trade in the southern region into its present weak state. On the dimension of cultural dynamic, the present way of farming has changed from the practices of the past. In connection with business dynamic, the past glory of the town of Pakphanang as center of rice trade and production of the Pakphanang river basin once made it an important port. But as the rice trade declined, so did the town. Although the Pakphanang river basin region later gave rise to new occupations such as those connected with fishery and shrimp-farm enterprises, no sign of the same prosperity as that of the old days was indicated for the town of Pakphanang.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ง
สารบัญ	ช
สารบัญภาพ	ณ
บทนำ :	1
ขอบเขตของการวิจัย	5
ข้อจำกัดในการวิจัย	5
วิธีดำเนินการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
อ้างอิง	7
บทที่ 1 : พัฒนาการค้าข้าวในภาคใต้	8
การค้าข้าวในยุคเสรี	11
การค้าข้าวในยุคมีดและปืนซีพ	16
การค้าข้าวในยุคอับจน	25
ระเบียบและกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อการค้าข้าว	40
อ้างอิง	47
บทที่ 2 พัฒนาการของโรงสีข้าว	50
โรงสีข้าวในจังหวัดนครศรีธรรมราช	
(ลุ่มน้ำปากพนัง, ชะอวด, อำเภอเมือง, ฉวาง, ทานพอ)	50
โรงสีข้าวในจังหวัดพัทลุง	78
โรงสีข้าวในจังหวัดสงขลา	87
บริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ จำกัดกับโรงสีบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ จำกัด	95
รูปแบบการจัดองค์กรพนักงานของโรงสี	101
อ้างอิง	107

เรื่อง	หน้า
บทที่ 3 พัฒนาการของเครื่องสีข้าวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	110
เครื่องสีข้าวที่ใช้แรงงานคนในการขับเคลื่อน	110
เครื่องสีข้าวระบบเครื่องจักรไอน้ำ	114
เครื่องสีข้าวประเภทเครื่องยนต์ระบบโยก	117
เครื่องสีข้าวประเภทเครื่องยนต์ระบบหีบด	127
เครื่องสีข้าวประเภทเครื่องยนต์ไฟฟ้าระบบตู้พัฒนา	129
เครื่องสีข้าวประเภทใช้เครื่องไฟฟ้า (มอเตอร์)	132
อ้างอิง	134
 บทที่ 4 วัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการค้าข้าวและโรงสีข้าว	136
ขั้นตอนการรับซื้อข้าว	136
คนกลางรับซื้อและนายหน้า	139
กระสอบบรรจุข้าว	141
การใช้เกลบ	150
การใช้ฟาง	153
การเลี้ยงปลุสสัตว์ด้วยรำและการค้าปลุสสัตว์ - สุกร	154
การคมนาคมขนส่ง	158
ระบบเงินตรา	187
มาตราวัด ชั่ง ตวง	195
อ้างอิง	202
 บทที่ 5 พลังอำนาจของชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังและรอบทะเลสาบสงขลา	
อันเนื่องด้วยการค้าข้าวและกิจการโรงสี	205
อิทธิพลของการค้าข้าวที่มีต่อพลังด้านต่าง ๆ	205
พลังอำนาจทางการเมืองการปกครอง	208
พลังทางด้านวัฒนธรรม	212
พลังด้านธุรกิจการค้า	215
 บรรณานุกรม	215
บุคลากร	218

สารภาพ

ภาพที่	หน้า
1 เมืองนครศรีธรรมราช (ภาพถ่ายทางอากาศ)	11
2 โรงสีเยี่ยมแสง	52
3 โรงสีเยี่ยมแสง สถานที่หลังจากเกิดวาตภัยในวันที่ 25 ตุลาคม 2505	52
4 โรงสีเอี่ยมหลี	53
5 โรงสีเอี่ยมเชียง	53
6 โรงสีกิมใจวันแสง	55
7 โรงสีกวงฮั่ว	56
8 โรงสีกวงฮั่ว ขณะเริ่มรื้อถอนในเดือนกรกฎาคม 2540	56
9 โรงสีฮงเชียงเฮง	57
10 โรงสีหยิกแสงจีน	58
11 ภาพสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จประพาสแหลม มลายู เมื่อถึงเมืองนครศรีธรรมราช ได้รับการต้อนรับเสด็จจากเจ้าของ โรงสี ไฟจีนไควฮักหนึ่งและครอบครัว	62
12 โรงสีบริษัททอกอบกาญจน์ จำกัด	62
13 โรงสีง่วนไถ่	63
14 โรงสีไทยพวงษ์	65
15 โรงสีสระเกษ	65
16 โรงสีแสงไทย	66
17 โรงสีล่วนเอ็กเชียง	67
18 ตัวอย่างเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับการบัญชีของโรงสีไฟล่วนเอ็กเชียง	67
19 โรงสีป่าตา	69
20 โรงสีไฟมิตรบำรุงปัจจุบันยังดำเนินการอยู่	84
21 โรงสีไฟเจริญผล	85
22 โรงสีไฟจิตติถาวร(กวงหลี)	85
23 โรงสีไฟวิเศษกุล	86
24 โรงสีทองมี	88
25 โรงสีบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ จำกัด เป็นโรงสีที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้	101

ภาพที่		หน้า
26	สาวชาวเหนือกับการดำข้าวเปลือกด้วยครกกระเดื่อง	114
27	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว	124
28	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว ยี่ห้อนิสสัน	125
29	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว ยี่ห้อโปลินเตอร์	125
30	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว ยี่ห้อลีสเตอร์	126
31	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว ยี่ห้อคิรลอสการ์	126
32	ภาพโฆษณาเครื่องสีข้าว ยี่ห้อเปิดเตอร์	127
33	เรือใบแขก เป็นเรือ 2 หลักที่มาจากปัตตานี กลันตัน ตรัง กานู เข้ามาซื้อข้าวโดยเสรี	177
34	เรือใบแขก	177
35	เรือสำเภาสองหลัก เรือที่ชาวจีนไหหลำเป็นผู้ริเริ่มนำมาใช้ใน ลุ่มน้ำปากพนัง	178
36	เรือสำเภาสองหลัก	179
37	เรือสำเภาสองหลัก และการทำงานของลูกเรือ	179
38	เรือยนต์ตัวเรือเป็นเหล็ก ชื่อพายุทะเล	180
39	เรือโดยสาร “เรือท่าทอง” แล่นระหว่างปากพนัง - หัวไทร	180
40	เรือกลไฟ	180
41	เรือยนต์ลากจูง	181

บทนำ

รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) ของพระยาสุหมณีนัย วินิต ข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ.117 (พ.ศ.2441)¹ มีความตอนหนึ่งว่า “เข้าเปลือก เข้าสารในแขวงอำเภอเขาพังไกร แลเบียดมีมาก ซึ่งราษฎรพามาจำหน่ายที่ ปากพนัง ลงเรือไปเมืองสิงคโปร์ เมืองแขกบ้าง กรุงเทพฯ บ้าง ดังมีจำนวนดังนี้ เข้าเปลือก 1970 เกวียน เงินทุน 88650 บาท เข้าสาร 6206 เกวียน เงินทุน 496480 บาท รวมเข้าเปลือก เข้าสารที่ได้ออกจากเมืองนครศรีธรรมราช 8126 เกวียน รวมทุนเงินค่าเข้า 585130 บาท สุกกรเป็น 10643 ตัว เงิน 252926 บาท... เมืองสงขลาการค้าขายที่เป็นของมาก คือ รังนก เข้าเปลือก เข้าสาร กุ้งแห้ง ผ้าพื้น สุกกรแปน ดิบูก หนังสือ เครื่องดินเผา ช่มตรังกานู ของเหล่านี้ได้จำหน่ายไปต่างประเทศต่างเมืองมาก เข้าเปลือกเข้าสารมีสก 116 รวม 3075 เกวียน แต่เข้าเมืองพัทลุงมาสมทบ ด้วยสุกกรแปนออกไปต่างประเทศ 3135 ตัว เรือที่ไปมาค้าขายระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองต่างประเทศคิดเที่ยวหนึ่งแล้วเปลว 20 เทียบ กับสก 115 เรือในสก 116 มากกว่า 348 ลำ เมืองพัทลุงการค้าขายนอกจากเข้าเปลือก เข้าสาร สุกกร ไม้ต่าง ๆ ก็ไม่มีใครจะมีอะไรนัก ทางหากินของพวกเมืองพัทลุงก็คือ ทำสวน ทำนา กับไปรับจ้างเก็บพริกไทยเมืองตรัง แลพาสุกกรไปขายทางเมืองตรัง เมืองสงขลาปีหนึ่ง อยู่ใน 2000 ตัว...” และจากตารางแสดงจำนวนสินค้าที่ราษฎรซื้อขายอยู่ในเมืองสงขลา ร.ศ.116 สินค้าที่ต้องพิศดัดราคาซื้อขายออก ซึ่งมีข้าวเปลือกจำนวน 1,500 เกวียน เงินทุน 6,000 บาท ข้าวสาร 1,530 เกวียน เงินทุน 9,180 บาท สุกกรเป็นไปต่างเมือง 3,200 เกวียน เงินทุน 3,200 บาท

ความตอนหนึ่งของหนังสือที่ 812/4214 ลงวันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงเดชาานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในคราวที่กราบบังคมทูลถวายหนังสือราชการแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว ในกิจการราชการมณฑลเทศาภิบาลในภาคใต้ ความว่า “...1. ในคราวที่พระยาสุหมณีนัยวินิต เดินทางมาตรวจราชการ มาทางพัทลุงครั้งนี้ได้โดยตรวจอำเภอปากประ (บ้านปากคลองในปัจจุบัน) ด้วย เห็นการค้าขายในท้องที่อำเภอปากประซึ่งทำการค้าขายอยู่เมืองสงขลาเจริญมาก ยิ่งกว่าการค้าขายที่กลางเมืองพัทลุงหลายเท่า มีเรือค้าขายเดินไปมาอยู่เป็นเรือใบขนาดจุ 30-40 เกวียนถึง 30 ลำ มีโรงร้านใหญ่ ๆ หลายหลัง ปีหนึ่ง ๆ สินค้าเข้าเปลือกเข้าสารออกถึง 4000 เกวียน...”

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น พอที่จะแสดงให้เห็นว่า ในช่วงปี พ.ศ.2440-2446 ก่อนที่จะมีโรงสีไฟเกิดขึ้นในภาคใต้ นั้น เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา มีการส่งออกข้าวเปลือกข้าวสารกันแล้ว และในกลุ่มนั้นนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะจากลุ่มน้ำปากพนัง มีปริมาณส่งออกข้าวเปลือกข้าวสารและสุกกรมากที่สุด สุกกรต้องเลี้ยงด้วยรำข้าว รำเป็นผลพวง

ของการค้าข้าว สุกรจึงเป็นผลจากการผลิตข้าวโดยตรง

นับตั้งแต่มีโรงสีไฟเกิดขึ้นในปากพนังเป็นโรงแรกในปี พ.ศ.2447 และต่อมาไม่ห่างกันมากนักก็มีโรงสีไฟเกิดขึ้นทั้งที่ปากพนัง พัทลุงและสงขลา การค้าข้าวของภาคได้ขยายตัวก้าวกระโดดไปเป็นอันมาก กล่าวคือ พอล่วงมาประมาณ 15 ปีเท่านั้น พื้นที่ภาคใต้ก็มีโรงสีไฟเกิดขึ้นประมาณ 10 กว่าโรง คือ ในนครศรีธรรมราชมีเกือบ 10 โรง ในสงขลามี 4 โรง และที่พัทลุงมีไม่น้อยกว่า 4 โรงเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบกับช่วง พ.ศ.2440-2446 (ก่อนมีโรงสีไฟ) เมืองนครมีข้าวส่งออกรวมประมาณ 10,000 เกวียนต่อปี (จากหลักฐานข้างต้นที่ได้แสดงมาแล้ว) โรงสีไฟที่เกิดขึ้นในภาคใต้นั้น ล้วนมีกำลังการผลิตไม่น้อยกว่า 15 เกวียนต่อวัน ปีหนึ่งก็มีปริมาณผลิตที่ไม่น้อย 10,000 เกวียน การเกิดขึ้นสลับกว่าโรงก็เท่ากับการเพิ่มขึ้นสลับกว่าเท่าตัวในช่วงปี พ.ศ.2490-2494 เป็นช่วงหลัง ที่กลุ่มโรงสีไฟเจริญถึงขีดสูงสุด มีโรงสีไฟเกิดขึ้นในพื้นที่ 3 จังหวัดนี้รวมแล้วไม่น้อยกว่า 40 โรง เป็นสถิติที่ทำให้เห็นถึงระดับของการเจริญเติบโตของการค้าข้าวว่ามีการเพิ่มขึ้นมาตลอดนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2447 เป็นต้นมา แต่นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2494 โรงสีไฟก็เริ่มซบเซาและค่อย ๆ เลิกراปิดกิจการไปที่ละโรง

การที่การค้าข้าวและโรงสีไฟเจริญรุ่งเรืองมาตลอดนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2447 เป็นต้นมานั้น ย่อมจะต้องมีเหตุที่อำนวยให้เป็นไป เหตุนั้นเกิดจากแรงผลักดันต่าง ๆ ที่มีทั้งจากภายนอกและจากภายใน จากภายนอก ได้แก่ตลาดความต้องการการบริโภคข้าวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลาดที่ภาคใต้ของไทยส่งไปนั้นก็ได้แก่มลายูและสิงคโปร์ ซึ่งเป็นตลาดดั้งเดิมอยู่แล้ว ส่วนจากภายในก็ได้แก่เหตุการณ์ทางการเมืองและทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้จังหวะประจวบเหมาะกันทุก ๆ ด้าน คือ ด้านพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกข้าวรอการบุกเบิกจับจองมืออยู่มากและเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เรื่องแรงงานอันเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่ง ในขณะนั้นเพิ่งจะมีการเลิกทาสและเลิกระบบไพร่ ทำให้เกิดชนชั้นกรรมาชีพที่ค่อนข้างเสรีในการประกอบอาชีพ การเดินทางและการอพยพตั้งหลักแหล่ง อีกประการหนึ่ง ทางการค้าได้เปิดประเทศ ให้โอกาสชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนเข้ามาทำการค้าได้โดยไม่กีดกันเช่นก่อนหน้านั้น จนชาวจีนมีความรู้สึกรู้ว่าเมืองไทยเสมือนจังหวัดหนึ่งของเขาที่จะเดินทางมาเมื่อใดก็ได้ และยังมีหลักประกันว่ามาแล้วไม่อดตายมีกินอย่างแน่นอน³ ประการสำคัญอีกอันหนึ่ง คือ การผลิตและการจำหน่ายข้าวสามารถดำเนินการได้อย่างเสรีสมดังคำว่า “ใครใคร่ค้า ค้า”

จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ประกอบกันอย่างประจวบเหมาะ ทำให้การค้าข้าวในภาคใต้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น การเจริญเติบโตของระบบโรงสีไฟก็หยุดชะงักอยู่กับที่ แต่ก็ได้หมายความว่า การค้าข้าวจะหยุดชะงักโดยรวมแล้วก็ยังก้าวต่อไป และหลังสงครามประมาณ 10 ปี ก็ยังเป็นช่วงสั้น ๆ ที่พื้นตัวและรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังสงคราม

(พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา) รัฐบาลซึ่งมีพ่อค้าข้าวในกรุงเทพฯ อยู่เบื้องหลังออกกฎเกณฑ์ควบคุมโดยอ้างเพื่อมิให้ข้าวของไทยถูกส่งออกไปต่างประเทศจนอาจจะทำให้เกิดการขาดแคลนขึ้นได้ และเพื่อควบคุมราคามิให้สูงจนเกินไป จึงอยู่ในระยะแรกนั้นกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ น่าจะเหมาะสมกับสถานการณ์ เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปแล้วระยะหนึ่งซึ่งก็ปรากฏความจริงแล้วว่า ข้าวภายในประเทศมิได้ขาดแคลนแต่อย่างใด รัฐบาลก็สมควรจะเลิกกฎเกณฑ์ดังกล่าวเสีย ปรากฏว่ากว่าที่รัฐจะยกเลิกก็ล่วงมาถึง 30 กว่าปี เป็นระยะที่การค้าข้าวของภาคได้ซบเซาลงไปมากแล้ว และในความเป็นจริงรัฐไม่สามารถปิดกั้นการขนข้าวข้ามเขตตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ เพราะมีการคอร์รัปชันของข้าราชการทุกระดับชั้นเป็นอย่างมาก มีการลักลอบการส่งออกทางชายแดนที่ยังเป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงปัจจุบันนี้ อีกด้านหนึ่งก็ดูเหมือนจะเป็นการจงใจควบคุมโรงสีไฟมิให้โตไปกว่านี้

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2494 เป็นต้นมา โรงสีไฟซึ่งจัดว่าเป็นผู้ผลิตและผู้ค้าข้าวรายใหญ่ของระบบเริ่มจะซบเซาลง สาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจากการถูกควบคุมจนไม่สามารถเติบโตได้มากไปกว่านี้ เพราะเป็นการเพิ่มรายจ่ายที่ไม่ควรมีเกิดขึ้นมาก อีกสาเหตุหนึ่งก็คือ การแพ้ยารองสีเครื่องยนต์ขนาดกลางที่เกิดขึ้นมากและมีบทบาทเพิ่มขึ้นมาเป็นลำดับ เป็นกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โรงสีไฟไม่สามารถปรับตัวเองให้ทันกับสถานการณ์ได้ เพราะเจ้าของโรงสีเครื่องยนต์เหล่านี้ล้วนมาจากนายหน้าที่เคยเป็นผู้ส่งข้าวเปลือกให้กับโรงสีไฟ โรงสีเครื่องยนต์ขนาดกลางมีศักยภาพในการค้าทั้งในด้านการขายและด้านเงินทุนด้อยกว่ากลุ่มโรงสีไฟมาก เมื่อโรงสีไฟสลายตัวไป โรงสีเครื่องยนต์ขนาดกลางก็ไม่สามารถพัฒนาตนเองเป็นโรงสีไฟใหญ่ได้ และผ่านไประยะหนึ่งโรงสีกลุ่มนี้ก็ต้องแข่งขันกับโรงสีเครื่องยนต์ขนาดเล็กและขนาดครอบครัวที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย จนกล่าวได้ว่ามีอยู่เกือบทุกหมู่บ้านที่ทำนา ก็ว่าได้ โรงสีเครื่องยนต์ทั้งขนาดกลางและขนาดเล็กเกิดจากภูมิปัญญาของช่างเอ็นจิเนียริ่งในท้องถิ่นเอง โรงสีเครื่องยนต์ขนาดเล็กและขนาดครอบครัวทำให้โรงสีขนาดกลางต้องปิดตัวเองเพราะไม่มีข้าวเปลือกสีในท้องถิ่นเดียวกับเหตุการณ์ที่เกิดกับโรงสีไฟ กลุ่มโรงสีเครื่องยนต์ขนาดเล็กมีศักยภาพในการค้าด้อยกว่ากลุ่มโรงสีเครื่องยนต์ใหญ่ เพราะมีทุนน้อยประสิทธิภาพของเครื่องสีต่ำ เป็นสาเหตุที่ทำให้ขายข้าวไม่ได้ราคา ประกอบกับข้าวจากภาคกลางที่เริ่มจะมีบทบาทเข้ามาแทรกตลาดผู้บริโภคในภาคใต้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา (หลังเกิดवादภัยครั้งใหญ่) และค่อย ๆ ได้รับความนิยมเป็นลำดับจนคนได้เปลี่ยนค่านิยมในการกินข้าวหนัก มากินข้าวขาว ข้าวสวย (ข้าวใหม่) ข้าวท้องถิ่นถูกจัดอยู่ในประเภทเกรดต่ำ ราคาต่ำไปด้วย เมื่อชาวนาขายข้าวไม่ได้ราคา ประกอบกับการทำนาไม่ค่อยได้ผลเพราะฝนไม่ค่อยตกต้องตามฤดูกาล ชาวนาก็ทยอยกันอพยพออกจากพื้นที่ที่ร้างนาเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ การค้าข้าวและระบบโรงสีเริ่มติดลบ

มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 ซึ่งเป็นปีเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ (ปีโรงน้ำแดง) เป็นปีที่ธรรมชาติทำลายทั้ง ชาวนาและโรงสีจนต้องเลิกเข้ามาสัมผัสการทำนาและค้าข้าวไปหลายราย และการเกิดอุทกภัย ครั้งใหญ่ในภาคได้อีกในปี พ.ศ.2524 พ.ศ. 2531 ทำให้การทำนาและค้าข้าวรวมทั้งระบบโรงสี ลดลงไปกว่าก่อนมากในหลายท้องที่ ประกอบกับแหล่งที่เคยทำนา ถูกนำไปเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่ให้ผลรวดเร็วและดีกว่าการทำนามาก แม้บางครั้งต้องขาดทุน และยังเป็น ตัวสร้างงานให้กับคนท้องถิ่น จึงยังทำให้พื้นที่ในการทำนาลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนโรงสีที่ยังคง มีอยู่ในปัจจุบันไม่กี่โรงนั้น เป็นโรงที่ผ่านอุปสรรคจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ล้มแล้วลุก ปรับตัวให้เข้า กับกระแสการเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย เช่น การมีระบบข้าวไล่ความชื้นเพื่อรับกับวิธีการเก็บ ข้าวและพันธุ์ข้าวที่เปลี่ยนไปจากเดิม และโรงสีอาจจะต้องพบกับเทคโนโลยีการสีข้าวระบบใหม่ ที่ทันสมัย ซึ่งคาดว่าจะเข้ามาแทนที่ระบบเก่าการตลาดที่ต้องแข่งขันกับข้าวจากภายนอก หรือ อาจจะต้องแข่งขันกับนายทุนขนาดใหญ่ที่จะเข้ามาในอนาคต ปัจจุบันโรงสีบางส่วนได้ปรับ เปลี่ยนจากผู้ซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาและสีข้าวขาย มาเป็นผู้ซื้อข้าวสารจากต่างถิ่นหรือภาค กลางมาแต่งผสมข้าวบรรจุใหม่เพื่อขายส่งต่อไป

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลนอกกับการค้าข้าว เป็นปฏิกริยาถูกใช้ที่ กระทบต่อไปกับการทำนาของชาวนา กับคนที่มีอาชีพที่ต่อเนื่องอีกมากมาย ทำให้วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของสังคมคนได้เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละท้องถิ่น อาจจะ ต่างกันที่ กระทบมาก-น้อย ข้าว-เร็ว และผลที่ได้รับว่าจะเบี่ยงเบนไปในทิศทางใด เช่น เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและผลกระทบที่เกิดขึ้นในลุ่มแม่น้ำปากพนังกับที่เกิดขึ้นในระโนด (สงขลา) ผลพวงที่ปรากฏในพื้นที่สองแห่งในปัจจุบันจะแตกต่างกัน ในระยะแรกต่างมีเหตุการณ์ กระทบที่เหมือน ๆ กัน ตั้งแต่ในปี พ.ศ.2524 เป็นต้นมา ระโนดเกิดมีระบบชลประทานที่ทำให้ สามารถปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง และจากเดิมในระโนดมีโรงสีขนาดเล็กเหลืออยู่เพียง 5 โรง แต่ ในปัจจุบันนี้ ระโนดมีพื้นที่การปลูกข้าวที่แทบจะไม่มีการทำไร่ มีโรงสีขนาดกลางเกิดขึ้นถึง 25 โรง และส่วนใหญ่ก็มีระบบอบข้าวไล่ความชื้นอยู่ด้วย ซึ่งในปัจจุบันลุ่มน้ำปากพนังเพิ่งจะมีเขื่อน กันน้ำจืดในเร็ว ๆ นี้ แต่ระบบชลประทานยังไม่ได้เกิดขึ้นจนสามารถเอื้อให้กับเพาะปลูกได้อย่าง จริงจัง ระโนดซึ่งมีผลพวงที่เกิดขึ้นอย่างเห็นรูปธรรมแล้ว จึงน่าจะเป็นตัวอย่างสำหรับเขตลุ่มน้ำ ปากพนัง ที่คาดว่าจะมีเหตุการณ์และปัญหาที่คล้ายกันเกิดขึ้นในอนาคต

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงสาเหตุและผลที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในการค้า ข้าวทั้งระบบ เริ่มตั้งแต่ยุคที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน คือสมัย รัชกาลที่ 5 มาจนถึงปัจจุบัน มีเรื่องราวของโรงสี ระบบเครื่องสีข้าว พ่อค้าข้าว ขบวนการที่เป็น ผลพวงของการค้าข้าวได้แก่ การคมนาคมขนส่ง การค้าปุ๋ยสัตว์ และวัฒนธรรมที่เกิดจากการ

คำข้าว ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา จากงานวิจัยนี้ทำให้มองเห็นว่า ยังสามารถศึกษาขยายในรายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ ได้ เช่น การเปรียบเทียบการค้าข้าวของกลุ่มน้ำปากพ่องกับท้องถิ่นอื่นๆ จะเป็นภาคเดียวกันหรือต่างภาคกันก็ได้ เรื่องการศึกษาถึงผลกระทบที่มีต่อการทำนาจนทำให้เกิดการอพยพออกจากพื้นที่ของชาวนาในกลุ่มน้ำปากพ่อง เรื่องแรงงานที่จะเป็นปัญหาในการทำนาของภาคใต้ เรื่องวัฒนธรรมในการทำนาในอดีต ปัจจุบันและอนาคตของภาคใต้ เรื่องการค้าข้าวชายแดนภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งเรื่องดังกล่าวในบทวิจัยนี้ได้ศึกษาแบบผิวเผินเพื่อนำมาเป็นองค์ประกอบของภาพรวมในเรื่องพลวัตของการค้าข้าวในนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลาเท่านั้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาการค้าข้าวเฉพาะในท้องถิ่น 3 จังหวัดภาคใต้ คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา
2. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการค้าข้าว โรงสีตลอดจนถึงขบวนการที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการค้าข้าว โดยศึกษาถึงรายละเอียดของเหตุการณ์และสาเหตุที่ทำให้การค้าข้าว โรงสี และขบวนการที่เกี่ยวข้องเจริญขึ้นและเสื่อมถอย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. ศึกษาถึงวิธีการดำเนินไปของการค้าข้าว โรงสีและขบวนการที่เกี่ยวข้องซึ่งมีผลต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
4. ศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางการค้าข้าวที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในภาคใต้

ข้อจำกัดในการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากสัมภาษณ์ มาจากผู้ที่มีประสบการณ์ตรง ได้แก่ผู้ที่มีส่วนและเคยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าข้าว โรงสีและขบวนการที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการค้าข้าวทั้งในอดีตและปัจจุบัน ข้อมูลที่ได้มีข้อจำกัดอยู่บ้างในบางเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องในอดีต เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นบางคนมีอายุมาก ภูมิรู้และความทรงจำนั้นอาจจะเสื่อมถอยไปตามอายุขัย และจำนวนคนที่จะให้สัมภาษณ์ก็มีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากส่วนใหญ่ก็เสียชีวิตไปแล้ว เรื่องในอดีตบางอย่างจึงน่าจะมีรายละเอียดไม่เพียงพอ เช่น เรื่องช่างเอ็นจิเนียร์ เป็นต้น

ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมาย ประกาศกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว นั้นเนื่องจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีปัญหาเกี่ยวกับระบบการจัดเก็บ ข้อมูลในด้านนี้จึงยากแก่การค้นหาค้นหาให้ได้มาอย่างสมบูรณ์ บางส่วนหาไม่ได้ แต่ส่วนใหญ่ก็สามารถหาได้ ทำให้

สามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวได้แจ่มชัดขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในยุคต้น ๆ ของการค้าข้าว วิเคราะห์ด้วยการใช้เอกสารบวกกับการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ลงมาถึงปัจจุบัน จะเป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์หรือสนทนากับบุคคลที่เกี่ยวข้องและเคยเกี่ยวข้องกับการค้าข้าว โดยเน้นที่ปริมาณบุคคลที่สัมภาษณ์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะหาได้ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่มากพอและการสอบถามข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด ส่วนขบวนการที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว นั้นได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลและเอกสารที่เป็นหนังสือ วารสารต่าง ๆ และจะนำเสนอรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. งานวิจัยนี้มีข้อมูลเกี่ยวกับขบวนการและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวในภาคใต้เสริมต่อจากงานวิจัย เรื่อง “วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจรอบทะเลสาบสงขลา” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา
2. การค้าข้าว โรงสีและขบวนการที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว เคยเป็นอาชีพที่สำคัญของคนในภาคใต้มาตั้งแต่อดีต งานวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของการเจริญขึ้นและเสื่อมถอยของการค้าข้าวและผลกระทบที่มีต่อสังคม เศรษฐกิจของภาคใต้ได้อย่างไร
3. การทราบข้อมูลและข้อเท็จจริงจากการวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางและนโยบายการส่งเสริมการค้าข้าวและการผลิตข้าวในอนาคตอย่างถูกทิศทาง อันจะเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาคใต้ได้อีกแนวทางหนึ่ง

อ้างอิง

¹ หนังสือพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมประยูรโสณกุล ณ อยุธยา ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อ 23 มีนาคม 2520, เรื่อง เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่พระยาสุรมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ.115-125 (พ.ศ.2439/2449).

² เล่มเดียวกัน.

³ สัมภาษณ์ ภู่วัด แซ่อ่าง เมื่อ 9 กรกฎาคม 2541.

บทที่ 1 พัฒนาการของการค้าข้าวในภาคใต้

นครศรีธรรมราช เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองดินแดนต่าง ๆ ในภาคใต้มาตั้งแต่อดีต เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างทะเลกับเทือกเขานครศรีธรรมราช มีพื้นที่ที่สามารถปลูกข้าว ได้กว้างขวางมาก จึงเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้นครศรีธรรมราชมีอำนาจเหนือ เมืองเหล่านั้น ในอดีตการปลูกข้าวนอกจากจะทำการยังชีพและเพื่อเป็นอาหารเลี้ยง พืชเมืองแล้ว ยังถือว่าข้าวเป็นยุทธปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง เมืองที่มีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ ย่อมที่จะสามารถสร้างกองทัพที่สมบูรณ์ได้ ในขณะเดียวกัน เมืองที่ขาดแคลนข้าวเนื่องจากไม่ สามารถปลูกข้าวได้หรือปลูกไม่พอกิน ก็ต้องอยู่ในภาวะจำยอม มาสวามิภักดิ์และอาศัยเมืองที่ มีข้าวอุดมสมบูรณ์อย่างเมืองนครศรีธรรมราช หากพิจารณาเมืองสิบสองนักษัตริย์ที่ปรากฏใน ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็นเมืองที่อยู่ในอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราช จะเห็นได้ว่า เมืองเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่ในพื้นที่ ๆ มีปัญหาในเรื่องข้าวดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ข้าวยังมีส่วน ที่ทำให้ชุมชนขยายตัวและนำพาให้พ่อค้าต่างถิ่นต่างเมืองเข้ามาค้าขายด้วย หากสำรวจดูหลัก ฐานทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าดินแดนตลอดแหลมมลายูแทบจะไม่มีเมืองใดที่ปลูกข้าว จนมีพอกินพอกักตุนเป็นเสบียงของเมืองกันเลย ล้วนต้องพึ่งพาซื้อจากภายนอกทั้งสิ้น โดยเฉพาะเมืองที่อยู่ได้ลงไปทางแหลมมลายู แต่กลับมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า หลายเมือง เช่น ปัตตานี รวมทั้ง 7 เมืองที่อยู่ในความดูแลของปัตตานี เมืองกลันตัน ตรังกานุ เปร์ค สิงคโปร์ เป็นต้น ได้เข้าติดต่อค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยเข้ามาซื้อข้าวเป็นหลักใหญ่ เข้ามา ตั้งแต่กลางสมัยอยุธยาจนมาถึงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัจจุบันหลายเมืองในภาคใต้ ตอนล่างและในประเทศมาเลเซียยังอาศัยข้าวจากนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง

ในสมัยที่ไทยมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ที่มีศักดินาเท่านั้นที่สามารถ รวบรวมข้าวและกุมแรงงานซึ่งได้แก่ พวกไพร่ มีไพร่หลวงและไพร่สม พวกทาส ข้าราชการ ศักดินาจะมีที่ดินและแรงงานไพร่และทาสอยู่ในครอบครองแค่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของแต่ละ คน สำหรับหัวเมืองแล้วผู้ที่มีอำนาจสูงสุดก็คือเจ้าเมือง เจ้าเมืองมีข้าราชการบริพารช่วย เหลือบริหารบ้านเมือง เช่น คลังก็มีหน้าที่ในการดูแลการเงิน เก็บส่วยสาอากร และต่อมาก็ให้ ชาวจีนเหมาเก็บภาษีอากรแต่ละเขตไป นาก็มีหน้าที่ควบคุมให้ไพร่ทำนาให้ การเก็บและดูแล ข้าวในเรือนข้าว แต่อำนาจการตัดสินใจในกิจกรรมที่สำคัญก็ขึ้นอยู่กับเจ้าเมือง เช่น การ กำหนดให้ข้าวมียอดคลังอยู่เท่าใด ควรนำออกขายเท่าใด รวมทั้งโอกาสและระยะเวลาในการ ขายข้าวเพื่อนำเงินการบำรุงหรือซื้อสิ่งสำคัญอย่างอื่นต่อไป

แหล่งเก็บกักข้าวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ได้แก่ วัดหลวง วัดหลวงจะมีที่ดินเลนขุบาท และข้าพระ ซึ่งเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์เป็นผู้กัลปนา ตัวอย่างวัดหลวงของนครศรีธรรมราชในอดีต ได้แก่ วัดท่าช้าง วัดพระบรมธาตุ (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นวัดพระมหาธาตุมหาวิหาร) ปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชฉบับที่คัดจาก David K. Wyatt, trans. And ed. THE CRYSTAL SAND : THE CHRONICLES OF NAGARA SRI DHARRMARAJA.¹ ความตอนหนึ่งที่ว่า “...แล้วพระเจ้าศรีธรรมโศกราชกับโคตรศรีเศรษฐีเบิกสร้างเป็นนาสดกวัดท่าช้าง เป็นนา 297 บึง ให้เรียกสำหรับหัวตระกูลหรือซื้อหรือของปิดพระพุทธรูปสำหรับอารามท่าช้าง...อยู่มาเมื่อศักราชได้ 1813 ปีมะสังสมฤทธิศก ที่นายสามจอมออกมาแต่กรุงเทพมหานคร ทำสารบาญชีอย่างกระบวนที่เขาไปทูลเกล้าว่า พระองค์รู้เรื่องราวจึงมีพระบรมทูตตรัสเหนือเกล้าฯ ให้นายสามจอมออกมาด้วยศรีมหาราชา ทำสารบาญชีมีภูมิสัตย์ ถวายแก่พระธาตุทุกพระองค์ คณะเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเรื่องความอย่างนี้ ปะหยามมีนาท่าเรือที่พระพุทธรูป เป็นนา 42 ไร่ กับ 5 ม้วน พระเพทราชเขียน ตำบลนาปรัง ชายคูท่ามี 2 ท่อน นาเล็ก 7 ท่อน ปะหยามอาคเนย์เมืองโคตโพธิ์เหว็ด 9 เส้น...” จะเห็นได้ว่า ในสมัยนั้นวัดหลวงมีนาวัดสำหรับปลูกข้าวเพื่อจะได้นำผลิตผลแลกเปลี่ยนมารักษาและบำรุงวัด แหล่งที่พ่อค้าต่างเมืองจะสามารถซื้อข้าว จาก 2 แห่งนี้ คือ จากคลังหลวงในจวนเจ้าเมือง และวัดหลวง ปีใดที่ดินฟ้าอากาศอำนวย การทำนาได้ผลมาก ข้าวจากสองแหล่งนี้ก็มีเก็บมาก ย่อมจะขายให้แก่พ่อค้าได้มาก ดูจากภาพถ่ายทางอากาศเมืองนครศรีธรรมราช จะเห็นร่องรอยของเมืองโบราณ 2 ยุคเรียงกันอยู่ตามแนวยาว เมืองนครทั้ง 2 ยุคตั้งอยู่บนแนวสันทรายที่ทอดยาวขนานกับทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของแนวสันทรายจะเป็นที่ลุ่ม ซึ่งมีร่องรอยว่า ในสมัยโบราณเคยเป็นพื้นน้ำมาก่อน แต่ต่อมา น้ำค่อย ๆ ถอยไป จนถึงปัจจุบัน ด้านทิศตะวันออก ทะเลอยู่ห่างจากเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร พื้นที่ด้านนี้เรียกว่า “ทุ่งหยาม” ในภาพ (ด้านล่างของเมือง) จะเห็นเป็นที่นาถูกแบ่งออกเป็นริ้วยาว ริ้วทางด้านซ้าย (ด้านล่างของร่องรอยเมืองพระเวียง ซึ่งเป็นยุคที่เก่ากว่า) จะมีความกว้างมากกว่าริ้วที่อยู่ทางด้านขวาของภาพ (ด้านล่างของร่องรอยเมืองยุคนครดอนพระซึ่งเป็นยุคที่ตรงกับสมัยอยุธยา) แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่มีการจัดสรรที่นาอย่างชัดเจน ในยุคเก่าโบราณว่า พลเมืองน้อยกว่า ที่นาถูกจัดให้เป็นแปลงที่ใหญ่กว่าในสมัยหลัง ซึ่งมีพลเมืองที่มากกว่า มีตำแหน่งข้าราชการที่ถือนามากขึ้น นาก็ถูกแบ่งซอยเป็นริ้วแคบลง ส่วนทางด้านทิศตะวันตกของสันทราย (ด้านบนของภาพ) จะเป็นที่ลุ่มมีน้ำขังเสียเป็นส่วนใหญ่ น้ำเพียงจะหายไปไม่นานนี้เอง จะเห็นนาถูกจัดเป็นริ้วด้านซีกซ้ายบนเท่านั้น และมีน้อยกว่าทางด้านทิศตะวันออกของสันทรายมาก (ด้านล่างของภาพ) เรียกด้านนี้ว่า “ทุ่งปรัง” คือ ทุ่งที่มีการทำนาออกฤดูกาล ในภาพจะเห็นเป็นแปลง

นาฬิกาสีเหลี่ยมเล็กเสียส่วนใหญ่ โดยเฉพาะด้านซีกขวาบนของภาพ ลักษณะของนาฬิกาพบ สอดคล้องกับหลักฐานการกล่าวถึงนาฬิกาในทำเนียบข้าราชการกาลนครศรีธรรมราชเมื่อครั้งสมัย พระเจ้าบรมโกศ และได้รับการปรับปรุงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ประชุม พงศาวดาร ภาคที่ 73) ปรากฏมีตำแหน่งของข้าราชการศักดินาบางตำแหน่ง ได้ระบุว่ามียาสัต ติศตวันออกเมืองหรือนาฬยามมากกว่านาฬิกาด้านทิศตะวันตกเมืองหรือนาฬยาม ดังตัวอย่าง คือ

ออกพระศรีราชสงครามรามภักดี ปลัด ถือศักดินา 3000 ฝ่ายขวา ... ได้รับพระราชทาน กิจกระหงความและข้าวผูกถึงเจ้าเมือง และที่พกหมากด้าบลนพเนียรขนอน ขึ้นสำหรับที่ 3 ตำบล มียาสัตติศตวันออกเมือง 2 เส้น

ออกพระศรีสุนทร กรมมหาดไทย ถือศักดินา 1600 ได้รับพระราชทานบโทนเหล่า 1 มียาสัต ตำบลวันออกเมือง 1 เส้น

ขุนธรณีสวน รองนา นา 800 มียาสัตประหยาม 1 เส้น

ขุนราชสมโภช ปลัดนา 600 มียาสัตประหยาม 1 เส้น

หลวงอินทรมนตรี ศรีรัตนโกษา คลังนอก นา 1400 ฝ่ายซ้าย ... ได้เรียกส่วยขนอน ตลาดผูกสำหรับเจ้าเมือง มียาฬยามออกเมือง 2 จัว นาฬยามออกเมือง 2 รวม 4 จัว และได้พิจารณาความต่ำแสนในที่สมัยขึ้นแก่คลัง ได้ตั้งขนอนปากนครและด่านคลองน้ำท่าวัง และเบิกจังกอบปากเรือลูกค้า และเก็บส่วยตลอดเป็นหลวง

ได้มีการขุดพบเหรียญของเมืองปัตตานี ยะหริ่ง และเมืองมลายูต่าง ๆ ได้แก่ กลันตัน ตรังกานุ เประ ยะโฮ ไทรบุรี เป็นต้น จากคลองท่าวัง (ตำแหน่งที่คลองท่าวังไหลผ่านตำบล ท่าวังประมาณ 1 กิโลเมตร) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เคยเป็นท่าเรือของเมืองนครในสมัยอยุธยาและ ต้นรัตนโกสินทร์ และยังพบเหรียญของเมืองมลายูต่าง ๆ (เป็นเหรียญทอง) เหนืออยู่หลังแผ่น ทองคำที่หุ้มปลียอดทองคำ พบในคราวที่มีการบูรณะปฏิสังขรปลียอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ.2537 เหรียญดังกล่าวมานี้ เป็นเหรียญสมัยอยุธยาตอนกลาง มาถึง สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพ่อค้าต่างเมืองเหล่านี้ได้เข้ามาค้าขายกับ เมืองนครมาตั้งแต่สมัยกลางอยุธยาเป็นอย่งน้อยติดต่อกันจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ สินค้าที่เข้า มาซื้อ ไม่น่าจะเป็นอย่างอื่นนอกจากข้าว สินค้าอื่น ๆ ที่นครศรีธรรมราชมีอยู่นั้น เช่น ติบูก ของ ป่า หรือจำพวกอาหาร เมืองเหล่านี้ก็มีอยู่เช่นกัน และที่น่าสังเกตคือ เหรียญเหล่านี้เป็นเหรียญ ที่เก่ากว่ารัชกาลที่ 5 ทั้งสิ้น เหรียญที่เป็นของหลังสมัยนี้พบน้อยมาก และในสมัยรัชกาลที่ 5 คลองท่าวังนี้ก็ตื่นเงินจนไม่สามารถแล่นเรือเข้ามาถึงท่าเรือ (ใกล้สะพานราเมศวรในปัจจุบัน) เป็นหลักฐานที่สอดคล้องกับยุคที่ปากพนังเริ่มรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะการค้าข้าว นับตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นไป ปากพนังจะมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางของการค้าในภาคใต้

แผนเมืองนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 1 เมืองนครศรีธรรมราช ด้านซ้ายจะเห็นร่องรอยของเมืองพระเวียงเป็นรูปสี่เหลี่ยม
ผืนผ้าซึ่งเป็นยุคเก่ากว่ายุคเมืองนครดอนพระ ที่เห็นเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ใหญ่กว่า (ด้านขวามือ) ด้านล่าง
ของภาพเป็นทุ่งหยาบ ด้านบนของภาพเป็นทุ่งปราง (ภาพถ่ายทางอากาศ) (ที่มา : ค้นหาอดีตของเมือง
โบราณ ของศรีศักดิ์ วัลลิโภดม)

ประวัติการค้าข้าวของภาคใต้นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นยุคต่าง ๆ ตามสถานการณ์ที่
ผันแปรไป ซึ่งแต่ละยุคเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละจังหวัด อาจจะไม่เหมือนกันหรือไม่พร้อมกัน
แม้ในจังหวัดเดียวกันแต่คนละอำเภอ ก็อาจจะไม่เหมือนกันหรือเกิดขึ้นไม่พร้อมกัน เช่น ใน
จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่และหัวไทร (อยู่ในโซนเดียวกัน) กับ
อำเภอชะอวด ในจังหวัดสงขลา ระหว่างอำเภอเมืองกับอำเภอระโนด และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
อาจจะเกิดจากสาเหตุที่ต่างกันหรือเกิดขึ้นต่างเวลากัน แต่โดยองค์รวมแล้ว ต่างได้รับผล

กระทบที่ร่วมกัน มีต้นเหตุที่ร่วมกันและผูกกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งต้นเหตุต่าง ๆ ได้แก่ เหตุการณ์บ้านเมืองไม่สงบ นโยบายของรัฐ (ในรูปแบบการออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ) การหาผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองและนายทุนในสวนกลาง การเกิดอุบัติเหตุ วิวัฒนาการของเครื่องสี่ขาว ผลกระทบจากต้นเหตุเหล่านี้ มีผลต่อสังคม เศรษฐกิจไม่เพียงต่อ 3 จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุงเท่านั้น แต่มีผลต่อเนื่องกันทั้งภาคใต้ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับการค้าใน 3 จังหวัดภาคใต้นี้ สามารถประมวลเป็นยุคต่าง ๆ ได้ดังนี้.

1. ยุคเสรี
2. ยุคมีด-พื้นซีฟ
3. ยุคอัปจน

1. การค้าข้าวในยุคเสรี

นับตั้งแต่ศูนย์การค้าข้าวได้ย้ายมาจากตัวเมืองนครศรีธรรมราช มาแตกหน่อที่ปากพนัง การค้าข้าวในปากพนังก็บานสะพรั่งขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุที่ปากพนังมีความเหมาะสมและประจวบเหมาะกับการมีเหตุการณ์หลายอย่างส่งเสริมให้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าข้าวของภาคใต้ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เหตุการณ์และสาเหตุที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเป็นเสรีภาพที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันหลายด้าน เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่ปรับเปลี่ยนจากเดิมมาสู่ยุคใหม่ที่มีต่างชาติเป็นตัวนำ จึงสามารถกล่าวได้ว่า เป็นยุคที่มีเสรีภาพทางการค้ามากกว่ายุคใด ๆ ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ตลอดระยะเวลาในยุคนี้ คือนับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 มาจนถึงปี พ.ศ. 2481 ไม่มีอิทธิพลใด ๆ จากส่วนกลางเข้ามาบงกชหรือแทรกแซงเลย การลงทุนและและการค้าเป็นไปอย่างธรรมชาติ การซื้อขายข้าวไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่หรือส่งออกต่างประเทศ ทำได้อย่างเสรี ผลที่ติดตามาคือ ทำให้เศรษฐกิจขยายตัว ทุกขั้นตอนเป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง สิ่งที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ปากพนังและบริเวณใกล้เคียงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าในยุคนี้ก็ได้แก่

ประการแรก แรงงานมีเสรี นับตั้งแต่มีการเลิกทาสและยกเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลให้ประชากรที่เป็นแรงงานสำคัญในสมัยต่อมา ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ มีเสรีในการเดินทาง การอพยพ การเลือกงานทำมาเลี้ยงชีพ และเมื่อมีสิ่งดึงดูดในการเลี้ยงชีพที่ใดก็ย่อมจะมีผู้คนพากันไปที่นั่น ประจวบกับปากพนังเริ่มมีความสำคัญในการค้าข้าวขึ้นมา จึงเป็นแหล่งดึงดูดความสนใจของผู้คนที่แสวงหาถิ่นที่ทำมาหากินได้ดีกว่าอยู่แล้ว เมื่อระลอกแรกอพยพเข้ามาเบิกป่าสาธุให้เป็นนา ทำมาเลี้ยงชีพได้ดีมีความเป็นอยู่สมบุรณ์ขึ้น ก็ย่อมมีระลอกที่สอง-สาม-สี่ตามมา และที่ว่างในลุ่มน้ำปากพนังซึ่งอยู่ใกล้กับศูนย์กลางการค้า

ข้าวยังมีที่ดินรอกการบุกเบิกอยู่อีกมาก ก็ย่อมสามารถรองรับการอพยพของผู้คนได้ตลอดสมัย ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีผู้คนอพยพเข้ามามาก ทำให้มีแรงงานเหลือเฟือในการ ทำนา แรงงานเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานอันหนึ่งที่ทำให้ปากพนังกลายเป็นศูนย์กลางการค้าข้าว ขึ้นมา เมื่อสงครามโลกเกิดขึ้น จึงค่อยมีผู้อพยพเข้าไปในพื้นที่นั้นน้อยลง และเมื่อสงครามยุติ สภาวะสงครามน่าจะหมดไป แต่ในปี พ.ศ. 2489 รัฐบาลได้ออกกฎหมาย พระราชบัญญัติ การค้าข้าว พ.ศ.2489 ออกมาเพื่อควบคุมการค้าข้าว โดยกำหนดเงื่อนไขให้เอกชนที่จะส่ง ข้าวออกจำหน่ายได้จะต้องมีทุนไม่น้อยกว่า 5 ล้านบาท เป็นสมาชิกหอการค้าไทย และมีโรงสี ข้าวเป็นของตนเอง เป็นผลให้ผู้ค้าข้าวขนาดกลางและขนาดเล็ก เป็นฝ่ายเสียเปรียบและส่งผล กระทบต่อการค้าข้าวของเอกชนเป็นอย่างมาก ส่งผลให้การอพยพเข้ามายังลุ่มน้ำปากพนัง น้อยลงจนกล่าวได้ว่าแทบจะไม่มีเลย กลับจะมีการอพยพออกนอกพื้นที่เป็นละลอก ไปแสวง หาอาชีพที่ดีกว่า

ประการที่สอง การค้ามีเสรี ในพุทธศตวรรษที่ 24 อังกฤษได้เริ่มเข้ามาแสวงหา อาณานิคมในเอเชียสามารถยึดครองดินแดนตั้งแต่อินเดีย ศรีลังกา พม่า ปีนัง สิงคโปร์และ มลายู ในปี พ.ศ.2367 สามารถยึดสิงคโปร์เป็นอาณานิคมและสถาปนาสเตรตส์เซ็ทเทิลเมนต์ และได้สถาปนาให้สิงคโปร์เป็นเมืองท่าเสรีในการค้า เป็นผลให้สิงคโปร์เป็นเมืองท่าค้าขายที่ สำคัญของภูมิภาคขึ้นมาเป็นลำดับ ประชากรในสิงคโปร์มาจากจีน บูกิส อินเดียและมลายูเอง เมื่อการค้าในภูมิภาคนี้สูงขึ้น โดยเฉพาะการค้าดีบุก การทำสวนยางพาราในมลายู พ่อค้าที่เข้า มาลงทุน ก็ขอให้รัฐบาลอังกฤษเข้ามาแทรกแซงดินแดนที่ตนเข้าไปลงทุนซึ่งอยู่ในมลายูและใน ภายใต้อาณัติของไทย ในปีพ.ศ.2369 อังกฤษจึงได้เข้ามาทำสัญญาเบอร์นีกับไทย ไทยต้องลดหย่อน ผ่อนปรนการผูกขาดทางการค้าและภาษีอากรต่าง ๆ ตามกฎเกณฑ์ที่เคยปฏิบัติมาแต่โบราณซึ่ง อังกฤษเห็นว่าไม่เป็นธรรม รวมทั้งผ่อนปรนด้านกฎหมาย ต่อมาในปี พ.ศ.2398 ได้ทำสัญญา เบาวริงซึ่งมีเนื้อหากำหนดภาษีสินค้าเข้าเก็บร้อยละ 3 จากเดิมเคยเป็นร้อยละ 8 ยกเลิก อากรที่เก็บซ้ำซ้อน ยกเลิกกฎเกณฑ์ที่ห้ามการค้าสินค้าต้องห้าม เช่น ข้าว เหล้าและปลา เป็นต้น เดิมทีพ่อค้าชาวจีนได้ทำการค้ากับไทยมาช้านานแล้วทั้งการค้ากันโดยตรงและการค้า กันที่สิงคโปร์ในสมัยที่สิงคโปร์เปิดการค้าเสรี ดังเอกสารของนายยอน ครอบิเต นักการทูตของ อังกฤษในสมัยนั้นได้บันทึกไว้ว่า “ในบรรดาประเทศที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน ไม่มีประเทศ ไหน ค้าขายกับเมืองสิงคโปร์มากกว่าไทย จำนวนเรือในเมืองไทยทั้งหมดที่ค้าขายกับต่าง ประเทศ มีประมาณ 200 ลำ และหนึ่งในสี่ของจำนวนทั้งหมด ทำการค้าขายกับบ้านเมือง ต่าง ๆ ทางแหลมมลายู”² เมื่อสถานการณ์ในไทยเปิดกว้างขึ้น คนจีนที่ถือสัญชาติอังกฤษทั้งที่ อยู่ในสิงคโปร์ ชองกง (หลังสงครามฝิ่นระหว่างจีนกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2385 อังกฤษบังคับจีน

ขอเช่าเกาะฮ่องกงเป็นเวลา 100 ปี หลังจากนั้นชาวจีนในแผ่นดินใหญ่ก็อพยพเข้าไปอยู่ในฮ่องกงเป็นจำนวนมาก) ได้หลังไหลเข้ามาลงทุน ค้าขายและขายแรงงานในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ บ้างก็เข้ามาเป็นลูกจ้างของอังกฤษในอาณานิคมและในไทย ชาวจีนเหล่านี้เข้ามาทำเหมืองแร่ โรงเลื่อย เป็นพ่อค้าคนกลางค้าสินค้าพื้นเมือง การเดินเรือ โรงต่อเรือ โรงไฟฟ้า โรงสี เป็นพ่อค้าคนกลางค้าข้าว เป็นต้น เป็นอาชีพใหม่ที่ต้องใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในขณะนั้นโดยอังกฤษและชาติตะวันตกอื่นเป็นผู้นำเข้ามา เช่น เครื่องสีข้าวระบบเครื่องจักรไอน้ำ เครื่องยนต์ดีเซลหมุนช้า เครื่องยนต์ดีเซลหมุนเร็วซึ่งเป็นพลังงานที่จะพัฒนาเครื่องสีข้าวและการขับเคลื่อนเรือในสมัยต่อมา เมื่อชาวอังกฤษเข้ามาลงทุนในไทย ก็มักจะจ้างคนจีนเป็นผู้ช่วยและคนงานกรรมกร เพราะเห็นว่าชาวจีนมีไหวพริบดี ภูมิจานและมีความรับผิดชอบ มีความอดทนกว่าคนท้องถิ่น

ตัวอย่างอันหนึ่ง ได้แก่ นายอึ้งค่ายถ่าย (ตันสกุลอดิเทพพรพันธุ์) ชาวเมืองเอนมิง (เวียตมิน) มณฑลฮกเกี้ยน ประเทศจีน เกิดเมื่อ พ.ศ. 2429 ได้อพยพไปอยู่เมืองไทปิง รัฐเปิร์ก ประเทศมลายู เมื่อ พ.ศ. 2452 เข้าไปทำงานเหมืองแร่ของชาวจีนด้วยกันอยู่ 6-7 ปี แล้วย้ายไป ทำงานเหมืองแร่ของชาวออสเตรเลียอีก 2-4 ปี ในปี พ.ศ. 2463 ได้ติดตามเจ้านาย ซึ่งได้รับสัมปทานเหมืองแร่ที่บ้านหนองเป็ด อำเภอรัตนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช นายอึ้งค่ายถ่ายได้เป็นลูกจ้างของเหมืองแร่และได้เลื่อนเป็นหัวหน้าคนงาน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเหมืองแร่จนมีความชำนาญ ต่อมาเมื่อนายทุนชาวออสเตรเลียกลับประเทศ แล้วได้ขายกิจการให้กับนายอึ้งค่ายถ่ายทำต่อ อึ้งค่ายถ่ายได้ขยายกิจการโดยการกว้านซื้อที่ดินและขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ไว้มากมายหลายแห่ง³

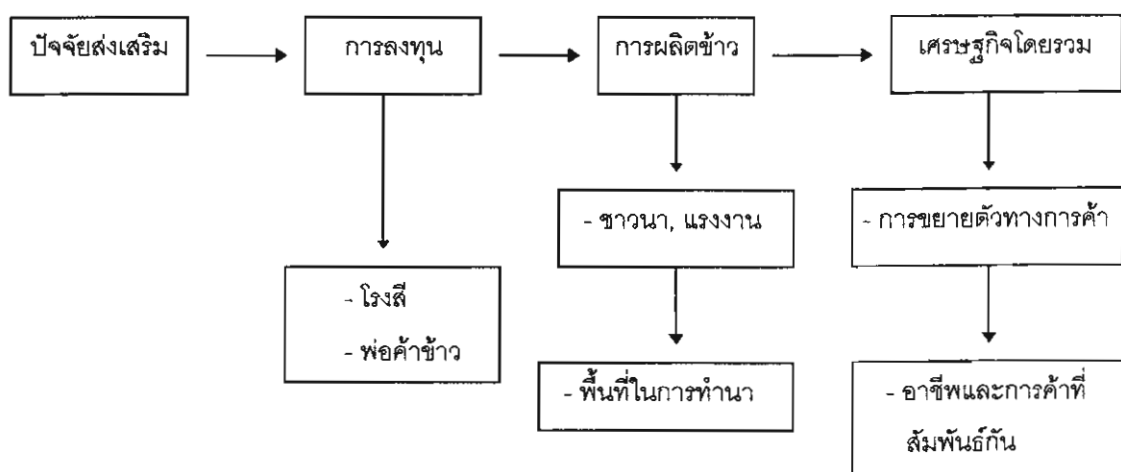
อีกตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่ นายน้ำเงย แซ่อิว (ตันสกุลสิทธิพรพันธุ์) ชาวเมืองคิมย (จินเหมิน) เป็นเกาะเล็ก ๆ อยู่ใกล้เกาะไห่หนันและมณฑลฮกเกี้ยน) มาจากเมืองจินในรุ่นเดียวกับนายอึ้งค่ายถ่าย เดินทางมาอยู่กับบิดาซึ่งได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว และได้เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยที่เมืองกาญจนดิษฐ์ บิดามีภรรยา 2 คน นายน้ำเงยเป็นบุตรที่เกิดจากมารดาที่เมืองจิน บิดามีเรือสำเภานำค้าขายระหว่างเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้กับสิงคโปร์และจีน เมื่อนายน้ำเงยเข้ามาเมืองไทย ได้รับช่วงการเดินเรือค้าขายจากบิดาโดยค้าข้าวสารและของป่าเป็นหลัก แต่งงานกับหญิงไทยชาวบ้านเตย อำเภอพนมพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นบ้านที่บิดาตั้งหลักแหล่งอยู่ แล้วได้ย้ายมาอยู่ที่ปากพ่องและเมืองนคร นายน้ำเงยเป็นพ่อค้าข้าวสารที่มีอิทธิพลซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่คนในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงครามใหม่ ๆ ที่สามารถค้าขายไปมาระหว่างสิงคโปร์กับปากพ่องด้วยทางเรือและทางรถไฟ นอกจากจะมีอาชีพเดินเรือค้าขายแล้ว ยังเป็นผู้บุกเบิกงานเกี่ยวกับภาพยนตร์ โดยเดินสายฉายตามเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้

(อาชีพเดินสายหนัง) ได้หยุดกิจการเดินเรือค้าข้าวสารปี พ.ศ.2494 และเสียชีวิตในปี พ.ศ.2515 เมื่ออายุได้ 72 ปี⁴

ด้านการค้าข้าว อังกฤษเป็นชาติแรกที่เข้ามาตั้งโรงสีขึ้นในกรุงเทพฯ ชื่อโรงสีไฟบริษัท อาระกัน และเปิดตามกันอีก 2 โรง 2 บริษัท แต่การค้าข้าวนั้นสู้คนจีนไม่ได้ (คนจีนได้เข้ามาลงทุนเปิดโรงสีในภายหลังอีกหลายโรง) เมื่อนายทุนอังกฤษไม่ประสบความสำเร็จในการทำโรงสี จึงขายกิจการให้กับคนจีน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนขายข้าวส่งต่างประเทศแต่เพียงอย่างเดียว นับตั้งแต่อังกฤษยึดสิงคโปร์และมลายูเป็นอาณานิคม ก็มีชาวต่างชาติอพยพเข้าไปอยู่ในอาณานิคมเป็นจำนวนมาก ทำให้ความต้องการในการบริโภคข้าวของอาณานิคมเพิ่มขึ้นอย่างมาก อังกฤษจึงต้องเข้ามาซื้อข้าวในประเทศไทย เป็นสาเหตุให้มีผู้เข้ามาลงทุนเปิดกิจการโรงสี และเป็นนายหน้าส่งออกเพิ่มขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ในปี พ.ศ.2455 ปรากฏว่ามีโรงสีไฟในประเทศไทยถึง 50 โรง เป็นของชาวต่างชาติเพียง 3 โรงเท่านั้น นอกนั้นเป็นของชาวจีน⁵ หนึ่งในจำนวนนี้ก็มีโรงสีไฟเตาเล้ง เป็นโรงสีที่ตั้งอยู่ในปากพนังในปี พ.ศ. 2447 แต่เปิดเป็นทางการในปี พ.ศ.2448 ได้ชักหนึ่งเต็บโตในครอบครัวที่ค้าข้าว บิดาและเครือญาติทั้งหมดในประเทศไทย มีกิจการโรงสีและการค้าข้าวในเขตบางรัก-สี่พระยาในฝั่งกรุงเทพฯ และที่คลองสานในฝั่งธนบุรีในนามกลุ่มมาห้วกัมปนี⁶ ซึ่งมีการค้าข้าวกับฮอลันดา สิงคโปร์และจีนเป็นปกติอยู่แล้ว และเข้าใจว่าก่อนการเปิดโรงสีที่ปากพนัง กลุ่มมาห้วกัมปนีเครือญาติของได้ชักหนึ่งมีการติดต่อซื้อข้าวสาร-ข้าวเปลือกกับโรงสีที่ใช้แรงงานคนในปากพนังอยู่ก่อน ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จประพาสปากพนัง เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2448 ความตอนหนึ่งว่า “...เพราะเหตุที่แต่ก่อนมีแต่โรงสีสีด้วยมือ สิ้นไม้ทั้งนี้จึงต้องส่งไปโรงสีไฟกรุงเทพฯ ในเวลานั้นโรงสีด้วยมือ นั้น รายไปตามฝั่งน้ำตลอด มีหลายสิบโรง...”⁷ การเปิดโรงสีที่ปากพนังซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับตลาดผู้ซื้อที่สิงคโปร์ จึงเท่ากับเป็นการขยายกิจการของกลุ่มมาห้วกัมปนี โดยมีได้ชักหนึ่ง เป็นหัวเรือใหญ่นำร่องและหลานอีกหลายคนมาขยายกิจการที่ปากพนัง การตั้งโรงสีไฟขนาดใหญ่ในปากพนังได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายหลายด้าน ทั้งในด้านการค้า การขยายตัวของชุมชน วิถีชีวิตของคนท้องถิ่น การอพยพผู้คนเข้าใกล้ศูนย์การค้าข้าวที่ปากพนัง พฤติกรรมและวัฒนธรรมในการทำนา ซึ่งในสมัยก่อนทำเพื่อพอยังชีพพอมีพอกิน กลับมาทำเพื่อเลี้ยงชีพและสร้างฐานะ เป็นต้น โรงสีเตาเล้งเปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์ไม้ เมื่อมาตกอยู่ในดินดีก็เติบโตและขยายพันธุ์และแตกกิ่งก้านสาขาออกไปอย่างกว้างขวาง เต็บโตทั้งในท้องถิ่นเองและถิ่นใกล้เคียง จะเห็นได้ว่าในสมัยต่อมามีโรงสีไฟเกิดขึ้นมากมายในกลุ่มน้ำปากพนัง สงขลา ะโนด และพัทลุง ทำให้การมีการขยายพื้นที่การทำนาควบคู่กันไปด้วย

ประการที่สาม ทำเลที่ตั้งที่ดี สาเหตุที่ไค้ฮักหนึ่ง เข้ามาตั้งโรงสีในปากพนัง ก็คงจะเห็นว่า เป็นแหล่งที่มีพื้นที่เหมาะแก่การทำนาและกว้างขวางมาก ดินก็อุดม ฝนก็ชุกเหมาะกับการปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังมีทางน้ำตามธรรมชาติใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งได้สะดวก แม้ว่าตรงปากแม่น้ำปากพนัง จะมีปัญหาสันดรตั้นเงินเป็นประจำจนเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้ามาในแม่น้ำปากพนัง หรือแม้แต่การจอดทอดสมอยู่กลางทะเล นอกฝั่งใกล้ปากพนัง ต้องไปทอดสมอยู่กลางทะเลนอกฝั่งใกล้ปากคลองปากพูน ซึ่งห่างปากพนังออกไปอีกประมาณ 20 กว่ากิโลเมตร สิ่งนี้เป็นจุดด้อยของปากพนัง แต่เรือใหญ่ก็ยังพอเข้ามายังแม่น้ำปากพนังได้และตอนในก็มีความลึกพอที่เรือใหญ่สามารถเข้าไปเทียบท่าโรงสีที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำได้ ที่สำคัญอีกอย่างคือเส้นทางเดินเรือจากปากพนังไปมลายูและสิงคโปร์ ใกล้กว่าการเดินทางออกจากกรุงเทพฯ มาก ต้นทุนในการขนส่งย่อมจะถูกกว่า ทำให้ต้นทุนของข้าวถูกกว่าไปจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นฐานเดิมของไค้ฮักหนึ่ง

ปัจจัย 3 ประการดังกล่าวมาแล้ว เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ผลักดันให้ด้านอื่นขยายตัวและในที่สุดก็ทำให้เศรษฐกิจโดยรวมขยายตัวด้วยดังนี้

2. การค้าข้าวในยุคมืด และฟื้นชีพ

เริ่มตั้งแต่บริษัทข้าวไทยปิยะได้เข้ามามีบทบาทควบคุมโรงสีต่าง ๆ ในภาคใต้ คือ ในปี พ.ศ.2482 (บริษัทข้าวไทยตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2481 และได้ปฏิบัติการในภาคกลาง แล้วขยายออกสู่ต่างจังหวัดในปี พ.ศ.2482) เมื่อสงครามโลกยุติลงในปี พ.ศ.2488 ฝ่ายพันธมิตรซึ่งเป็นฝ่ายชนะสงคราม ก็กล่าวหาว่ารัฐบาลไทยตั้งบริษัทข้าวไทยขึ้นมาเพื่อล้มเลิกและกีดกันกิจการของชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาติฝ่ายพันธมิตร แม้ว่าบริษัทนี้จะจดทะเบียนในรูปของเอกชน แต่รัฐบาลก็เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ก็เท่ากับรัฐเป็นผู้จัดการบริหาร ในปี พ.ศ.2489 รัฐบาลจึงต้องจัด

ทะเบียนยกเลิกบริษัทนี้ ทรัพย์สินของบริษัทที่ยังคงมีอยู่ก็โอนให้สหกรณ์จังหวัดเป็นผู้ดูแลแทน รายละเอียดในเรื่องได้กล่าวไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยบริษัทข้าวไทยปักซีได้ และโรงสีไฟของบริษัทข้าวไทยปักซีได้

การปฏิบัติงานของบริษัทข้าวไทยปักซีได้นั้น แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ เริ่มช่วงแรกในปี พ.ศ.2482 ได้เลือกควบคุมโรงสีขนาดใหญ่ จำนวน 14 โรงในกลุ่มน้ำปากพองเท่านั้น และเพียงแต่ควบคุมโดยการบังคับให้โรงสีเหล่านี้ ขายข้าวที่ผลิตได้ให้กับบริษัทฯ เท่านั้น ส่วนการบริหารทุกอย่าง ให้เป็นไปอย่างที่เคยปฏิบัติมา ในช่วงที่ 2 คือ ในปี พ.ศ. 2484 บริษัทฯ ได้รุกเข้าไปยังถิ่นอื่นในภาคใต้ยึดกิจการของโรงสีต่าง ๆ โดยไม่ให้ผลตอบแทนแก่โรงสีเหล่านั้นเลย และเมื่อบริษัทฯ ถูกยกเลิกในปี พ.ศ.2489 โรงสีต่าง ๆ ที่ถูกยึดกิจการที่อยู่ในอำเภอนาวาง ทานพอ อำเภอมืองพัทลุง ก็ไม่ฟื้นกิจการขึ้นมา ส่วนในอำเภอมืองสงขลาในระหว่างสงคราม แม้จะถูกยึด แต่เนื่องจากสงขลาไม่ใช่เป็นถิ่นที่ผลิตข้าว ต้องอาศัยข้าวเปลือกจากอำเภอระโนด ในระหว่างสงครามโลกจึงต้องยุติกิจการไปโดยปริยาย และภายหลังสงคราม เจ้าของโรงสีก็ได้ฟื้นกิจการขึ้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2496 จึงหยุดกิจการด้วยสาเหตุการเกิดโรงสีเล็กขึ้นมากมาย เป็นตัวแย่งข้าวเปลือกไปจากตลาด ทำให้โรงสีไม่มีข้าวเปลือกเข้า ส่วนในกลุ่มน้ำปากพอง แม้ว่าจะถูกบังคับขายให้กับบริษัทข้าวไทยฯ แต่โรงสีเหล่านี้ก็ยังมีหนทางปรับเปลี่ยนเป็นพ่อค้า ลักลอบส่งออกต่างประเทศ (เป็นบางราย) และมีพ่อค้าที่มีอาชีพลักลอบค้าโดยเฉพาะเกิดขึ้น เป็นหนทางที่โรงสีไฟในสมัยสงครามลักลอบขายให้ โรงสีไฟต่าง ๆ ในกลุ่มน้ำปากพองส่วนใหญ่จึงยังคงยืนอยู่ได้ ภายหลังสงครามต่างก็ดำเนินกิจการต่อมา แม้ว่าจะมีกฎหมายและประกาศต่าง ๆ ออกมาควบคุมการค้าข้าว แต่โรงสีเหล่านี้รอบรู้ในวิธีการลักลอบค้าและมีพ่อค้าที่ช่วยซื้อ ปฏิบัติการขายให้อยู่แล้ว จึงสามารถยืนอยู่ได้อย่างมั่นคง จนถึงในราวปี พ.ศ.2496 ก็เริ่มหันเหกับการแข่งขันแย่งซื้อข้าวเปลือกกับโรงสีเล็ก และส่วนใหญ่ก็ต้องล้มไปในปี พ.ศ. 2505 ใน พ.ศ.2489 จนถึงราวปี พ.ศ. 2496 จึงนับว่าเป็นช่วงที่โรงสีไฟรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง นับตั้งแต่มีโรงสีเกิดขึ้นในภาคใต้

2.1 การค้าข้าวในกลุ่มน้ำปากพองช่วง พ.ศ. 2482 ถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ทางความต้องการควบคุมข้าวภายในประเทศมิให้ถูกส่งออกต่างประเทศจนอาจจะทำให้ขาดแคลนข้าวขึ้นภายในประเทศ จึงได้ออกกฎเกณฑ์เป็นประกาศกระทรวง ประกาศองค์การพิเศษ พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ดูเหมือนจะเข้มงวดมาก แต่ในความเป็นจริงแล้ว มีการรั่วไหลแหวกกฎกันมาก ผู้ที่มีชีวิตผ่านเหตุการณ์ในช่วงนั้นและเคยทำธุรกิจมาตั้งแต่ก่อนสงครามจนถึงหลังสงครามหลายท่าน ต่างให้ความเห็นตรงกันว่า การ

ครอบงำสินค้าในวงคนรับราชการของไทยนั้น เริ่มจะเกิดขึ้นกันมาก จนฝังรากลึกมาถึงปัจจุบันนี้ เพิ่งจะเริ่มในสมัยสงครามครั้งที่ 2 นี้เอง ความจริงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ทางการตั้งขึ้นนั้น น่าจะเหมาะสม และถูกต้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ข้าวถูกลักลอบส่งออกต่างประเทศไม่น้อย แต่ก็ไม่ทำให้กระทบกับปริมาณความต้องการบริโภคภายในประเทศ จนเกิดการขาดแคลนแต่อย่างใด การผลิตข้าวของชาวนาไม่ได้ลดลง ระยะเวลา ๆ ในภาวะสงคราม ราคาข้าวตกต่ำ ดังบันทึกของนายเหง่ พิชานนท์ (มรณะเมื่อ พ.ศ.2540 ขณะอายุได้ 97 ปี) ตอนหนึ่งว่า "...ในปลายปี พ.ศ.2484 ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับอังกฤษ อเมริกา และบุกไทย ที่นครฯ ทางญี่ปุ่นขึ้นยึดที่ท่าแพ ทหารให้คนในตำบลท่าวังออกจากบ้านไปอยู่ที่อื่นเพราะตำบลท่าวังอยู่ในเขตทหาร จึงต้องปิดบ้านไปขออาศัยอยู่บ้านของน้ำซ้อยที่ในเมือง...ไปอยู่หลายวันจนทางรัฐบาลตกลงกับญี่ปุ่นให้ผ่านบ้านได้ จึงได้กลับมาอยู่บ้าน ตั้งแต่นั้นมาตลาดการค้าเปลี่ยนตกต่ำลงเรื่อย สินค้าออกสั่งมาไม่ได้ เริ่มขาดตลาดและราคาแพงขึ้นทุกวัน ของในร้านมีแต่ขายออกไป แต่ซื้อเข้ามาไม่ได้ สินค้าออกของไทยเวลานั้นมีแต่ข้าวสารอย่างเดียวส่งออกขายไม่ได้ ราคาตกลงมาก (ภายในประเทศ) ครั้งหลังสุดลดลง เกวียนละ 15 บาท (ข้าวเปลือก) ข้าวสารกระสอบละ 5 บาท ถึงละ 90 สตางค์ถึง 1 บาท เวลานั้นการเงินฝืดมาก จนรัฐบาลทำเหรียญครึ่งสตางค์ออกใช้ ของพื้นเมืองขายไม่ได้ราคา ของนอกก็ไม่มีขาย ราคาแพง เครื่องนุ่งห่ม น้ำตาลทรายแพงขึ้นเรื่อย ๆ และขาดตลาดไม่มีขาย จนรัฐบาลต้องตั้งบริษัทจังหวัดขึ้น ขายปันส่วนควบคุมราคาสินค้าที่จำเป็น...ร้านปิดกิจการ ไปซื้อของขายตามตลาดนัด เช่นข้าวสารหอมมือและไข่เป็ด..." บันทึกนี้เป็นหลักฐานที่ทำให้เห็นว่าข้าวสารที่ใช้สำหรับบริโภคในท้องถิ่นมิได้ขาดแคลนแต่อย่างใด และในระยะเริ่มสงครามใหม่ ๆ ราคาข้าวสารตกต่ำเสียด้วยซ้ำ ต่อเมื่อมีการลักลอบส่งออกไปยังต่างประเทศได้แล้ว ราคาข้าวจึงขยับขึ้นเป็นลำดับ ดังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป ภาวะสงครามทำให้การผลิตข้าวทุกพื้นที่ของโลกลดลงหรือบางแห่งไม่สามารถผลิตได้เลย สำหรับประเทศไทยยังนับว่าสงครามกระทบกับการผลิตข้าวไม่มากนัก กล่าวคือ ในระยะต้นของสงครามเท่านั้นที่กระทบบ้างจนทำให้การผลิตลดน้อยลง แต่ต่อมาก็ผลิตได้ตามปกติ ข้าวไทยจึงเป็นที่ต้องการของต่างประเทศที่ขาดแคลนมาก เช่น จีน มลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย เดิมทีประเทศเหล่านี้ก็ซื้อข้าวจากไทยเป็นบางส่วนเพื่อการบริโภค โดยเฉพาะได้สั่งซื้อจากปากพนัง สงครามทำให้ประเทศเหล่านี้ซึ่งปกติก็ผลิตข้าวเองได้น้อยอยู่แล้ว ซ้ำยังไม่สามารถซื้อข้าวจากไทยได้อย่างเคย ทำให้เกิดความอดอยากและเดือดร้อนเป็นอันมาก รัฐบาลไทยซึ่งมีพลตรีหลวงพิบูลย์สงครามเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เล็งเห็นว่า ไทยเป็นประเทศเล็ก กำลังทางทหารและอาวุธยังอ่อนแอมาก และเพิ่งจะได้ปรับตัวจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำโดยทั่วไป จึงได้เลือกทางเป็น

กลางดีกว่าการทำสงคราม ได้ประกาศนโยบายเป็นกลางเมื่อ วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2482 ก่อนหน้านี้นี้ 1 ปี คือ พ.ศ. 2481 ที่ปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจของรัฐซึ่งเป็นนักธุรกิจและเป็นนายกสมาคมจีนแห่งประเทศไทย ได้แนะนำให้รัฐบาลออกกฎหมายควบคุมการค้าข้าวอย่างเข้มงวดทั่วราชอาณาจักร เพื่อป้องกันมิให้ชาวไทยไหลออกสู่ต่างประเทศโดยไม่มีการควบคุม อันจะทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวภายในประเทศขึ้นได้ พร้อมกันนั้นก็ได้นำให้รัฐบาลตั้งบริษัทข้าวไทยขึ้นทั่วทุกภาคของไทย เพื่อเป็นสำนักงานควบคุมดูแลการค้าข้าวในแต่ละภาคอย่างใกล้ชิด ในภาคใต้ได้ตั้งที่ปากพนังซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุดของภาคใต้ ตั้งชื่อว่า “บริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้” รัฐบาลได้ออกกฎหมายบังคับทุกโรงสี ต้องให้บริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้เข้ากิจการ โดยให้เจ้าของกิจการโรงสีดำเนินงานทุกอย่าง เช่น การซื้อข้าวเปลือก การควบคุมคนงาน การสีข้าว การสต็อกข้าวทำไปตามปกติที่เคยทำ แต่ต้องแสดงบัญชีในการดำเนินงานให้ทางพนักงานตรวจการของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ทราบ ข้าวที่สีได้จะต้องขายให้แก่บริษัทข้าวไทยฯ เท่านั้น บางโรงสีจะมีตำรวจคอยเฝ้าและมีเสมียนของบริษัทประจำอยู่ด้วย 1 คน มีเจ้าหน้าที่ของบริษัทฯ คอยแวะเวียนตรวจตรา ตรวจบัญชีประจำเดือน ข้าวของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ซื้อได้ส่วนหนึ่งก็ขายให้กับญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในนครศรีธรรมราช สงขลาและปัตตานี โดยมีผู้รับเหมาขนส่งซึ่งอยู่ที่ปากพนังเป็นผู้ส่งให้

ในระหว่างสงครามโลก ทางทหารได้ประกาศห้ามขนย้ายข้าวสารครั้งละเกินกว่า 1 กระสอบ ออกทางทะเล การขนย้ายจะต้องได้รับอนุญาตจากด่านศุลกากรและผู้ว่าราชการจังหวัด การขนย้ายข้าวออกนอกจังหวัดถือว่าเป็นการขนย้ายข้ามเขตซึ่งทางการได้ประกาศและออกเป็นพระราชบัญญัติในปี พ.ศ.2489 การอนุญาตขนย้ายได้จะต้องมีหลักฐานการขายพื้นที่ผ่าน หนังสือคณะกรรมการปลายทางอนุมัติและผู้ว่าราชการจังหวัดที่ปลายทางเซ็นรับรอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเรียกเงินมัดจำหรือเงินค้ำประกันการขายไว้ด้วย การส่งข้าวไปขายยังต่างประเทศหรือขายให้กับชาวต่างประเทศที่เข้ามาซื้ออย่างสมัยก่อนนั้น เป็นสิ่งที่ต้องห้ามโดยเด็ดขาด การขายในนามของบริษัทข้าวไทยจะต้องเป็นการขายให้กับลูกค้าภายในเขต และการขายไปยังกรุงเทพฯ จะต้องมีเจ้าหน้าที่ของบริษัทกำกับ เมื่อสงครามโลกยุติลง รัฐบาลไทยได้ยกเลิกกฎการเข้าโรงสีและการควบคุมโรงสีอย่างเข้มงวด หันมาสร้างโรงสีในนามของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ เพื่อรับซื้อข้าวเปลือกโดยตรงกับชาวนา พ่อค้าคนกลาง หรือโรงสี แต่กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ ก็ยังคงมีอยู่ไม่ได้ยกเลิก เช่น การส่งข้าวไปขายยังต่างประเทศ อนุมัติให้ทำกันได้ แต่ต้องส่งออกจากกรุงเทพฯ เท่านั้น กล่าวคือหากต้องการขายข้าวไปยังมลายูหรือสิงคโปร์ ต้องบรรทุกข้าวจากปากพนังไปกรุงเทพฯ เพื่อขออนุญาตและเสียค่าธรรมเนียมการส่งออก แล้วจึงจะได้รับอนุญาตส่งกลับไปทางใต้ยังมลายูหรือสิงคโปร์ กฎเกณฑ์

นี้เท่ากับเป็นการบังคับให้พ่อค้าหรือโรงสีจำต้องขายข้าวให้พ่อค้าคนกลางในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผู้ผูกขาดการส่งออก ส่วนการขายข้ามเขต ไม่ว่าจะเป็นทางบกหรือทางทะเล ยังต้องขออนุญาตจากศุลกากรและทางจังหวัด ซึ่งต่อมาได้โอนหน้าที่การอนุญาตเคลื่อนย้ายไปให้ทางพาณิชย์จังหวัดดูแล กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้เพิ่งจะถูกยกเลิกเมื่อ 10 กว่าปีมานี้เอง ภายหลังจากสถานการณ์การค้าการผลิตข้าวเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว

ในช่วงสงครามโลกจนถึงหลังสงครามใหม่ ๆ การขาดแคลนข้าวบริโภคในมลายู สิงคโปร์และอินโดนีเซียรุนแรงมาก แตกต่างกับไทยที่ไม่ค่อยได้รับความเสียหายจากสงครามมากนัก จึงไม่มีปัญหาในเรื่องข้าวเพื่อการบริโภค ในสมัยนั้นมลายูปlugข้าวได้น้อยและสิงคโปร์ไม่สามารถปลูกข้าวได้เลยต้องอาศัยข้าวจากไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ เมื่อเกิดสงครามทำให้การค้า การส่งข้าวหยุดชะงัก ชั่วรัฐบาลไทยห้ามการค้าข้าวโดยเสรีอย่างแต่ก่อน ยิ่งทำให้ประเทศเหล่านั้น เกิดการขาดแคลนและเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ผู้ที่ลักลอบค้าขายไปยังประเทศเหล่านั้นในสมัยนั้นเล่ากันว่า เมื่อนำเรือเข้าจอดยังท่าเรือ ขณะที่คนงานขนถ่ายข้าวขึ้นท่า จะมีเด็ก ๆ ถือกระดังเล็ก ๆ หลายคนแย่งกันเดินตามหลัง คอยรองรับข้าวสารที่ตกจากกระสอบข้าว และทันทีที่เรือเข้าจอดท่า จะมีคนแย่งกันอาสาล้างเรือให้ เพื่อจะได้มีโอกาสเก็บข้าวที่ตกค้างอยู่บนเรือ หรือแม้แต่ข้าวที่ตกแช่อยู่ในน้ำได้ห้องเรือที่มีกลิ่นเหม็นแล้ว ก็ไม่เว้นถูกเก็บไปล้างแล้วนำไปตากแห้งเพื่อการบริโภคต่อไป บางคนถึงกับเสนอลูกสาวของตน พลิกขายให้กับลูกเรือเพื่อแลกกับข้าวสารจำนวนหนึ่ง

เรือใบขนาดเล็กมาจากมลายูที่คนท้องถิ่นภาคใต้เรียกว่า เรือแขก เคยเข้ามาค้าขายกับเมืองนครมาตั้งแต่สมัยโบราณติดต่อกันมาจนถึงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดสงครามโลกขึ้นทางรัฐบาลไทยห้ามการค้าขายกับต่างประเทศโดยตรง เรือแขกเหล่านี้ก็ไม่สามารถเข้ามาได้อย่างเสรีเช่นสมัยก่อน เนื่องจากการขาดแคลนข้าวอย่างมากในถิ่นนั้น ประกอบกับราคาข้าวที่ขึ้นสูงมาก จึงใจให้เรือแขกที่เคยเข้ามาซื้อข้าว ซึ่งชำนาญในเส้นทางและคุ้นเคยกับท้องถิ่นภาคใต้อยู่แล้วกล้าเสี่ยงเข้ามาลักลอบซื้อข้าว โดยเข้ามายังบริเวณนับตั้งแต่อำเภอสติงพระ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ไปถึง อำเภอหัวไทร อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เรือแขกเหล่านี้จะจอดเรืออยู่นอกฝั่งไกลจากสายตาเจ้าหน้าที่ยามฝั่งของไทย ติดต่อกับเรือประมงของคนท้องถิ่นที่ออกไปจับปลาในทะเลให้เป็นนายหน้านัดแนะกับคนในท้องถิ่น ให้เตรียมนำข้าวมาแลกกับสินค้าที่เรือแขกนำมา แล้วพ่อค้าเรือแขกจะลอบขึ้นฝั่งในตอนกลางคืน ในท้องถิ่นภาคใต้นั้นปลูกข้าวกันได้ตามปกติ ข้าวจึงมิได้ขาดแคลน แต่ขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้เครื่องนุ่งห่มซึ่งเรือแขกได้นำเข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้ากัน จึงต่างพอใจซึ่งกันและกัน และต่างบรรเทาความเดือดร้อนกันได้ในระดับหนึ่ง กล่าวกันว่า เมื่อเรือแขกเข้ามา

ชาวบ้านต่างยินดีกันมาก ต่างนำข้าวมาแลกกับสินค้าหมดล้าเรือ เหลือแต่เชือกที่ใช้กันในเรือ ก็ยังแลกกันได้ ชาวบ้านจะนำเชือกมาคลายออกเป็นใย แล้วนำใยนั้นมาทอเป็นผ้าตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม ผ้าที่ชาวบ้านทอใช้กันเองในสมัยนี้ ไม่ว่าจะทอด้วยใยเชือก หรือใยฝ้ายที่ปลูกกันเอง มักจะสร้างปัญหาให้กับผู้นุ่งกันทั่วหน้า เพราะเกิดตัวแมงเล็ก ๆ ใต้ร่มผ้า เรียกกันว่าตัวไลน เป็นเหตุให้เกาเกาจนผิวหนังปวดแสบปวดร้อน บางคนมีผู้นุ่งกันชุดเดียวก็ต้องถอดซักล้างด้วยการดัดกันบ่อย ๆ แต่ก็ใช่วิธีที่กำจัดตัวไลนได้ชั่วคราวหนึ่งแล้วก็เป็นอย่างอื่นอีก คนที่เคยผ่านชีวิตในช่วงนี้มาแล้ว จะรู้และจำรสชาติของอาการคันของมันได้ดี

กฎที่ตั้งขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สำหรับการขนส่งข้าวทางทะเล เช่น การขนข้าวตั้งแต่ 1 กระสอบขึ้นไปต้องแจ้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และต้องเสียค่าธรรมเนียมด้วยนั้น ทำให้ความลำบากให้กับคนบางท้องถิ่นในภาคใต้ที่เคยอาศัยข้าวจากเมืองนครมาตลอด เช่น คนเกาะสมุย เป็นต้น ปกติพ่อค้าจากเกาะสมุยจะติดต่อซื้อขายกับเมืองนครมานานแล้ว เรือที่มาจากเกาะสมุยเป็นเรือใบ ชาวเมืองนครเรียกว่า เรือเกาะ มีรูปร่างป้อม ๆ ใช้ใบแล่นเรือ รูปร่างต่างกับเรือปกจ่ายและเรือแซก ขามาจะนำผลไม้ เช่นมะม่วงมาขาย ขากลับจะซื้อข้าวกลับไป ในสมัยสงครามเรือเกาะจึงต้องอาศัยคนท้องถิ่นปากพ่องที่ไปมาหาสู่กันมานานจนผูกเป็นเกลอ และเป็นชาวประมงมีเรือประมงจับปลา ลักลอบนำข้าวสาร จำนวน 10 - 15 กระสอบ ไปส่งให้เรือเกาะที่จอดทอดสมออยู่กลางทะเลนอกฝั่งปากพ่อง

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงสีต่าง ๆ ถูกรัฐบาลควบคุมจนไม่สามารถค้าขายและหาเงินได้อย่างเสรีอย่างเก่า เพื่อความอยู่รอดและให้ได้มีกำไรดังก่อนก็ต้องหาวิธีการต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ เช่น การซื้อขายโดยไม่ผ่านบัญชีที่บริษัทข้าวไทยควบคุม ทำให้ไม่ต้องเสียภาษีในส่วนนี้ การร่วมกับพ่อค้าคนกลางที่ลักลอบค้าอย่างผิดกฎหมาย มีทั้งพ่อค้าที่ส่งข้าวไปขายให้กับกองทัพญี่ปุ่น พ่อค้าที่ลักลอบส่งข้าวไปขายมลายู สิงคโปร์ อินโดเนเซีย การค้าข้าวกับญี่ปุ่นนั้นดูเหมือนว่ารัฐบาลจะปล่อยปละละเลยในทำนองไม่รู้ไม่เห็น ทำให้พ่อค้าที่ค้ากับญี่ปุ่นร่ำรวยมากกว่าพ่อค้ารายอื่น ๆ ทั้งหมด สามารถสร้างเรือขนาดใหญ่ที่บรรทุกข้าวได้ถึง 2,000 - 3,000 กระสอบจำนวนหลายลำ เป็นเรือที่ใช้ทั้งเครื่องยนต์ขับเคลื่อนและใช้ใบอย่างเรือสำเภา ส่วนพ่อค้าคนกลางที่ลักลอบส่งไปขายที่มลายูสิงคโปร์ก็เกิดขึ้นเพียงไม่กี่คนมีฐานะร่ำรวยขึ้นในระยะเวลาอันสั้น พ่อค้าเหล่านี้ใช้เรือสำเภาที่สร้างที่จังหวัดระยอง เป็นเรือที่ใช้ใบไม่มีเครื่องยนต์ เพราะในระหว่างสงครามเครื่องยนต์และน้ำมันเป็นสิ่งที่หายากและมีราคาแพงมาก สามารถบรรทุกข้าวได้ครั้งละ 600-1,000 กระสอบ เรือที่ลักลอบค้าระหว่างประเทศจะไม่ส่งข้าวขายให้กองทัพญี่ปุ่น เพราะจะถูกพันธมิตรและหน่วยที่ต่อต้านญี่ปุ่นลอบโจมตีเอา ในตอนที่ขายสินค้าออกจากประเทศไทย จะไม่ถูกเรือลาดตระเวนของญี่ปุ่นหรือของพันธมิตรรบกวน

เลย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะต่างก็ตระหนักถึงความอดอยากของผู้คนในดินแดนแถบนั้นจะได้บรรเทาเบาบางลงบ้าง แต่ในตอนขากลับเข้าประเทศไทยเรือลาดตระเวนญี่ปุ่นจะคอยตรวจจับผู้ลักลอบนำทองคำมาจากสิงคโปร์ ซึ่งพ่อค้าส่วนใหญ่ก็มักทำกันทุกคน

เส้นทางการลักลอบนำข้าวไปขายยังต่างประเทศนั้นมีหลายทาง มีทั้งทางบกและทางทะเล ผู้ที่ลักลอบส่งออกก็มีทั้งพ่อค้าคนกลางและเจ้าของโรงสีเอง ส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มคนที่เคยค้าส่งออกในสมัยก่อนสงครามโลก เส้นทางส่งออกที่สำคัญและทำกันมากที่สุดก็คือเส้นทางทะเลอ่าวไทย เรือที่ใช้ในการส่งออกเป็นเรือสำเภาที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ก่อนอื่นพ่อค้าจะไปติดต่อทำหนังสือถิ่นที่ขายปลายทางซึ่งเป็นกฎข้อบังคับของทางการ ส่วนใหญ่จะไปทำกันที่ปัตตานี โดยวางมัดจำเป็นเงินจำนวนหนึ่งไว้ที่ทำการอำเภอ ซึ่งมีหน้าที่ออกหนังสือรับรองให้ เงินจำนวนนี้ พ่อค้าก็จะใจให้เจ้าหน้าที่อำเภอยึดไป ส่วนเรือที่บรรทุกข้าวจากปากพนัง จะจ่ายค่าผ่านทางเป็นค่าบริการพิเศษเพื่อความสะดวกให้กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยจ่ายให้ทางอำเภอ 50 บาทต่อกระสอบ จ่ายให้ศุลกากร 50 บาทต่อกระสอบ และตำรวจ 50 บาทต่อกระสอบ รวมจ่ายในส่วนนี้ 150 บาทต่อกระสอบ หากในเที่ยวนั้นบรรทุกข้าวจำนวน 1,000 กระสอบ ก็จะรวมเป็นเงินจำนวนไม่น้อย ในขณะที่ต้นทุนข้าวมีราคาเพียงกระสอบละ 155 บาท รวมเป็นต้นทุนที่ออกจากท่าที่ปากพนัง 305 บาท เรือที่บรรทุกข้าวจะออกจากปากพนังแล่นผ่านปัตตานีตรงไปเข้าน่านน้ำมลายู ข้าวที่เข้าไปขายในกลันตัน จะขายได้ราคากระสอบละ 600 บาท ขายที่ตรังกานู จะขายได้กระสอบละ 800 บาท ขายที่สิงคโปร์ จะขายได้กระสอบละ 1,000 บาท และเลยไปขายถึงอินโดนีเซียจะขายได้กระสอบละ 1,200 บาท การขายในเที่ยวนั้นหากอยู่ในช่วงปลายฤดูเก็บเกี่ยว เรือก็จะเลยไปขายยังเมืองไกล และหากอยู่ช่วงต้นฤดูเก็บเกี่ยว ก็จะนำเข้าไปขายยังเมืองไกล เพราะระยะทางที่ไกลจะมีเวลาพอที่จะกลับไปขนขายได้อีกหนึ่งเที่ยว และเมื่อข้าวที่ปากพนังมีไม่เพียงพอกับความต้องการก็จะขึ้นไปติดต่อแหล่งผลิตข้าวและขึ้นไปกว้านซื้อถึงเพชรบุรี หรือข้ามฟากอ่าวไทยไปถึงเขมร เพื่อรวบรวมข้าวส่งเข้าไปขายสิงคโปร์โดยเฉพาะเส้นทางใช้ลักลอบออกไปมลายูสิงคโปร์อีกเส้นหนึ่งที่นิยมทำกัน คือ ทางรถไฟ โดยปกติการส่งข้าวไปขายยังภาคใต้ตอนล่าง เช่น ปัตตานี ยะลา นราธิวาส นับตั้งแต่มีเส้นทางรถไฟเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ก็เพียงจะมีการใช้เส้นทางนี้ขนส่งกันอย่างจริงจังในสมัยที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เอง โดยขนจากปากพนังด้วยเรือปกซึ่งสามารถบรรทุกได้ลำละ 200 กระสอบ ใช้เรือยนต์ลากจูงเรือปกได้ทีละ 2 ลำ ไปทางแม่น้ำปากพนัง แล้วเข้าสู่คลองชะอวดที่แยกปากแพรก ไปขึ้นท่าที่สถานีรถไฟชะอวด ที่ชะอวดจะมีโกดังพักข้าวใหญ่เพื่อรอขนถ่ายเข้าตู้รถไฟส่งต่อไป ในสมัยสงครามโลกและหลังสงคราม ใหม่ ๆ ตู้สินค้ารถไฟมักจะไม่เพียงพอกับความต้องการ หรือบางครั้งมีอยู่เพียงพอ แต่ทางเจ้าหน้าที่ที่

รับผิดชอบมักจะถือโอกาส เรียกร้องค่าบริการพิเศษนอกเหนือจากค่าธรรมเนียมตามปกติกับพ่อค้า การส่งข้าวไปสุโขทัย-โลกเป็นเรื่องปกติที่ทำกันได้ แต่อย่างไรก็ตามที่ด่านทางปากพนังก็ยังคงจ่ายค่าบริการพิเศษให้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปลายทาง ซึ่งมีขั้นตอนการทำหนังสือถิ่นขายปลายทางและการลอบส่งออกไปยังมลายู เจ้าหน้าที่ที่บริการให้ความสะดวกก็หนีไม่พ้นบุคคลที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุดในพื้นที่นั้น พ่อค้าต้องจ่ายค่าบริการพิเศษที่ค่อนข้างสูง โดยคิดกันเป็นรายกระสอบ เมื่อถึงผู้ซื้อปลายทางก็ใช้ว่าจะขายได้มีกำไร เนื่องจากการขายที่ผิดกฎหมาย จึงมักจะถูกผู้ซื้อปลายทางชาวต่างชาติที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นนั้น ถือโอกาสโกงไม่ยอมชำระหนี้สินค่า พ่อค้าคนกลางและเจ้าของโรงสีที่ส่งข้าวไปขายในสายนี้ บางรายถึงกับล้มละลาย และส่วนใหญ่ก็ขาดทุนกับหนี้สูญจึงต้องหยุดกันไป ที่ยังทำกันได้ก็มีแต่พวกพ่อค้าคนกลางที่อยู่ชายแดนที่เข้าออกในพื้นที่นั้นเป็นประจำ มีความชำนาญและคุ้นเคยกับสภาพและลักษณะของพื้นที่รวมทั้งคนในท้องถิ่นนั้นเป็นอย่างดี นับตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมา พ่อค้าคนกลางที่ชายแดนก็เกิดขึ้นมากเป็นลำดับมา พ่อค้าคนกลางและโรงสีในปากพนังจึงทำได้เพียงส่งมาขายให้กับพ่อค้าที่ชายแดนเท่านั้น และยังดำเนินการค้ากันอยู่จนถึงปัจจุบัน

เส้นทางที่ใช้ลักลอบส่งออกไปยังมลายูสิงคโปร์อีกเส้นหนึ่งซึ่งเป็นเส้นทางที่เสี่ยงที่สุด พ่อค้าและเจ้าของโรงสีหลายรายหมดตัวกับเส้นทางสายนี้ เป็นเส้นทางปกติที่ใช้ส่งข้าวจากนครศรีธรรมราชไปยังเมืองที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้ นับตั้งแต่มีทางรถไฟจากนครศรีธรรมราชไปจังหวัดตรัง และก่อนที่จะมีทางถนนเกิดขึ้น เส้นทางสายนี้ เป็นสายที่มีความสำคัญต่อการขนส่งสินค้าจากนครศรีธรรมราชมายังฝั่งตะวันตกเป็นอย่างมาก ข้าวจากปากพนังจะบรรทุกด้วยเรือปลากุ้งด้วยเรือยนต์มาเข้าคลองพระยาหรือเรียกกันว่าคลองท่าวัง แล้วมาขึ้นที่ท่าวังบริเวณสะพานราเมศวร์ ขนถ่ายจากท่าด้วยเกวียนเทียมควายมาขึ้นตู้สินค้ารถไฟที่สถานีเมืองนคร แล้วส่งทางรถไฟยังปลายทางกันดัง กล่าวกันว่าในช่วงสงครามโลกจนถึงหลังสงคราม การขนส่งข้ามเขตจากปากพนังไปกันดัง เป็นเส้นทางที่เสียค่าใช้จ่ายและมีความยุ่งยากน้อยที่สุด เมื่อถึงท่าที่กันดังจะต้องเสียค่าบริการพิเศษเพื่อความสะดวกที่กันดังเพื่อส่งออกทางทะเลอันดามันไปยังปีนังหรือสิงคโปร์ หลายครั้งหลายคราที่เรือสินค้าถูกปล้นระหว่างทางบริเวณใกล้กับเกาะตะรุเตา ซึ่งเป็นถิ่นคุมขังนักโทษ เส้นทางลักลอบส่งออกสายนี้เป็นทางที่เสี่ยง จึงไม่ค่อยมีพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีใช้กันมากนัก บางคนถึงกับหมดตัวไปกับเส้นทางสายนี้

อีกเส้นทางหนึ่งที่ใช้เป็นเส้นทางลักลอบส่งข้าวข้ามเขตจากนครศรีธรรมราชไปยังสงขลาที่เสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างน้อยและเสี่ยงน้อยที่สุด คือการลำเลียงข้าวจากปากพนังหรือ

จากแหล่งผลิตข้าวอื่นๆ ในลุ่มน้ำปากพนังไปตามคลองปากพนัง บรรทุกข้าวด้วยเรือปกขนาด กลางลำละประมาณ 100-150 กระสอบใช้เรือยนต์ลากจูงเรือปกที่ลากต่อกันถึง 10 ลำ ขนกัน เดือนละ 2 เทียว ในสมัยนั้นน้ำในคลองมีมากกว่าในสมัยปัจจุบัน แต่คลองบางตอนก็เล็กและ บางตอนก็ตื้น จึงต้องเดินเรือกันในหน้าน้ำและหน้าเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นช่วงที่มีน้ำมากเดินเรือ สะดวก คลองสายนี้เชื่อมต่อกับคลองแดนไปถึงระโนด จะจ่ายค่าบริการพิเศษเพื่อความสะดวก ในระหว่างการขนเพียงแห่งเดียว คือที่ด่านปากทางเข้าคลองแดน ซึ่งเป็นด่านศุลกากรที่ตั้งอยู่ ในจุดข้ามแดนระหว่างจังหวัดนครศรีธรรมราชกับจังหวัดสงขลา ที่ระโนดจะมีพ่อค้าคนกลางที่ รับซื้อข้าวไว้ บ้างก็ส่งต่อไปสงขลา โดยแล่นเรือไปเข้าทะเลสาบสงขลา ผ่านทะเลสาบไปส่งพ่อค้าคนกลางที่สงขลา เป็นแหล่งที่มีเรือเดินสมุทรที่ค้าขายกับต่างประเทศอยู่มากมาย และเป็น แหล่งที่มีการลักลอบส่งข้าวออกไปยังมลายูและสิงคโปร์มากเช่นกัน

การหลีกเลี่ยงกฎหมายที่ไม่ผิดกฎหมายโดยอาศัยช่องว่างของกฎหมายที่บางโรงสีใช้ กันอยู่ กล่าวคือ ในระยะเริ่มแรก ทางกรมห้ามการส่งออกข้าวสารไปต่างประเทศ ทางโรงสีก็ทำ เป็นข้าวหนึ่งตากแห้งส่งออกแทน ผ่านไประยะหนึ่งทางการได้แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายห้ามส่ง ออกข้าวหนึ่งด้วยทางโรงสีนี้เปลี่ยนทำเป็นแบ่งข้าวจ้าวส่งออกแทน ในช่วงสงครามโลกถึงหลัง สงครามใหม่ ๆ ทางมลายูสิงคโปร์และอินโดนีเซียขาดแคลนข้าวเพื่อบริโภครุนแรงมาก การส่ง ผลิตภัณฑ์ของข้าวไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ขายได้ดี หลังสงครามผ่านไป ความขัดสนค่อย ๆ คลี่คลายไป แบ่งข้าวจ้าวขายได้น้อยลงและเลิกส่งไปในที่สุด กฎเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ ที่รัฐบาล ตั้งขึ้นเพื่อใช้กับการค้าข้าวในสมัยสงครามโลก และมีผลต่อเนื่องมาจนถึงหลังสงครามระยะ หนึ่ง ก็เพื่อควบคุมปริมาณข้าวภายในประเทศ เป็นการป้องกันมิให้มีการรั่วไหลออกสู่ต่าง ประเทศทำให้เกิดการขาดแคลนภายในประเทศขึ้นได้ และเพื่อเป็นการควบคุมราคาข้าวมิให้สูง เกินไป ผลของการตั้งกฎหมายและวิธีการต่าง ๆ นั้นเป็นไปตามความมุ่งหมายในระดับหนึ่ง ราคาข้าวไม่สูงขึ้นมากอย่างในประเทศอื่น และปริมาณข้าวก็ไม่ขาดแคลน แต่การลักลอบส่ง ออกนั้นก็ยังมิมีจำนวนไม่น้อย และทำให้พ่อค้าคนกลางหลายคนที่ลักลอบส่งออกร่ำรวยไป แต่ สำหรับโรงสีแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น ข้ากลับเป็นผลร้ายที่เริ่มกระทบกันเป็นลูกโซ่ต่อระบบการผลิต และการขายข้าวในแถบถิ่นนี้ เป็นสาเหตุหนึ่งในหลาย ๆ สาเหตุที่ส่งผลต่อความอยู่รอดและการ ดำรงอยู่ของชาวนาและโรงสีทั้งหมดในลุ่มน้ำปากพนัง กล่าวคือในช่วงนั้น ราคาข้าวสูงขึ้นเป็น ลำดับ ทำให้ดูเหมือนว่าโรงสีมีเงินได้สูงขึ้น ในความเป็นจริงโรงสีเกิดมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น มาก หากโรงสีขายข้าวอย่างถูกต้องตามกฎหมายของรัฐจะมีกำไรน้อย รายรับจะไม่สมดุล กับการจ่ายเงินที่เพื่อและค่าครองชีพที่สูงขึ้นมาก โรงสีทุกรองจึงดิ้นรนหาวิธีการต่าง ๆ สิ่งที่เกิด ขึ้นตามมาเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นเป็นเงาตามตัว เช่นค่าบริการพิเศษให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่ว่า

จะเป็นเรื่องการติดต่อยานพาหนะในการขนส่ง การผ่านทาง การขายข้าวนอกบัญชีควบคุมของ
รัฐ การจ่ายพิเศษให้กับตำรวจที่มาเฝ้าโรงสี เป็นต้น บางครั้งต้องขาดทุนมากจนถึงกับล้ม
ละลาย เช่นถูกเจ้าหน้าที่จับปรับ หนี้สูญ เพราะการขายอย่างผิดกฎหมาย ประกอบกับอยู่ใน
ภาวะสงคราม สังคมและการเมืองกำลังสับสนวุ่นวายไม่แน่นอน ผู้ซื้อในต่างประเทศบางรายจึง
ถือโอกาสไม่จ่ายหนี้ให้ บางครั้งก็ถูกปล้นระหว่างการขนส่ง เหตุการณ์เหล่านี้ไม่สามารถป้องกัน
หรือเรียกร้องความเสียหายกลับคืนได้ การที่ต้องเสี่ยงและมีค่าใช้จ่ายสูงเช่นนี้ โรงสีก็
ต้องหันมาลดราคารับซื้อจากชาวนา แม้ว่าจะเป็นราคาซื้อข้าวเปลือกที่เพิ่มขึ้นก็ยังเป็นราคาที่
เพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำกว่าดัชนีราคาที่สูงขึ้นเพราะเงินเฟ้อ ชาวนาจึงเริ่มจะมีรายได้ไม่สมดุลกับ
รายจ่ายเพราะค่าครองชีพสูงขึ้นมาก เป็นสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุที่ทำให้ชาวนาบางส่วนเริ่ม
อพยพออกจากพื้นที่ ไปหางานที่มีรายได้ที่ดีและมั่นคงกว่า ทำให้ปริมาณรวมของผลผลิตข้าวใน
พื้นที่ลดลงมาเป็นลำดับ

เพื่อให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปากพนังและนครศรีธรรมราช ในสมัย
สงครามและหลังสงครามใหม่ ๆ อีกมุมหนึ่งของพ่อค้าเล็ก ๆ คนหนึ่งที่ต่อสู้ดิ้นรนกับชีวิตในสมัย
นั้น และมีโอกาสตั้งโรงสีขนาดเล็กประเภทเครื่องยนต์ชนิดหัวบด ท่านได้บันทึกประวัติส่วนตัว
ลงในสมุดบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า "...ร้านบิดกิจการ (ที่นคร) ไปซื้อของขายตามตลาดนัด เช่น
ข้าวสารซ้อมและไข่เป็ด บริษัทข้าวไทยมาเปิดที่ปากพนัง เรียกโรงสีข้าวทั้งหมดเข้าหุ้นส่วนกัน
ซื้อข้าวเปลือกถูก ขายข้าวสารแพงจนชาวบ้านพยายามจะซื้อข้าวสารมาขายเสียเอง ไปค้า
หาใหญ่ ซื้อของจากป่าดงเบซาร์ มาขายนครฯ เอาจากนครฯ ไปขายหาใหญ่ ได้รู้จักกับ
แม่เหียง แม่หัวชาวหาใหญ่ วันหนึ่งได้เอาสุนัขแม่แบบ (ภรรยา) ทำที่นครฯไปขาย
หาใหญ่ไปพักบ้านแม่เหียงตลาดใน ทหารญี่ปุ่นเห็นคิดว่าเป็นสุนัขญี่ปุ่นถูกคนลักมา จึงไปค้น
จะจับมีข่าวว่าในจำนวนหีบสุนัขหายไปนั้น มีหีบทองคำปนอยู่ด้วย แต่เมื่อตรวจสุนัขแล้วเป็น
สุนัขทำจากนครฯ ครั้งหนึ่งไปซื้อบุหรี่ป้องจากป่าดงเบซาร์มานครฯ มาถึงสถานีนครฯ ถูก
ตำรวจนครฯ จับหนว่นำของหนีภาษีเข้าประเทศเที่ยววิ่งค้าอยู่จนสงครามสงบ แล้วไปตั้งโรงสี
ข้าวที่บ้านเปียะ ชื่อบ้านของนายโหมย อยู่ข้างสะพานเปียะ เป็นเครื่องสีบด ใช้เครื่องสีบด
สีข้าวได้วันละ 6 เกวียน รับจ้างสีบ้าง ซื้อข้าวเปลือกสีข้าวสารขายบ้าง ที่หลังเห็นว่ารำข้าวมี
เหลือขายไม่หมด จึงไปซื้อหมูตัวเล็ก ๆ จากชาวนามาเลี้ยง และเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ด้วย จ้าง
คนงาน 2-3 คน ตัวเองก็ทำด้วยสนุกดี คิดว่าพอจะอยู่ได้แล้ว ที่หลังมีคนอดฉา ตั้งโรงสีชนิด
เดียวกันแย่งสีข้าวจ้าง จนค่าจ้างสีไม่เอา ๆ แต่รำ วันหนึ่งจ้างให้คนเอาดินปะสิวป็น ลอบใส่
อัดเข้าไปในเครื่อง เพื่อจะให้เครื่องยนต์ระเบิด ตรวจเห็นเสียก่อน ต้องไปจ้างช่างที่ปากพนัง
มาถอดล้างเครื่องยนต์ (เครื่องยู-นิฟอน) ไล่-เปิด ก็ให้คนมาลัก หมูเอาน้ำกรดมาให้กิน ครั้ง

หนึ่งคนลักไก่ไปหมดคอก ตามไปจับได้ในตลาดปากพวง ได้ไปแจ้งความกับผู้ใหญ่บ้าน ๗ บอกรว่า ที่นี้ทุกบ้านถูกลักเหมือนกัน และแก้กันด้วยการลักตอบ ไม่เอาเรื่องกัน เห็นว่าจะทำโรงสีต่อไปไม่ได้แล้ว จึงขายโรงสีและบ้านที่ดินให้นายโต มีลูกหมูตัวเล็ก ๆ อยู่ 5 ตัว แม่มันถูกยาเบื่อตาย จะขายไม่มีคนซื้อ จึงได้นำมาเลี้ยงที่นครฯ จนใหญ่ แล้วได้ขายไปและไม่ได้เลี้ยงอีก กลับมาอยู่บ้านไม่ได้ทำอะไร..."

3. การค้าข้าวในยุคลับจน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทข้าวไทยถูกยกเลิก โรงสีไฟทุกโรงได้รับการปลดปล่อยจากการถูกควบคุมจากบริษัทฯ แต่ใช้ว่าทุกโรงสีจะดำเนินการสีข้าวต่อไป โดยเฉพาะกลุ่มโรงสีไฟในเขตอำเภอเมืองพัทลุง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ถูกบริษัทข้าวไทยปักชำได้ยึดกิจการไปโดยไม่ให้สิ่งตอบแทนใด ๆ (ดูเรื่องโรงสีข้าวในนครศรีธรรมราช-ฉวาง, ทานพอ และเรื่องโรงสีข้าวในพัทลุง) มันเป็นความเจ็บปวดที่ฝังลึกอยู่ในใจของพวกเขาเหล่านั้นอย่างแน่นอน จะเห็นได้ว่าแม้ภายหลังจะได้สินทรัพย์คืน แต่ก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมแล้ว และโรงสีทุกโรงในกลุ่มนี้ก็มิได้ฟื้นกิจการของตนขึ้นมาอีก ส่วนโรงสีไฟที่อยู่ในโครงการผูกขาดการขายข้าวให้กับบริษัทข้าวไทยปักชำได้ แม้ว่าจะได้รับผลตอบแทนบ้าง แต่ก็ใช้ว่าจะมีกำไรจนวนร่อย ยกเว้นพวกที่ได้ลักลอบค้าส่งข้าวออกต่างประเทศและพวกส่งขายให้กับญี่ปุ่นที่ทำกำไรกันจนวนร่อยไปตาม ๆ กัน สิ่งที่พวกโรงสีนี้ได้รับอีกอย่าง คือ ประสพการณ์และกลเม็ดในการค้าข้าวในระหว่างสงคราม พวกเขาได้นำมาใช้อีกในระยะหลังสงคราม เช่นการติดสินบนเจ้าหน้าที่เพื่อขอใบอนุญาตในการขนข้าวและผ่านด่าน การมีใบอนุญาตใบเดียวแต่ใช้ขนหลายเที่ยว การฮั้วกันระหว่างคนค้าด้วยกันในการประมูลส่งข้าวไปขายแดน เป็นต้น

เพราะการใช้วิธีเหล่านี้เท่านั้นที่จะทำให้พวกเขาอยู่รอด เหตุการณ์เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตในการค้าข้าวของภาคใต้เป็นอย่างมาก และแน่นอนย่อมส่งผลต่อการทำนาในภาคใต้ด้วย เพราะพ่อค้าและโรงสีย่อมจะกดราคารับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาอีกทอดหนึ่ง สถานการณ์เช่นนี้กลับเอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้าข้าวในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่แน่นอนว่ากฎเกณฑ์การห้ามขนข้าวข้ามเขต การห้ามส่งข้าวออกทางทะเลก่อนได้รับอนุญาต ซึ่งการอนุญาตต่าง ๆ นั้นอยู่ในมือของนักการเมืองและองค์กรค้าข้าวต่าง ๆ ที่มีพ่อค้าข้าวระดับชาติที่ใกล้ชิดกับผู้เป็นใหญ่เพียงไม่กี่คนเป็นกรรมการอยู่ เป็นผู้อยู่กรุงเทพฯ ซึ่งก็ได้กระทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2481 จนกระทั่งสงครามเลิกไปแล้วหลายปีก็ยังไม่ยอมเลิกกฎเกณฑ์เหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันพ่อค้าข้าวในกรุงเทพฯ ก็ผูกขาดการค้าข้าวในระดับชาติโดยผ่านการจัดตั้งสมาคมต่าง ๆ ได้แก่ สมาคมโรงสีข้าวไทย สมาคมพ่อค้าข้าวและสมาคมผู้ส่งข้าวออกต่างประเทศ^๑ การที่

รัฐบาลไทยไม่ยอมยกเลิกกฎเกณฑ์เข้มงวดในการขนย้ายข้าวและส่งออกต่างประเทศนั้น น่าจะมาจากสาเหตุที่ในปี พ.ศ.2489 รัฐบาลในฐานะที่แพ้สงครามตามญี่ปุ่น ต้องยอมส่งมอบข้าวสารให้กับฝ่ายพันธมิตรจำนวน 1.9 ล้านตัน เป็นค่าปฏิกรรมสงครามโดยไม่คิดมูลค่า ทำให้ขาดแคลนข้าวภายในประเทศชั่วคราวระยะเวลานึง ซึ่งก็ไม่นานนักและโดยเฉพาะทางใต้แล้ว เหตุการณ์ขาดแคลนข้าวนั้นไม่เกิดขึ้นเลย กฎข้อห้ามของรัฐเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการค้าและจำกัดความเจริญทางการส่งออกต่างประเทศในสมัยต่อมา การส่งออกต่างประเทศในขณะนั้นจะต้องผ่านออกจากกรุงเทพฯ เท่านั้น เช่น การส่งไปมาเลเซีย สิงคโปร์ จะต้องนำเรือบรรทุกข้าวไปกรุงเทพฯ รับอนุญาตจากรัฐและด้วยความเห็นชอบจากสมาคมผู้ส่งข้าวออกต่างประเทศ โดยคิดค่าป่วยการกระสอบละ 20 บาทจึงจะกลับลงได้ไปต่างประเทศได้¹⁰ จากลักษณะที่พิกัดพิจารณาเช่นนี้ ทำให้พ่อค้าและโรงสีต้องหาทางออกด้วยการติดสินบนเจ้าหน้าที่รัฐส่งข้าวไปขายให้กับพ่อค้าชายแดน โดยเฉพาะที่สุโขทัย-โกลก ซึ่งมีพ่อค้าอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่หนีภาษีส่งออกต่างประเทศโดยเฉพาะ และแน่นอนการหนีภาษีย่อมจะต้องมีผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองในขณะนั้นอยู่เบื้องหลังและได้ผลประโยชน์อย่างมหาศาล นับเป็นความสูญเสียภาษีอากรของรัฐที่ควรจะได้อย่างใหญ่หลวง เพราะเหตุการณ์ในลักษณะนี้เกิดขึ้นอยู่หลายปี ในปี พ.ศ.2515 มีการผ่อนปรนการขนย้ายข้าวได้ทั่วภาคได้แต่ยังจำกัดเฉพาะชายแดน ทำให้การค้าข้าวและการขนส่งทำได้สะดวกสบายขึ้นในระดับหนึ่ง ทำให้โรงสีขนาดเล็กบางโรงสามารถพัฒนาตนเองขึ้นเป็นโรงสีขนาดกลางในปีเดียวกันนี้เส้นทางรถยนต์สามารถเดินได้ตลอดลงมาทางใต้ได้แล้ว แต่ในระยะต้นสภาพถนนยังไม่ค่อยดีพอและการขนส่งด้วยรถยนต์ก็ยังมีต้นทุนสูง เมื่อเทียบกับการขนส่งด้วยรถไฟ ทำให้ข้าวในภาคกลางที่ปลูกในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและจากโคราช ซึ่งมีราคาถูกกว่าและสะดวกกว่ายังเข้ามาตีตลาดในภาคใต้ไม่มากนัก แต่ข้าวของภาคใต้ในตลาดกรุงเทพฯ เริ่มจะถูกข้าวภาคกลางโจมตีเนื่องจากข้าวท้องถิ่นภาคใต้มีลักษณะเม็ดแข็งและสีไม่ขาวเช่นข้าวภาคกลาง จึงขายได้น้อยลงเป็นลำดับ จนในปี พ.ศ.2530 ข้าวจากภาคใต้ไม่สามารถส่งขายเข้ากรุงเทพฯ ได้เลย" ปี พ.ศ.2514 เป็นปีที่ราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำมากเป็นผลให้ส่งออกได้น้อยลง ข้าวจากภาคกลางจึงมุ่งขายตลาดภายในประเทศให้ได้มากขึ้น และนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2516 เป็นต้นมา ก็ค่อย ๆ แทรกเข้ามาตีตลาดข้าวในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งทำให้รสนิยมบริโภคข้าวของคนได้เปลี่ยนไป หันไปนิยมบริโภคข้าวจากภาคกลางในเวลาต่อมาปี พ.ศ.2519-2523 รัฐบาลคณะปฏิวัติจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ได้ประกาศเข้มงวดการขนย้ายอีกครั้งหนึ่งในภาคใต้ ด้วยนโยบายปราบคอมมิวนิสต์ การค้าข้าวในช่วงนี้มีอุปสรรคยิ่งกว่ายุคใด ๆ ที่ผ่านมา ประกอบกับการเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2524 ทำให้โรงสีขนาดเล็กขนาดครอบครัวซึ่งมีความอ่อนแอในด้าน

สภาพคล่องอยู่แล้ว ต้องปิดตัวเองลงเป็นจำนวนมาก

ในระหว่างสงครามและหลังสงครามโลกใหม่ ๆ ปรากฏเป็นความจริงแล้วว่า ปริมาณข้าวสำหรับบริโภคภายในประเทศ มิได้ขาดแคลนแต่อย่างใด หลังจากที่ได้รับ การปลดปล่อยจากบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ ส่วนใหญ่ก็ดำเนินกิจการสีข้าวและค้าข้าวต่อมา เป็นช่วงเวลาสั้น ๆ ในระยะหลังสงครามที่โรงสีเหล่านี้เฟื่องฟูขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งโรงสีแต่ละ เขตมีสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน มีอุปสรรคและปัญหาที่ต่างกัน จึงทำให้โรงสีในแต่ละเขตนั้น ยึดอายุธุรกิจของตนสั้นยาวต่างกัน คือ ในเขตอำเภอเมืองสงขลา โรงสีไฟรุ่นเก่าดำเนินธุรกิจต่อ มาถึงราวปี พ.ศ.2492-2493 ก็หยุดกิจการไป ในอำเภอกระโนน บางโรงสีทำธุรกิจต่อไปได้ เพียง 3-4 ปี บางโรงสีก็อยู่ได้ถึง 6 ปี ส่วนในกลุ่มน้ำปากพนัง รวมทั้งในอำเภอเมืองนครศรี ธรรมราชสามารถยืนอยู่ได้ 8 -9 ปี ช่วงเวลาที่โรงสีไฟรุ่นเก่ายึดอายุอยู่ได้นั้นน่าจะนับได้ว่าเป็น ยุคฟื้นฟูในระยะสั้น ๆ ก่อนที่จะล่มสลายกันไปทั้งหมด

ระหว่างปี พ.ศ.2496-2506 ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง อำเภอเมืองนคร อำเภอกระโนน จังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง มีโรงสีขนาดกลางที่ใช้เครื่องยนต์และโรงสีไฟรุ่นใหม่เกิดขึ้น หลายโรง ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีโรงสีขนาดเล็กเกิดขึ้นด้วย แต่ในระยะแรกยังมีไม่มากนัก เจ้าของโรงสีเหล่านี้ ล้วนเคยเป็นคนกลางและนายหน้าหาข้าวเปลือกขายส่งให้กับโรงสีรุ่นเก่า ทั้งสิ้น เนื่องจากในระยะนี้มีเครื่องยนต์ดีเซลจากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายหลายยี่ห้อ และ เครื่องยนต์ในรุ่นหลังก็มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เครื่องยนต์เหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ เอ็นจิเนียร์ของโรงสีในท้องถิ่น คิดนำมาเป็นตัวจุดเครื่องสีที่ดัดแปลงย่อส่วนมาจากเครื่องจักร ไอน้ำ การเกิดโรงสีเหล่านี้มีผลกระทบต่อโรงสีไฟรุ่นเก่าโดยตรง ซึ่งโรงสีไฟรุ่นเก่าก็มีปัญหาใน เรื่องต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นอยู่แล้ว เมื่อคนที่เคยส่งข้าวเปลือกมาขายให้ไปเป็นอื่นแล้วยังไปแย่งซื้อ ข้าวเปลือกจากชาวนาที่เคยเป็นขาส่งขายข้าวเปลือกให้ ก็ยิ่งทำให้ข้าวเปลือกซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ สำคัญที่สุดขาดหายไป โรงสีไฟบางโรงพยายามปรับขบวนการโดยส่งคนของตนออกไปซื้อ ข้าวเปลือกโดยตรงกับชาวนา บางครั้งก็รับซื้อข้าวสารที่โรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กสีได้ แล้วรวบรวมส่งไปขายยังตลาดของตน วิธีการเช่นนี้ล้วนมีต้นทุนที่สูงและมีกำไรน้อย การมี วัตถุดิบ(ข้าวเปลือก)น้อย ทำให้โรงสีไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เพราะโรงสีจะเปิดงานเดิน เครื่องแต่ละครั้ง จะต้องอุ่นเครื่องเป็นเวลาหลายชั่วโมง และเมื่อเดินเครื่องแล้วก็ต้องมีข้าว เปลือกมากพอในการสีเพื่อให้อยู่ในจุดคุ้มทุนทั้งในด้านการเดินเครื่องและด้านแรงงาน เมื่อมี ข้าวเปลือกน้อยก็ค่อย ๆ ซ่อสะสม บางโรงหลายวันจึงสามารถเดินเครื่องได้ บางโรงถึงกับมี แกลบน้อยมีไม่พอที่จะนำมาเป็นเชื้อเพลิงด้วยซ้ำ บางโรงถึงขั้นทนทำด้วยทุนสำรองที่สะสมมา ในกาลก่อน และคิดว่าตนเองเคยยิ่งใหญ่มาก่อน ยังหวังว่าเหตุการณ์ข้างหน้าน่าจะดีขึ้น ทน

ทำอยู่ในลักษณะขบเซา ง่อนแง่น ที่คนท้องถิ่นเรียกกันว่า “ปลาแทรกน้ำตื้น” ที่เหลือรอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2505 เมื่อประสบกับवादภัยครั้งร้ายแรง โดยเฉพาะในกลุ่มที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ตัวอาคารโรงสีอุปกรณ์ต่าง ๆ และสต็อกข้าวเสียหายมาก เมื่อเห็นว่าไร้อนาคต หากจะซ่อมสร้างก็ต้องลงทุนกันอีก จึงต่างพากันหยุดกิจการไปเลยหลายโรง ที่ดำเนินการต่อก็เป็นโรงสีที่ขายต่อหรือให้คนอื่นเช่ากิจการและโรงสีไฟรุ่นเก่าก็หยุดกันไปหมดใน 2 ทศวรรษต่อมา (หลังเกิดवादภัยมีเหลือรอดอยู่เพียงไม่กี่โรง)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2492 เป็นต้นมา เริ่มจะมีเครื่องสีข้าวสำเร็จรูปชนิดดีเซล (แรกเริ่มเป็นเครื่องดีเซลชนิดหมุนช้า ต่อมาก็เป็นชนิดดีเซลหมุนเร็ว) เข้ามาขายในภาคใต้ และหลังจากนั้นก็มีการเงินจึญยท้องถิ่นเลียนแบบเครื่องสีโรงใหญ่ย่อส่วนลงมาแล้วใช้เครื่องยนต์ดีเซลเป็นตัวจุดลากและยังผลิตแบบใหม่ เรียกว่าแบบหัวบดซึ่งปรับปรุงจากเครื่องที่ช่างจากภาคกลางส่งลงไปขาย เครื่องสีที่มีผู้นำไปใช้เปิดโรงสีขนาดเล็กเหล่านี้ เป็นปัญหาที่กระทบต่อโรงสีไฟรุ่นเก่าโดยตรง เพราะไปแย่งซื้อข้าวเปลือกซึ่งเป็นวัตถุดิบในการดำเนินงานของโรงสีไฟ เจ้าของโรงสีขนาดเล็กที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2492-2500 นั้น ส่วนใหญ่ก็เคยเป็นคนกลางรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา มีกิจการดีหลายโรงได้พัฒนาประสิทธิภาพของโรงสีเป็นโรงขนาดกลางและยังเป็นคู่แข่งของโรงสีไฟจนโรงสีไฟอยู่ไม่ได้ ในช่วงปี พ.ศ.2496-2508 เป็นช่วงที่โรงสีขนาดกลางเติบโตอย่างเต็มที่ โรงสีเหล่านี้มีทั้งที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลและที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำรุ่นใหม่ ได้เข้ามาทดแทนโรงสีไฟรุ่นเก่าในทุกด้าน โดยเฉพาะในระยะต้นของช่วงนี้ ไม่ว่าจะเป็นด้านการรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา การสร้างตัวแทนนายหน้ารับซื้อข้าวจากชาวนา ซึ่งเจ้าของโรงสีเหล่านี้มีประสบการณ์ดีอยู่แล้ว และสามารถซื้อข้าวเปลือกด้วยการเครดิตจากชาวนาได้ จึงไม่ต้องใช้ทุนในการดำเนินงานมากนัก ในด้านการตลาดการขาย ก็ได้พัฒนาจนสามารถส่งขายยังตลาดแห่งเดียวกับโรงสีไฟรุ่นเก่าไม่ว่าจะเป็นตลาดในท้องถิ่น ตลาดชายแดนภาคใต้ และตลาดในกรุงเทพฯ เนื่องจากยังมีโรงสีเกิดขึ้นใหม่ไม่มากนัก ในด้านการซื้อข้าวเปลือก ในด้านการขาย จึงไม่ค่อยมีปัญหาในด้านการแข่งขันในปี พ.ศ.2501 ปรากฏมีโรงสีเครื่องยนต์ทั้งขนาดเล็กและขนาดกลางในเขตอำเภอปากพนัง 64 โรง อำเภอเชียรใหญ่ก็มีจำนวนไม่น้อยกว่ากันมากนัก ส่วนในอำเภอหัวไทร พัทลุง ระโนด ชะอวด มีจำนวนลดหลั่นกันลงมาพอถึงปี พ.ศ.2508-2511 เป็นช่วงที่มีโรงสีขนาดเล็กและขนาดครอบครัวที่ใช้เครื่องยนต์ทั้งชนิดหัวบดและชนิดโยกเกิดขึ้นมากที่สุด กล่าวกันว่า รวมพื้นที่ปลูกข้าวดังกล่าวข้างต้นมีจำนวนถึง 1,000 กว่าโรง เฉพาะเส้นทางถนนซึ่งยังเป็นดินลูกรังจากอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จนถึงอำเภอหัวไทร ถึงกับกล่าวได้ว่า ทุก 2-3 กิโลเมตร จะมีโรงสีตั้งอยู่อย่างน้อย 1 โรง และทุกหมู่บ้านจะมีโรงสีตั้งอยู่อย่างน้อยที่สุด 2 โรง มูลเหตุที่ทำให้มีผู้นิยมสร้างเครื่องสี

ขนาดเล็กก็เพราะว่าสามารถใช้เงินลงทุนไม่มากนัก เครื่องสีมีราคาเพียง 40,000-20,000 บาท และสามารถซื้อด้วยเงินผ่อน โดยวางเงินดาวน์เพียง 25% ของราคาเครื่องก็สามารถเปิดกิจการได้แล้ว¹² เครื่องสีเหล่านี้ผลิตจากช่างเอ็นจีเนียในท้องถิ่น ได้แก่ ที่ตรัง นครศรีธรรมราช ในระหว่างปี พ.ศ.2508-2518 จึงมีโรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กที่ออกไปจากการแข่งขันกันหลายโรง ด้วยสาเหตุดังนี้

1. ราคาข้าวในแต่ละปีและแม้แต่ในปีเดียวกันนั้น มักจะไม่แน่นอน โรงสีในยุคนั้นเป็นทั้งผู้ซื้อข้าวเปลือกและผู้ขายข้าวสาร มักจะตามไม่ทันกับสถานการณ์ของราคาตลาด ทำให้ขาดทุนบ่อย ๆ เช่นในปี พ.ศ.2514 ราคาข้าวในต่างประเทศตกต่ำมาก เนื่องจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นส่งข้าวของตนออกตีตลาดข้าวของไทย ทำให้ข้าวในตลาดโลกตกต่ำลง เมื่อข้าวส่งออกต่างประเทศขายไม่ได้ราคาและส่งออกได้น้อยลง ส่งผลให้ราคาข้าวเปลือกในประเทศลดลงไปมาก แต่ที่แปลกก็คือราคาข้าวสารในประเทศกลับแพง ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นมีองค์กร 3 องค์กรที่เป็นตัวการสำคัญที่ควบคุมการค้าภายในประเทศอยู่ ได้แก่ สมาคมโรงสีข้าวไทย สมาคมพ่อค้าข้าว และสมาคมผู้ส่งออกข้าวต่างประเทศ ผู้บริหารของสมาคมเหล่านี้ล้วนเป็นพ่อค้าข้าวในระดับประเทศเพียงไม่กี่คนและใกล้ชิดกับผู้บริหารประเทศในขณะนั้น จึงเป็นธรรมดาที่สมาคมผู้มียทธิพลเหล่านี้จะคอยกำหนดขบวนการค้าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มของตน ส่วนผู้ค้าข้าวในภาคใต้ ซึ่งเป็นโรงสีต่าง ๆ และพ่อค้าส่งที่เกิดขึ้นในยุคนี้ต้องขาดทุนพ่ายแพ้ในการทำธุรกิจด้านนี้จนต้องออกไปจากวงการก็มีจำนวนไม่น้อย

2. ในขณะนั้นทางการยังมีกฎเกณฑ์ควบคุมการขนข้าวข้ามเขตอยู่ โรงสีจึงมีต้นทุนในเรื่องนี้อย่างไม่ควรมี และเป็นสิ่งที่ทำให้ต้นทุนในการดำเนินงานสูง โรงสีจึงต้องผลัดภาระอันนี้ไปที่ชาวนา คือการซื้อข้าวเปลือกในราคาที่ถูกลง และต้นทุนในการนี้ต้องจ่ายเป็นเงินสดด้วย

3. โรงสีต้องใช้ทุนหมุนเวียนมากขึ้น เนื่องจากมีคู่แข่งในการซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา จากสมัยก่อนสามารถใช้เครดิตได้บ้าง แต่ในระยะหลังต้องซื้อด้วยเงินสด หากไม่ซื้อด้วยเงินสด ก็จะมีคู่แข่ง เพราะชาวนาก็ต้องการเงินสดไปใช้เช่นกัน เป็นเหตุให้เจ้าของโรงสีต้องหาทุนเพิ่มด้วยการกู้จากธนาคารและนอกระบบธนาคาร

4. ด้วยสาเหตุที่เจ้าของโรงสีต้องใช้เงินสดในการดำเนินงานมากขึ้น ต้องคอยแก้ปัญหาเรื่องการเงินอยู่ตลอดเวลา บางครั้งต้องนำข้าวที่สีได้ไปขายให้กับโรงสีด้วยกันเพื่อเปลี่ยนเป็นเงินสด การขายในครั้งนั้นมีกำไรน้อย ปัญหาเรื่องเงินทุนได้สะสมขึ้นทีละเล็กละน้อยจนในที่สุดก็ขาดเงินทุนหมุนเวียนไม่มีเงินพอที่จะนำมาปรับปรุงและซ่อมแซมโรงสีและเครื่องสีของตน เมื่อเสียก็ต้องหยุดกิจการ และเมื่อไม่มีเงินสดซื้อข้าวเปลือกก็ต้องหยุดกิจการ

เช่นกัน

5. โรงสีที่เจ้าของไม่มีเวลาดูแลอย่างใกล้ชิด ต้องอาศัยลูกจ้าง เจ้าของโรงสีเหล่านี้ มักจะมีหน้าที่หรือทำงานอื่นอยู่ด้วย เช่น เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น การไม่มีเวลาเอาใจใส่ในกิจการ ซึ่งได้แก่เรื่องติดตามสภาวะราคาตลาดของข้าว การรับซื้อ การตรวจสอบตักข้าว การคอยดูแลความสมบูรณ์ของเครื่องสี เป็นต้น ทำให้โรงสีต้องประสบกับการขาดทุน ด้วยสาเหตุตามไม่ทันกับการขึ้นลงของราคาข้าว ถูกลูกจ้างโกงตั้งแต่ขั้นตอนการรับซื้อข้าวเปลือก เช่น แจ่งเท็จปริมาณการรับซื้อ แจ่งราคาข้าวสูงกว่าความเป็นจริงปัญหาเหล่านี้เจ้าของมักจะไม่สามารถตรวจสอบและไม่รู้เท่าทันเหตุการณ์ จะรู้อีกทีก็ต่อเมื่อโรงสีอยู่ในสภาพย่ำแย่แล้ว และโรงสีที่ล้มในลักษณะนี้ก็มีไม่น้อย

6. งานของโรงสีเล็กต่างกับโรงสีใหญ่ที่โรงสีเล็กส่วนใหญ่จะทำหน้าที่รับจ้างสีข้าว มากกว่าการรับซื้อข้าวเปลือกมาสีขายเป็นข้าวสารเสียเอง ในยุคหลังขบวนการกึ่งนิยมนิวัติที่นำข้าวเปลือกมาจ้างสีเพื่อเก็บไว้บริโภคและเหลือไว้ขายเอง โดยนำไปขายยังตลาดนัดใกล้บ้าน โรงสีขนาดเล็กขนาดครอบครัวมีต้นทุนในการดำเนินการต่ำ เนื่องจากเป็นแรงงานภายในครอบครัว บางแห่งทำกันเพียงสองสามีภรรยา ข้าวที่สีได้ก็มีคุณภาพต่ำด้วยเหตุที่เครื่องสีข้าวมีประสิทธิภาพต่ำ มีเปอร์เซ็นต์ของข้าวหักมาก เป็นเหตุให้ขายข้าวไม่ได้ราคา ส่งผลให้ราคาข้าวพื้นเมืองโดยรวมตกต่ำไปด้วย เป็นจุดหนึ่งที่ทำให้โรงสีขนาดกลาง ซึ่งมีต้นทุนในการดำเนินการสูงกว่าตกอยู่ในสภาพที่ทำแล้วไม่คุ้มทุนติดต่อกันหลายปี ในที่สุดก็ไม่สามารถทนสภาพขาดทุนอย่างต่อเนื่องอยู่ได้ ในช่วงปี พ.ศ.2508-2511 มีโรงสีขนาดเล็กขนาดครอบครัวเกิดขึ้นอย่างมาก เป็นตัวเร่งให้โรงสีขนาดกลางล้มเร็วขึ้น ด้วยสาเหตุที่ขบวนการนิยมนำข้าวไปจ้างโรงสีเล็กสีมากกว่าขายข้าวเปลือกให้โรงสีใหญ่และโรงสีขนาดกลาง ในขณะที่โรงสีขนาดกลางอยู่ในภาวะที่ไม่คุ้มอยู่แล้ว เมื่อขาดข้าวเปลือกมาป้อนโรงสีอีกก็ต้องหยุดกิจการไป เป็นปรากฏการณ์ในทำนองเดียวกันในครั้งที่เกิดกับโรงสีฟิรูนเก่า

7. ในช่วงปี พ.ศ.2511-2515 ราคาข้าวภายในประเทศตกต่ำมาก ข้าวเปลือกมีราคาเพียง 800-1,000 บาทต่อเกวียนเท่านั้น ในขณะเดียวกันค่าครองชีพกลับสูงขึ้น ขบวนการจึงต่างทิ้งนาไปหาอาชีพอื่นที่ดีกว่ากันมาก ความจริงขบวนการในลุ่มน้ำปากพนังนั้นเริ่มจะทิ้งนาอพยพออกจากพื้นที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2496 กันแล้ว แต่ในระยะนั้นยังมีไม่มากนัก การอพยพกันมากนั้น เริ่มเกิดขึ้นภายหลังเกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2505 ขบวนการออกมาระลอกใหญ่อย่างต่อเนื่องไปอยู่พื้นที่ที่สามารถทำอะไรทำสวนได้ เช่น ที่ชุมพร หลังสวน พระแสง กระบี่ ระนอง ที่เข้ากรุงเทพฯ ก็มีไม่น้อย ในปี พ.ศ.2513 อพยพไปทำไร่ที่เขาคูญบ้านทานพอ อำเภอดง และต่อมาก็เคลื่อนย้ายไปที่น้ำเค็ม จังหวัดกระบี่ การอพยพออกจากพื้นที่ ทำให้

ปริมาณผลผลิตของข้าวในแถบนี้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การแข่งขันกันซื้อข้าวเปลือกรุนแรงยิ่งขึ้น โรงสีส่วนหนึ่งโดยเฉพาะโรงสีขนาดกลาง ซึ่งอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถปรับสภาพของตนเองได้ จึงต้องหยุดกิจการไปไม่น้อย¹³

8. ใน พ.ศ.2518 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในลุ่มน้ำปากพนัง ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมากกับชาวนาและโรงสี โดยเฉพาะโรงสีที่ตั้งอยู่ริมน้ำและที่ตั้งอยู่ในที่ลุ่ม เช่น ในอำเภอชะอวด เขียวใหญ่และปากพนังในบางส่วน ในอำเภอชะอวด มีโรงสีตั้งเรียงรายอยู่ริมคลองชะอวดในตลาดชะอวดอยู่ 6-7 โรง พิจารณาจากภายนอก ความเสียหายของตัวโรงสีก็พอจะปรับปรุงซ่อมสร้างขึ้นมาใหม่ได้ สิ่งเสียหายมากนั้นคือสต็อกข้าว ขณะที่เกิดเหตุ นั้นเป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยว โรงสีทุกโรงจึงซื้อข้าวไว้เต็มที่ เป็นการสูญเสียทุนที่ทำให้เจ้าของโรงสีสิ้นเนื้อประดาตัว จึงต่างหันไปยึดอาชีพอื่น ความเสียหายในลักษณะเดียวกันนี้ก็เกิดกับโรงสีในพื้นที่อื่น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น แต่เสียหายไม่มากเท่าที่ชะอวด¹⁴

9. ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โรงสีในพัทลุงต่างหยุดกิจการไปมาก แต่โรงสีไฟกลับไปเกิดขึ้นที่บ้านปากคลอง อำเภอควนขนุนหลายโรง ธุรกิจโรงสีไฟในกลุ่มนี้ดำเนินไปด้วยดีในช่วง 20 ปี แม้ว่าบางครั้งราคาข้าวตกต่ำ ชาวนาจึงนำไปทำให้นานากันน้อยลง แต่นั่นไม่ได้ทำให้โรงสีต้องหยุดกิจการไป เพราะโรงสีเหล่านี้ได้ปรับตัวไปหาข้าวเปลือกจากแหล่งอื่นที่ไกลออกไป และจากแหล่งที่มีโรงสีน้อยลงเช่น ในอำเภอชะอวดปี พ.ศ.2523 ราคาข้าวเปลือกตกต่ำมาก รัฐบาลได้เข้ามาพยุงราคาโดยผ่าน อ.ก.ส. (องค์การตลาดเพื่อการเกษตร) เป็นโครงการต่อเนื่องกัน 2 ปี ซื้อข้าวเปลือกพยุงราคาช่วยเหลือชาวนาโดยให้โรงสีต่าง ๆ เป็นผู้ช่วยซื้อและเก็บสต็อกไว้ที่โรงสีที่เข้าโครงการโรงสีไฟทุกโรงในตลาดปากคลองต่างเข้าร่วมในโครงการนี้ ในปี พ.ศ.2523 โครงการดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่ในปี พ.ศ.2524 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งในจังหวัดพัทลุง เกิดขึ้นในขณะที่โรงสีทุกโรงซื้อข้าวในราคาพุงและเก็บสต็อกเต็มโกดังข้าว การเกิดอุทกภัยทำให้ข้าวเปลือกและข้าวสารที่เป็นของรัฐที่ฝากเก็บไว้กับข้าวที่โรงสีซื้อแทน อ.ก.ส. แต่ยังมีได้รับชำระบัญชีกันเสียหายทั้งหมด จำนวนหลังที่เสียหายนั้นทาง อ.ก.ส. ไม่รับผิดชอบ ทำให้เจ้าของโรงสีต่างสูญเสียทุนแต่ละโรงไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านบาทขึ้นไป เป็นทุนที่เจ้าของส่วนใหญ่กู้จากธนาคาร จึงต้องหยุดกิจการเพราะไม่มีทุนหมุนเวียน โรงสีไฟในกลุ่มนี้ในปัจจุบันฟื้นกิจการขึ้นมาได้เพียงโรงเดียว¹⁵

10. การเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมขนส่ง จากทางเรือมาเป็นทางถนนก็มีส่วนไม่น้อยที่ทำให้โรงสีไฟรุ่นเก่าที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ไม่มีคนส่งข้าวเปลือกให้ เพราะชาวนาและคนกลางรับซื้อข้าวต่างหันไปส่งข้าวเปลือกทางรถยนต์ให้กับโรงสีรุ่นใหม่ที่ตั้งอยู่ริมถนน เนื่องจากประหยัด สะดวกและรวดเร็วกว่าการส่งทางน้ำ ตัวอย่างเช่น โรงสีที่ตั้งอยู่ในอำเภอเขียวใหญ่

ต้องหยุดกิจการลงเมื่อมีเส้นทางสายบ่อล้อ เขียวใหญ่ตัดผ่าน บางโรงถึงกับต้องย้ายที่ตั้งใหม่ มาตั้งที่บ่อล้อ แต่ในที่สุดก็ต้องหยุดกิจการเพราะถูกโรงสีขนาดเล็กที่ตั้งขึ้นมากมายในหมู่บ้าน ใกล้บ้านของชาวนา แย่งซื้อข้าวเปลือกไป

ดังได้กล่าวแล้วว่า ในช่วงปี พ.ศ.2508-2511 มีโรงสีขนาดเล็กและขนาดครอบครัว เกิดขึ้นมาก โรงสีเหล่านี้เป็นที่นิยมของพวกชาวนา เพราะส่วนใหญ่ก็ตั้งอยู่ใกล้บ้าน และมีความรู้สึกที่ตนเองสามารถขายข้าวสารได้บ้าง และน่าจะได้อาชีพกว่าขายข้าวเปลือก ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะนำไปขายยังตลาดนัด ในสมัยก่อนชาวนาจะนำข้าวเปลือกมา “ซังแลกข้าวสาร” กับโรงสี ชาวนาจะได้ข้าวสารไปประมาณ 50%-55% ของน้ำหนักข้าวเปลือก การจะได้ข้าวสารมากขึ้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของข้าวเปลือกว่าดีแค่ไหน มีความชื้นสูงแค่ไหน ต่อมาในสมัยที่โรงสีดีเซลระบบโยกมีบทบาทในการค้าข้าว ก็มีกติกาใหม่เป็นการจ้างสี ระยะแรก ๆ ก็คิดค่าจ้างสี ว่ากันว่าเป็นแล่ง ถึงหรือกระสอบข้าวเปลือก ต่อมาเมื่อเกิดมีโรงสีขนาดเล็กเกิดขึ้นมาก มีการแข่งขันกันมาก บางโรงจึงไม่คิดค่าจ้างสี แต่มีกติกาใหม่ โดยการแบ่งกันตามสัดส่วน คือชาวนาจะได้ ข้าวสาร 55% ของน้ำหนักข้าวเปลือก หากเป็นข้าวโรย (ข้าวเปลือกที่ชาวนา คัดกรวด หวายและเมล็ดสีออกไปแล้ว) จะได้ถึง 60% ของน้ำหนักข้าวเปลือก การจ้างสีข้าว กับเครื่องสีข้าวระบบโยกนี้ เจ้าของข้าวเปลือกจะได้เนื้อข้าวของตนเป็นบางส่วนเท่านั้น เพราะ บางส่วนจะเป็นเนื้อข้าวของคนอื่นที่นำข้าวมาสีก่อนหน้านี้ เนื่องจากข้าวของผู้จ้างสีในเที่ยวนี้ จะไปติดอยู่ในตัวเครื่องและกะป้อส่งข้าว แต่หากจ้างสีกับเครื่องสีระบบหีบกด ชาวนาจะได้ เนื้อข้าวของตน 100% และได้ข้าวสารถึง 60% ของน้ำหนักข้าวเปลือก แต่มีข้อเสียที่การสีกับ ระบบหีบกดนี้จะมีข้าวหักมากกว่าการสีกับเครื่องสีระบบอื่น ๆ ส่วนเครื่องสีแบบพัฒนานั้น ชาวนาจะได้เนื้อข้าวของตนเอง 100% เช่นกัน และข้าวสารก็ยังมีเปอร์เซ็นต์ของข้าวหักน้อย การจ้างสีไม่ว่าจะเป็นการคิดค่าจ้างเป็นเงินหรือการแบ่งรับข้าวสารไป รำที่ได้จากการสีจะตก เป็นของเจ้าของเครื่องสี ด้วยกติกาการจ้างสีเช่นนี้ ชาวนาจึงนิยมไปใช้บริการกับโรงสีขนาดเล็กที่เกิดขึ้นมากมายในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ในภาคใต้ของไทย มีโรงสีขนาดเล็กและขนาด ครอบครัวเกิดขึ้นในอัตราที่เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก แต่พอกลางและช่วงหลังทศวรรษ การเพิ่ม จำนวนโรงสีก็เริ่มลดลง และเริ่มจะมีบางโรงหยุดกิจการไป ในทศวรรษที่ 2520 จำนวนโรงสี ขนาดเล็กไม่เพิ่มและกลับมีจำนวนน้อยลงเป็นลำดับ ในปี พ.ศ. 2524 ลดจำนวนลงไปกว่าครึ่ง ทศวรรษ 2530 จำนวนโรงสีเล็กแทบจะไม่มีเปิดใหม่และมีจำนวนโรงสีลดลงจนเหลือเพียง ประมาณ 1/4 ของจำนวนที่เคยมีในทศวรรษ 2510¹⁶ จำนวนโรงสีที่มีเพิ่มขึ้นและลดลงนั้น สัมพันธ์กันโดยตรงกับการทิ้งร้างนาข้าวของชาวนา แต่การสำรวจสถิติณาร้างนั้น ทำได้ค่อนข้างยาก แต่หากพิจารณาจากกิจการของผู้ผลิตเครื่องสีข้าวขนาดเล็กและขนาดครอบครัว ดูจะ

ง่ายกว่าและจะเห็นภาพรวมของการค้าข้าวได้เช่นกัน ในที่นี้จะพิจารณาผู้ผลิตเครื่องสีที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อการตั้งโรงสีในพื้นที่ภาคใต้เป็นอย่างมาก (ดูเรื่องพัฒนาการของเครื่องสีข้าวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น) ได้แก่

1. โรงงานยนต์พิศาล ของนายจ้อง ตรังสมบัติ โรงงานตั้งอยู่ที่จังหวัดตรัง เริ่มผลิตเครื่องสีระบบโยกขนาดเล็ก จำหน่ายในปี พ.ศ.2496 แต่มีสถิติการจำหน่ายมากในช่วงปี พ.ศ. 2498-2510 หลังจากนั้นหยุดระบบโยกได้หันมาผลิตเครื่องสีขนาดเล็กระบบหัวบดจนถึงปี พ.ศ. 2515 เครื่องสีทุกแบบก็เริ่มขายลดลง จนต้องหยุดกิจการผลิตเครื่องสีข้าวอย่างสิ้นเชิงในปี พ.ศ. 2530

2. โรงงานสินอุดม ของนายกี แซ่เอ็ง ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เริ่มผลิตเครื่องสีข้าวขนาดเล็กระบบโยกในปี พ.ศ.2507 จนมาถึงปี พ.ศ.2512 จึงหันไปผลิตเครื่องยนต์อื่น ๆ จะเห็นได้ว่าสินอุดมกับโรงงานยนต์พิศาล ต่างหยุดผลิตเครื่องสีระบบโยกในเวลาใกล้เคียงกัน

3. โรงงานนายเทพ กุลสิทธิวิเวก ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เริ่มผลิตเครื่องสีขนาดเล็กระบบหัวบดในราวปี พ.ศ.2524 จำหน่ายในจังหวัดนครศรีธรรมราช กระบี่ ทำศาลา ประมาณ 7-8 ปี ก็หยุดกิจการ

นอกจากนี้ก็ยังมียังมีโรงงานที่ผลิตเครื่องสีข้าวขนาดเล็กอีกหลายโรง เช่น โรงงานของนายประยูร วิสูตร ที่อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง โรงงานของนายสวัสดิ์ หนองปรือ จังหวัดตรัง โรงงานของนายภูเมธ ด้านพัฒนาภูมิ ที่ผลิตเครื่องสีแบบพัฒนา โรงงานเหล่านี้ต่างเริ่มผลิตเครื่องสีของตนในราวปี พ.ศ.2508-2515 พอถึงปี พ.ศ.2531 ต่างก็หยุดกิจการผลิตเครื่องสีข้าวแต่ยังคงจำหน่ายอาหล้วยเครื่องสีอยู่ และเป็นที่น่าสังเกตว่าในปี พ.ศ.2531 นั้น เป็นปีที่เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในพื้นที่นครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา ทำให้ไร่นาและโรงสีเสียหายไม่น้อย

สาเหตุที่โรงสีขนาดเล็ก ขนาดครอบครัว ลดจำนวนลงในทศวรรษ 2520 และหยุดกิจการกันมากในราวปี 2530-2531 นั้น ก็มีสาเหตุในทำนองเดียวกับที่เกิดกับโรงสีขนาดกลาง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังมีข้อแตกต่างเพิ่มเติมอีกดังนี้.

1. การทำโรงสีเป็นงานหนักที่ต้องใช้ความอดทนสูง เมื่อโรงสีขนาดเล็กซึ่งเกือบทุกโรงเจ้าของเป็นแรงงานเสียเอง เมื่อมีอายุมากขึ้น กำลังก็ถดถอย ลูกหลานที่ส่งไปเรียน เมื่อจบการศึกษาก็มักหางานในเมืองที่สบายกว่าทำโรงสีจึงไม่มีผู้รับช่วงต่อ

2. ภัยจากธรรมชาติที่ทำความเสียหายหลายครั้ง ได้แก่การเกิดอุทกภัยในปี พ.ศ. 2518,2524,2531 ล้วนทำให้เจ้าของสูญเสียไม่น้อย ยิ่งเป็นโรงสีที่มีทุนน้อยอยู่แล้ว ก็ยิ่งไม่

สามารถฟื้นกิจการขึ้นมาได้

3. ศักยภาพของโรงสี ส่วนใหญ่รายได้จะมาจากการรับจ้างสี ได้กำไรจากรำและโรงสีก็มักจะเลี้ยงหมูเพื่อนำรำมาเป็นอาหารหมู ในกรณีที่ซื้อข้าวมาสีเองนั้น ก่อนปี พ.ศ. 2530 เจ้าของโรงสีสามารถซื้อด้วยการเครดิตกับชาวนาได้บ้าง ทำให้กิจการไหลรินไปได้ แต่หลังจากปีนั้นไปแล้ว การซื้อข้าวจากชาวนาต้องซื้อด้วยเงินสดเนื่องจากการแข่งขันซื้อข้าวเปลือกค่อนข้างสูง การนำข้าวที่สีรวมได้ 5-10 กระสอบแล้วจึงนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีที่ใหญ่กว่า ก็ได้กำไรน้อย อีกด้านหนึ่ง เนื่องจากประสิทธิภาพของเครื่องสีขนาดเล็กต่ำ ข้าวที่สีได้มีคุณภาพไม่ดีนักเปอร์เซ็นต์ข้าวหักมาก ความชื้นสูง เนื่องจากไม่มีเวลาดากข้าวก่อนสี จึงทำให้มีกำไรน้อย โรงสีเล็กจึงมีอำนาจการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีใหญ่ต่ำมาก ถูกผู้ซื้อ กดราคา และถูกเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา เช่น กำหนดข้าวสารที่นำมาส่งนั้นต้องมีน้ำหนัก 100 กิโลกรัมเต็ม ไม่รวมน้ำหนักกระสอบ แต่เมื่อขายไปแล้วพ่อค้าคนกลางหรือโรงสีใหญ่จะนำไปแต่งข้าวอีกทีหนึ่ง จะบรรจุน้ำหนักเพียง 98 กิโลกรัม รวมน้ำหนักกระสอบเป็น 100 กิโลกรัม คนกลางและโรงสีกำไรนอก 2 กิโลกรัม เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้โรงสีขนาดเล็กค่อย ๆ หยุตไปที่ละโรง ยิ่งเมื่อได้งานที่ต่ำกว่า เช่น การทำนาทุ่ง ก็ยิ่งละงานโรงสีเร็วยิ่งขึ้น

4. การทิ้งร้างนาของชาวนาก็เป็นเหตุใหญ่ที่ทำให้โรงสีเล็กไม่มีข้าวเปลือกจะสี โดยเฉพาะโรงที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ชาวนาต่างทิ้งนาให้ร้างกันมาก สาเหตุที่ชาวนาทิ้งนานั้นพอประมวลได้ดังนี้

4.1 การทำนาไม่ได้ผล กล่าวคือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่เป็นต้นมา ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล บางปีตกมากเกินไป บางปีก็แห้งแล้งมาก การทำนาในสมัยก่อนเป็นนาปีที่อาศัยฝนเพียงอย่างเดียว การที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลและฤดูกาลมักคลาดเคลื่อนนั้น อาจจะเป็นเพราะว่าระบบนิเวศวิทยาในภูมิภาคนี้เริ่มมีปัญหา อันเนื่องมาจากป่าไม้บนเทือกเขานครศรีธรรมราชถูกทำลายไปมาก การทำนาจึงไม่ค่อยได้ผลอย่างสมัยก่อน เช่นทำได้ผลเพียงปีเดียว แต่อีก 2-3 ปีเสียหายติดต่อกัน การที่น้ำในคลองหรือแม่น้ำในลุ่มน้ำปากพนังถูกน้ำเค็มรุกจากปากน้ำลึกเข้าในต้นน้ำทุกทีนั้น ไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้ชาวนาทำนาไม่ได้ผล เพราะชาวนาในแถบนี้ล้วนทำนาปีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว บางครั้งรัฐบาลก็ได้ยื่นมือเข้าช่วยด้วยการแจกพันธุ์ข้าวให้ โดยแจกพันธุ์ข้าวหอมมะลิ แต่ต้องผิดหวังซ้ำสองดังเช่นที่เกิดกับชาวนาที่จังหวัดพัทลุง ชาวนาจึงเรียกพันธุ์ข้าวหอมมะลิเทียมนี้ว่า "พันธุ์กุหลาบ" (มิใช่กุหลาบ) การทำนาไม่ได้ผล เป็นเหตุหนึ่งที่ชาวนาต้องออกไปหาอาชีพอื่นที่มีอนาคตกว่า

4.2 การขายข้าวไม่ได้ราคาก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาตัดสินใจไปหา

อาชีพอื่น กล่าวคือ บางปี ถึงแม้ว่าราคาข้าวสารจะมีราคาสูง และข้าวเปลือกกลับมีราคาถูก เนื่องจากข้าวในแถบนี้ ถูกกดราคามาตั้งแต่ศูนย์กลางการค้าข้าวที่กรุงเทพฯ และอีกส่วนหนึ่ง เพราะโรงสีในท้องถิ่นนี้ มีประสิทธิภาพต่ำดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ราคาข้าวเปลือกจึงถูกกดไว้ และชาวนาก็ไม่มีอำนาจการต่อรอง ชาวนาจึงต้องเสี่ยงกับการขาดทุนในเรื่องนี้ด้วย

4.3 ปัญหาการสืบทอดก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ที่นาถูกทิ้งร้างกันมาก กล่าวคือ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจนถึงสมัยหลังสงครามโลกประมาณ 20 ปี ชาวนาทำนาเป็นอาชีพหลัก สามารถเลี้ยงลูกส่งเรียนถึงระดับสูง เมื่อลูกชาวนาจบการศึกษา ไม่มีลูกคนใดเลยที่กลับมารับช่วงทำนาอย่างบิดามารดา และเมื่อไม่มีใครรับช่วงต่อ จะจ้างคนอื่นทำก็ไม่คุ้มกับการลงทุน หากมีลูกหลายคน ก็ต้องแบ่งที่นาให้กับลูกหลานจนที่นากลายเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย เมื่อลูกหลานส่วนใหญ่ที่มีการศึกษาค่อนข้างสูงไม่กลับมาทำนา ก็ทิ้งนาร้างกันเป็นส่วนใหญ่ ในปัจจุบันผืนนามรดกในท้องถิ่นนี้มีขนาด 100 ไร่ขึ้นไป แทบจะไม่มีให้เห็นกันเลย

4.4 การทำนาทุ่งในภาคใต้ เริ่มจะมีขึ้นในราวปี พ.ศ.2508 เริ่มแรกเป็นนาทุ่งเลี้ยงแบบธรรมชาติ โดยขุดบ่อจากป่าโกงกางริมทะเล จึงไม่ค่อยกระทบกับการทำนา พอมาในปี พ.ศ.2529 เริ่มจะมีการเลี้ยงแบบพัฒนาตามอย่างได้วัน นาพัฒนาในระยะแรกเป็นนาที่ปรับจากบ่อที่เคยเลี้ยงแบบธรรมชาติ ซึ่งยังไม่กระทบกับนาข้าว แต่ในปี พ.ศ.2531 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ทำให้นาข้าวล่มเป็นบริเวณกว้าง ในปี พ.ศ.2532 ชาวนาโดยเฉพาะในแถบริมทะเลนับตั้งแต่อำเภอท่าศาลา อำเภอเมือง ปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ต่างขายนาให้กับนายทุนขุดบ่อทำนาทุ่ง และหลังจากนั้นเป็นต้นมานาทุ่งขยายวงกว้างลึกเข้ายังพื้นที่ที่เคยเป็นนาข้าวทุกที่ ขึ้นไปยังต้นน้ำจนเริ่มก่อให้เกิดมลภาวะต่อผืนดินในแถบนี้ กระทบต่อการทำนาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ในปี พ.ศ.2534-2535 จึงเกิดกรณีพิพาทระหว่างกลุ่มทำนาทุ่งกับกลุ่มทำนาข้าวเกิดขึ้น การที่มีการทำนาทุ่งกันมากไม่เพียงก่อให้เกิดการแย่งที่ทำนาและทำลายระบบนิเวศของนาข้าวเท่านั้น ยังก่อให้เกิดปัญหาแรงงานให้กับการทำนาและโรงสีข้าวด้วย เพราะชาวนากับโรงสีไม่สามารถสู้ค่าจ้างแรงงานแข่งกับพวกทำนาทุ่งได้ ประจวบกับในเวลาเดียวกันนี้ พ่อค้าข้าวไม่สามารถส่งข้าวไปขายยังกรุงเทพฯ ได้แล้ว ในทางกลับกัน ข้าวจากภาคกลางซึ่งมีราคาถูกกว่า สวดยกว่าถูกส่งลงมาตีตลาดภาคใต้ ในระยะนี้จึงมีการทิ้งนากันมาก มากกว่ายุคใด ๆ ที่เคยเป็นมา และแม้แต่ชาวนาผู้เคยปลูกข้าวยังต้องซื้อข้าวของภาคกลางมาบริโภค¹⁷

4.5 จากหลาย ๆ สาเหตุที่ทำให้ชาวนายากจนลง จนบางครั้งต้องกู้ยืมหรือไม่ก็เอาผลผลิตที่กำลังจะทำการเก็บเกี่ยวไปจำนำกับนายหน้าหรือโรงสี ภาคกลางจะเรียกว่า “ตก

เขียว” แต่ในท้องถิ่นภาคใต้เรียก “ฉีกห้องขาย” หากการทำนาคครั้งนั้นล้ม ก็มีโอกาสที่ผืนนาแปลงนั้นหลุดจากการจำนองได้ และนายหน้าหรือเจ้าของโรงสีส่วนใหญ่ก็ไม่มีปัญญาทำนาเอง หากไม่ให้คนเช่าก็ต้องทิ้งร้างไว้

5. ในทศวรรษที่ 2520 โรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กบางโรง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นโรงสีใหญ่และโรงสีขนาดเล็กก็ดำเนินธุรกิจต่อไปได้ เพราะในช่วงปี พ.ศ.2515-2530 ยังได้อาศัยการขายให้กับพ่อค้าคนกลางทำหน้าที่ส่งข้าวไปขายยังภาคใต้ตอนล่างและกรุงเทพฯ ความจริงข้าวจากกรุงเทพฯ มีผู้สั่งเข้ามาขายในภาคใต้ก่อนหน้านี้นานหลายปีแล้ว แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนักเพราะมีราคาแพง ในปี พ.ศ.2531 เกิดอุทกภัยในภาคใต้ครั้งใหญ่ ข้าวในท้องถิ่นเสียหายกันมาก จึงมีผู้สั่งข้าวจากภาคกลางเข้ามาจำหน่าย ประจวบกับในปีนั้นข้าวของภาคกลางมีราคาถูกลง จึงเป็นที่ต้องการของคนในท้องถิ่นภาคใต้ และเริ่มที่จะมีรสนิยมเปลี่ยนมากินข้าวภาคกลางมากขึ้น และยังประจวบกับเหตุการณ์ที่แรงงานทำนาต่างพากันไปรับจ้างทำนาที่อื่นกันมาก พื้นที่จึงเริ่มถูกทิ้งร้างกันมากขึ้นนับตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมา จนเป็นเหตุให้โรงสีทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลาง ต่างประสบกับการหาข้าวเปลือกมาสีไม่ได้ อีกด้านหนึ่งก็ถูกข้าวจากภาคกลางตีตลาดจนข้าวท้องถิ่นมีตลาดแคบลง โรงสีที่ไม่แข็งแรงและไม่สามารถปรับตัวในสถานการณ์เช่นนี้ ก็ต้องปิดกิจการลง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ก็ตรงกับกาหยุดกิจการของโรงงานผลิตเครื่องสีข้าวในภาคใต้ซึ่งต่างหยุดกิจการผลิตเครื่องสีเกือบจะพร้อมกันทั้งหมด

ในอดีตชาวนาในภาคใต้ล้วนทำนาปี ปลูกข้าวพื้นเมือง ต้นข้าวพื้นเมืองมีต้นสูงกว่าพันธุ์ข้าวส่งเสริมอย่างในปัจจุบัน เมล็ดข้าวแข็ง เปลือกหนาและมีน้ำหนัก สามารถเก็บในรูปของข้าวเปลือกได้นานในความชื้นที่เหมาะสม การทำนาเก็บข้าวในอดีตจึงต่างกับปัจจุบัน กล่าวคือ นาปีจะอาศัยน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาล ใช้เวลาในการทำนาประมาณ 5-6 เดือน ต้นข้าวที่สูงเหมาะกับพื้นที่นาที่ถูกน้ำท่วมขังบ่อย ๆ และหากน้ำท่วมไม่มากนักถึงขั้นร้ายแรงจริง ๆ แล้วมักจะรอดพ้นจากความเสียหายได้ หรือเสียหายไม่มากนัก การเก็บข้าวจะใช้ “แคะ” เก็บข้าวมัดเป็นเรียง ซึ่งเป็นการเก็บที่เหมาะสมกับลักษณะต้นข้าวที่สูง (ไม่เหมาะกับการใช้เก็บข้าวต้นเตี้ย) หลังจากตากข้าวประมาณ 2 แดด ก็จะเก็บเข้าเรือนข้าว ขายออกไปบ้างเป็นบางส่วนเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย เก็บไว้บริโภค ไว้ใช้งานเทศกาลต่าง ๆ และที่เหลือจะทยอยขายหรือขายเหมาให้กับพ่อค้าคนกลางหรือโรงสี จากวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการทำนา พันธุ์ข้าว และฤดูกาลในการทำนา ชาวนาในภาคใต้จึงมีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่ต่างไปจากชาวนาในภาคอื่น ๆ วิธีการเก็บข้าวด้วยแคะนั้นเหมาะกับลักษณะต้นข้าวพันธุ์พื้นเมืองและเหมาะกับวิธีเก็บข้าวเปลือกของคนท้องถิ่นนี้อยู่แล้ว แต่สำหรับเจ้าหน้าที่และนักวิชาการของทางกรม กลับมีมุมมองอีกด้านหนึ่งว่า เป็นวิธีที่ใช้เวลาในการเก็บมาก และพยายามส่งเสริมให้ชาวนาในภาค

ได้หันมาใช้ “เคียว” เก็บข้าวแทนการใช้แทะ ซึ่งความพยายามนี้ก็มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว และพยายามต่อมาก็หลายสมัย แต่ชาวนาในภาคใต้ก็มิได้เปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้แทะ กระทั่งเมื่อไม่เกิน 10 ปีมานี้ สภาพสังคมและเศรษฐกิจของชาวนาภาคใต้ และสภาพของดินฟ้าอากาศได้เปลี่ยนไป ประกอบกับการส่งเสริมข้าวพันธุ์ของทางการและรสนิยมในการบริโภคข้าวของคนในภาคใต้ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิธีการและพฤติกรรมในการทำนาของชาวนาในภาคใต้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ชาวนาในหลายพื้นที่ปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง พันธุ์ข้าวที่ปลูกได้เปลี่ยนไปเป็นพันธุ์อย่างปลูกในภาคกลางและภาคอีสาน โดยเฉพาะการทำนาปรัง (นาปรังที่ 2) เมล็ดข้าวพันธุ์ส่งเสริมจะมีเปลือกบางกว่าและเนื้อข้าวก็นุ่มกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง ใช้เวลาในการปลูกน้อยกว่าการปลูกข้าวพื้นเมืองประมาณ 1 เดือน ต้นข้าวก็เตี้ย จึงต้องใช้เคียวในการเก็บข้าว และการเก็บข้าวในเรือนข้าวก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุที่ข้าวพันธุ์ส่งเสริมต้องตากให้แห้งจริง ๆ จึงจะเก็บได้ ชาวนาจำเป็นต้องขายออกทันทีที่เก็บข้าวเสร็จเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนข้าวที่จะเก็บไว้เพื่อการบริโภคบ้างนั้น จะเก็บข้าวนาหยาบ (นาปี) ซึ่งจะปลูกข้าวพื้นเมืองที่คงหลงเหลือพันธุ์อยู่บ้าง เช่น พันธุ์ข้าวเล็บนก เป็นต้น ซึ่งเป็นพันธุ์ที่เมล็ดเล็กและค่อนข้างนุ่มอย่างข้าวภาคกลาง การเก็บข้าวนาหยาบก็ยังคงใช้แทะ เพราะฉะนั้นชาวนาในภาคใต้จึงใช้ทั้งแทะและเคียวในการเก็บข้าวกันอยู่

นายอำเภอไพ พืชมงคล ชาวอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นผู้หนึ่งเคยคลุกคลีกับการค้าข้าวมาเป็นเวลาหลายสิบปี เคยเป็นผู้จัดการโรงสีไฟและพ่อค้าคนกลาง เคยซื้อข้าวเปลือกในพื้นที่อำเภอระโนด อำเภอหัวไทร เขียวใหญ่และปากพนัง ได้พูดถึงการเป็นพ่อค้าคนกลางซึ่งทำให้มองเห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงการปลูกพันธุ์ข้าวที่ทางการส่งเสริมทดแทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง ทำให้กระทบกับการค้าข้าวจนต้องเลิกธุรกิจในด้านนี้ไว้ว่า “...ในสมัยก่อนสามารถเก็บซื้อข้าวเข้าโรงโกดังได้เป็นจำนวนมาก เก็บเป็นกระสอบไว้เก็งกำไรขายตอนราคาดี ข้าวพื้นเมืองเปลือกหนา เก็บได้นาน สีได้สวย เพียงอย่าให้ถูกน้ำฝน ก็ไม่มีปัญหาในการเก็บ แต่พันธุ์ข้าวที่ทางการส่งเสริม เปลือกบาง ซื้อแล้วหากไม่มีลานตากข้าว โดยเฉพาะโรงสีเล็ก หากทำแบบสุกเอาเผากิน สีออกมาขณะที่มีความชื้นสูง เมื่อส่งไปขายถึงปลายทาง ข้าวจะแดงหรือไม่ก็แฉ่ง ทำให้ราคาตกและขาดทุนกันมาก ตอนหลังชาวนาปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมกันมาก ซื้อแล้วขาดทุน เพราะไม่สามารถเก็บเข้าโกดังได้อย่างแต่ก่อน ทำยากจึงต้องเลิกเป็นพ่อค้าคนกลางมาตั้งแต่นั้น...”¹⁸

ในปัจจุบัน ชาวนานอกจากจะเปลี่ยนวิธีการทำนา เช่นในเรื่องพันธุ์ข้าวที่ปลูก เครื่องมือในการเก็บเกี่ยว การเก็บเข้าเรือนข้าวและการขายข้าว การจ้างทำนาก็มีการปรับเปลี่ยนไปด้วย ในปีพ.ศ.2539 เริ่มจะมีรถเก็บข้าวจากภาคกลางและอีสานเข้ามารับจ้างเก็บข้าวในพื้นที่

ภาคใต้ ฤดูเก็บข้าวในภาคใต้ไม่ตรงกับในภาคกลางและอีสาน ฤดูเก็บจึงมีงานรับจ้างหมุนเวียนไปทั่วประเทศตลอดปี ในภาคใต้นั้นมีปัญหาในเรื่องแรงงานในการทำนาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 แล้ว ชาวนาจึงนิยมจ้างรถเก็บข้าวกันมาก แต่รถก็มีข้อจำกัดในการทำงาน กล่าวคือ ในนาหากมีน้ำขังจนกลายเป็นดินเลน เนื่องจากมีฝนตกลงมา ฝนตกผิดฤดูตอนใกล้จะเก็บเกี่ยวรถก็ไม่สามารถลงไปไถนาเก็บข้าวได้ ชาวนาก็ต้องเก็บข้าวด้วยเคียวหรือแฉะอยู่ดี

ปัจจุบันโรงสีต่าง ๆ ที่สามารถตั้งอยู่ได้สามารถพัฒนาตนเองจนเป็นโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่ ล้วนต้องปรับกลยุทธ์ในขบวนการผลิตและการขายทั้งสิ้น ต้องปรับไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงทั้งด้านผู้ผลิตข้าว ได้แก่ชาวนาซึ่งได้เปลี่ยนพฤติกรรมในการทำนาจากอดีตไปแล้ว และอีกด้านคือด้านการตลาด สิ่งที่โรงสีในปัจจุบันต้องปรับตัวมีดังนี้

1. การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ต้องปรับปรุงเครื่องจักรและสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถทดแทนแรงงานได้ ในขบวนการแปรรูปข้าวในปัจจุบัน นอกจากจะต้องปรับปรุงเครื่องสีข้าวให้เป็นระบบที่ทันสมัยแล้ว ยังต้องมีเครื่องอบข้าวติดตั้งในโรงสีด้วย เนื่องจากพันธุ์ข้าวส่งเสริมของทางการนั้น ชาวนาจะไม่มีตลาดข้าวลดความชื้นเช่นในอดีตแล้ว การเก็บข้าวพันธุ์ที่ปลูกกันในปัจจุบันนั้นต้องมีการลดความชื้นในเร็ววันหลังการเก็บเกี่ยว โรงสีใหญ่จึงจำเป็นต้องสร้างเครื่องอบข้าวไว้ หรือไม่ก็ต้องมีลานตากข้าวที่กว้างขวางพอ ซึ่งก็ต้องพบกับปัญหาที่ภาคใต้มีฝนค่อนข้างมาก โรงสีในปัจจุบันจึงต้องลงทุนกันค่อนข้างสูง โรงสีขนาดเล็กที่มีทุนน้อยจึงมีแนวโน้มว่าจะไม่สามารถยืนอยู่ได้ ส่วนพ่อค้าคนกลางรุ่นเก่าที่ทำหน้าที่ซื้อข้าวขายให้กับโรงสีก็เลิกกันไปหมดแล้ว กลับมีนายหน้า โรงสีขึ้นมาแทน มีแนวโน้มว่าจะมีพ่อค้าคนกลางรุ่นใหม่ขึ้นมาอีก รุ่นใหม่นี้จะทำหน้าที่เป็นผู้ซื้อข้าวเปลือกมาปรับสภาพข้าวและมีไซโลอย่างเช่นที่เกิดขึ้นในภาคกลางและภาคอีสาน แต่ในปัจจุบันนี้นายหน้าที่ยังเป็นของโรงสีซึ่งก็มีเพียงไม่กี่โรงที่ทำหน้าที่ครบถ้วนตามขบวนการค้าข้าวอย่างในอดีต คือ ซื้อข้าวเปลือก ปรับสภาพข้าว เก็บสต็อกข้าวเปลือก สีข้าว บรรจุข้าว ขายส่งข้าว ซึ่งต้องใช้ทุนค่อนข้างสูงกว่าการทำโรงสีในอดีต

2. มาตรฐานข้าว เป็นเรื่องระดับชาติอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นปัญหามาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ โดยเฉพาะเมื่อ 20-30 ปีมานี้ ข้าวที่ขายปลีกในท้องตลาดภายในประเทศ มักจะมีมาตรฐานไม่ตรงกับที่ระบุไว้ในฉลากบรรจุภัณฑ์ เช่น ระบุว่าเป็นข้าว 100% แต่ความเป็นจริง เป็นชนิด 15% ในวงการค้าเรียกวิธีนี้ว่า “ข้าวแต่ง” หากพิจารณาตามหลักจริยธรรมแล้ว เป็นการเอาเปรียบผู้บริโภคอย่างชัดแจ้ง แต่หากพิจารณาในด้านการตลาด ผู้บรรจุข้าวขายปลีก อาจต้องการกำหนดราคาขายให้ถูกกว่าราคาจริงเพื่อจูงใจลูกค้า และปัญหานี้มักจะไม่ค่อยมีผู้สนใจตรวจสอบกันมากนัก ในด้านการค้าข้าวระหว่างประเทศ

มาตรฐานของข้าวคงจะมีการตรวจสอบกันอย่างค่อนข้างเข้มงวด ในด้านความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การปลอมปนผิดมาตรฐานข้าวในการส่งออก มี 2 กรณี กรณีแรกเป็นการปลอมปนจากฝีมือพ่อค้าส่งออกของไทยเอง โดยเป็นการตลาดลูกค้าต่างประเทศ ในกรณีนี้จะเป็นการสร้างความเสียหายให้กับประเทศไทยโดยรวม เพราะจะทำให้พ่อค้าต่างชาติขาดความเชื่อถือ พ่อค้าไทยแล้วหันไปซื้อข้าวประเทศอื่น อีกกรณีหนึ่งเป็นการปลอมปนอย่างจงใจที่คู่ค้าทั้งสองฝ่ายทราบมาตั้งแต่ต้น เช่น พ่อค้าข้าวต่างประเทศสั่งข้าวหอมมะลิไทย แต่ตกลงซื้อขายกันในราคาต่ำกว่าปกติมาก พ่อค้าข้าวส่งออกของไทยต้องปลอมปนข้าวชัยนาท ซึ่งเป็นข้าวที่มีลักษณะใกล้เคียงกับข้าวหอมมะลิ โดยที่พ่อค้าข้าวต่างประเทศก็ทราบในคุณภาพของข้าวที่ซื้อไป และได้ปลอมคุณภาพของข้าวเป็นข้าวหอมมะลิในการขายในประเทศของเขา ในกรณีนี้ พ่อค้าข้าวต่างประเทศเขาเปรียบผู้บริโภคในประเทศของตนอย่างแน่นอน ส่วนพ่อค้าคนไทยก็อ้างได้ว่าเป็นความต้องการของลูกค้า อย่างไรก็ตามในกรณีเช่นนี้ก็นับไม่พ้นการเสียชื่อเสียงข้าวไทยอยู่ดี การส่งออกข้าวที่ไม่ตรงตามมาตรฐานที่ระบุไว้นี้ เกิดขึ้นกับการค้าเกือบทุกประเทศที่ไทยส่งข้าวไปขายก็ว่าได้ ไม่เว้นแม้แต่การส่งไปขายให้กับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น มาเลเซียและสิงคโปร์¹⁹

การแต่งข้าว (น่าจะเรียกว่า การปลอมมาตรฐานข้าว) ของพ่อค้าข้าว น่าจะเป็นธุรกิจที่มีกำไรมาก ดังจะเห็นได้จากทุกวันนี้ มีโรงสีซึ่งในอดีตทำหน้าที่ซื้อข้าวเปลือก สดักข้าวเปลือก สีข้าวบรรจุและขายข้าวสารนั้น หลายโรงหันมาทำหน้าที่ใหม่เป็นซื้อข้าวสารมา “แต่งข้าว” (บางครั้งต้องนำข้าวสารที่สีไม่สวยมาสีใหม่) บรรจุ และขายส่งข้าวสาร (ที่แต่งแล้ว) การค้าข้าวแบบใหม่นี้ จะตัดขั้นตอนการซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา ซึ่งไม่ต้องมีขั้นตอนการลดความชื้นข้าวเปลือก เป็นการลดต้นทุนส่วนนี้ไป และมีแนวโน้มว่าพ่อค้าคนกลางที่ไม่เคยทำโรงสีมาก่อน เช่นพ่อค้าขายส่งข้าวนายหน้าอีกหลาย ๆ ราย จะหันมาทำธุรกิจในแนวนี้น่ามากขึ้นเป็นลำดับ

ระเบียบและกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อการค้าข้าว

นับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2482 เป็นต้นมา ได้มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการค้าข้าว ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมออกใช้หลายฉบับ ต่างส่งผลกระทบต่อการค้าข้าวในภาคใต้ทั้งที่ดีและที่เป็นอุปสรรค มีดังนี้

1. พระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกป้อนอกและนำเข้าในราชอาณาจักร ซึ่งสินค้าบางอย่าง พุทธศักราช 2482²⁰

เหตุที่มีการตรากฎหมายฉบับนี้ออกใช้ เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้นเกรงว่าถ้าปล่อยให้มีการนำเข้าและส่งออกสินค้าบางประเภทได้อย่างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกสินค้าข้าว ก็

อาจจะก่อให้เกิดภาวะขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภคภายในประเทศได้ จึงได้ตรากฎหมายนี้ขึ้นใช้เพื่อป้องกันและควบคุมปัญหาดังกล่าว และในระยะต่อมาโดยอาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้ ได้มีการตราพระราชกฤษฎีกา (ปี 2484) เพื่อควบคุมการส่งออกข้าวและปลายข้าวทุกชนิดออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากทางการก่อน (มาตรา 3) และนอกจากนี้ยังได้มีการประกาศของกระทรวงเศรษฐกิจอีกหลายฉบับที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับการค้าข้าวเช่น กำหนดระเบียบว่าด้วย อัตรา และวิธีชำระค่าพรีเมียมข้าว หรือประกาศของกรมการค้าต่างประเทศ (พ.ศ. 2498) เพื่อกำหนดเงื่อนไขในการขออนุญาตส่งข้าวไปจำหน่ายต่างประเทศของภาคเอกชน เป็นต้น

ผลกระทบต่อการผลิตและการค้าข้าวบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา ที่เคยผลิตข้าวได้อย่างมาก จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยมีพระราชดำริให้ขยายการผลิตข้าวบริเวณนี้ให้ดีเท่าหรือดีกว่าบริเวณทุ่งรังสิต และทรงเล็งไปที่วิถีและพลังคนจีนกลุ่มลุ่มน้ำปากพองเป็นหลัก (ดูวิจัย 8) ต้องชลดัชนี การค้าข้าวส่งออกที่ค่อนข้างเสรีโดยเฉพาะการค้ากับชาว - มลายู, สิงคโปร์ และจีน ที่เคยรุ่งโรจน์ในช่วงรัชกาลที่ 5 ค่อยหดตัวลง เพราะเงื่อนไขการขออนุญาตและได้รับอนุญาตของภาคเอกชนกระทำได้อย่างขึ้น และต้องเสียค่าพรีเมียมข้าวเพิ่มขึ้นอันเนื่องด้วยพระราชบัญญัติ (2482) พระราชบัญญัติ (2484) และประกาศของกรมการค้าต่างประเทศ (2498) ผลดีไปตกอยู่ที่ส่วนกลางคือ ทำให้บริษัทข้าวไทยเข้มแข็งและมีรายได้เพิ่มขึ้น

2. พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภค และสิ่งของอื่น ๆ ในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2488²¹

เนื่องจากขณะนั้นประเทศอยู่ในภาวะสงคราม จึงต้องตรากฎหมายฉบับนี้ขึ้นใช้เพื่อควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภครวมทั้งข้าวมิให้เกิดภาวะขาดแคลน และในระยะต่อมาโดยอาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้ ได้มีประกาศควบคุมรำข้าว สัตว์มีชีวิต และเครื่องบริโภคบางอย่าง แต่ที่เน้นหนักอย่างยิ่งคือการห้ามขนย้ายรำข้าวไปในเขตจังหวัดแถบชายทะเลอย่างเข้มงวดกวดขัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการลักลอบส่งรำข้าวออกภายนอกราชอาณาจักรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ผลกระทบต่อการค้าข้าวในภาคใต้ คือ ป้องกันพฤติกรรมพ่อค้าบางรายที่หลบเลี่ยงการส่งข้าวสารไปยังต่างประเทศที่ปีนังและสิงคโปร์ โดยแปรรูปข้าวสารเป็นข้าวหัก หรือปลายข้าว ให้ดูเป็นประหนึ่งรำข้าว (ซึ่งบางรายแปรรูปเป็น “ข้าวตาก” คือนำเข้าสารหุงให้สุกแล้วตากแห้งส่งออก) การหลบเลี่ยงเหล่านี้กระทำโดยผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ประสานประโยชน์กับผู้มีอำนาจของรัฐ เป็นเหตุให้ผู้ค้าข้าวสารที่ปฏิบัติตามกฎหมายพุงกิจการอยู่ไม่ได้ หรือไม่ก็ต้องหันไปเอาเปรียบชาวนาหรือผู้ขายข้าวเปลือกรายย่อยเพื่อความอยู่รอดของตน

3. พระราชบัญญัติการค้าข้าว พุทธศักราช 2489²²

พระราชบัญญัตินี้มีลำดับความสำคัญถึงขั้นที่เรียกว่าเป็น “คัมภีร์” การค้าข้าวของราชอาณาจักรไทยได้เคยทีเดียว มีเนื้อหาสาระประกอบด้วย 22 มาตรา และยังคงมีผลบังคับใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในมาตรา 13 มีคำจำกัดความของคำสำคัญ เช่น คำว่า “ข้าว” “การค้าข้าว” , มาตรา 4-10 ว่าด้วยคณะกรรมการและอำนาจของกรรมการในการกำหนดราคาข้าวและประกาศควบคุมการซื้อขายข้าว, มาตรา 11-16 ว่าด้วยการกำหนดปริมาณซื้อขายข้าวที่ต้องขออนุญาต และไม่ต้องขออนุญาต รวมทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติของโรงสีข้าว และมาตรา 17-21 ว่าด้วยกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน พ.ร.บ. นี้

โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายนี้ ได้มีประกาศเกี่ยวกับเรื่องการค้าข้าวตามมาอีกหลายฉบับ มีเนื้อหาสาระว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่น ประเภทการค้าข้าว การขออนุญาตประกอบประเภทของร้านขายปลีก ร้านขายส่ง การผ่อนผันการควบคุมผู้ประกอบการ ยกเลิกการแจ้งปริมาณและสถานที่เก็บ การโอนกรรมสิทธิ์ และยกย้ายรำข้าวจากสถานที่เก็บ การแจ้งปริมาณสถานที่เก็บข้าว กำหนดเขตควบคุมข้าว กำหนดราคาข้าวขั้นต่ำ และการแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องข้าว เป็นต้น

เพื่อที่จะได้สะท้อนให้เห็นภาพอย่างกระจ่างแจ้งขึ้น จะได้หยิบยกเอาประกาศคณะกรรมการปฏิบัติการที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้มาให้อ่านเห็นเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ฉบับที่ 65 เรื่อง กำหนดประเภทของผู้ค้าข้าวเพิ่มเติม โดยกำหนดให้บริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือห้างหุ้นส่วนสามัญที่จดทะเบียนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าข้าว สามารถทำธุรกรรมค้าข้าวได้ (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2498)

ฉบับที่ 85 เรื่อง กำหนดประเภทผู้ประกอบการค้าข้าวประเภททำการค้าข้าวส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ คือ กำหนดว่าผู้ค้าข้าวกลุ่มที่เป็นเอกชนที่สามารถส่งข้าวไปจำหน่ายต่างประเทศได้ก็ต่อเมื่อจดทะเบียนเป็นบริษัทจำกัด มีทุนไม่น้อยกว่า 5 ล้านบาท เป็นสมาชิกหอการค้าไทย มีโรงสีหรือโรงข้าวสารที่ดำเนินการด้วยตนเองในฐานะเจ้าของหรือผู้เช่าโรงสีหรือโรงข้าวสารนั้นจะต้องตั้งอยู่ในเขตจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี หรือจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งสะดวกที่จะส่งข้าวลงเรือเดินทะเลออกไปต่างประเทศส่วนรัฐวิสาหกิจหรือบริษัทที่ทางราชการเป็นผู้ถือหุ้นสามารถทำธุรกรรมแบบนี้ได้โดยได้รับการยกเว้นคุณสมบัติข้างต้น (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2510)

ฉบับที่ 133 เรื่อง กำหนดประเภทผู้ประกอบการค้าข้าว มีเนื้อหาสาระโดยสรุป คือให้ประกาศยกเลิกประกาศฉบับก่อน ๆ ที่เกี่ยวกับการกำหนดประเภทผู้ประกอบการค้าข้าว แล้วกำหนดประเภทผู้ประกอบการค้าข้าวขึ้นใหม่โดยแบ่งออก 7 ประเภท คือ ประเภทผู้ค้าข้าวส่งไป

จำหน่ายยังต่างประเทศ, กำหนดประเภทของโรงสีข้าว, ประเภทซื้อขายโดยมียุ่งฉาง, ประเภทขายส่ง, ประเภทขายปลีก ประเภทเรือข้าว และประเภทค้าแร่ (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2529)

ฉบับที่ 137 เรื่อง **ให้ผู้ประกอบการค้าข้าวขออนุญาตประกอบการค้าข้าว** โดยมีเนื้อหาสาระแบ่งออกเป็น 4 หมวด กล่าวคือ **หมวดที่ 1** ว่าด้วยเรื่องทั่วไป คือ ให้ยกเลิกประกาศฉบับก่อน, การนิยามความหมายของคำสำคัญที่เกี่ยวกับเรื่องข้าว, การกำหนดประเภทของข้าวที่ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ, การกำหนดขนาดของโรงสีข้าว, และประเภทของการขายส่ง เป็นต้น **หมวด 2 และ หมวด 3** ว่าด้วยเรื่องคุณสมบัติที่ผู้ค้าข้าวออกจำหน่ายยังต่างประเทศต้องมีและเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติ เช่น กำหนดว่าผู้ที่ส่งข้าวออกนอกราชอาณาจักรได้จะต้องเป็นนิติบุคคล, มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดน และต้องมีข้าวครอบครองอยู่ในกรรมสิทธิ์ของตนตามอัตราที่ทางการกำหนด เป็นต้น **หมวด 4** ว่าด้วยผู้ได้รับหนังสืออนุญาตให้ประกอบการค้าข้าว ประเภทค้าข้าวส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ ประเภทสีข้าวและประเภทขายส่งต้องยื่นรายงานการค้าข้าวประจำเดือนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ภายใน 7 วัน นับแต่วันสิ้นเดือน (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2535)

ผลกระทบต่อการค้าข้าวในภาคใต้ ที่เนื่องจากพระราชบัญญัติการค้าข้าว พุทธศักราช 2489 และประกาศต่าง ๆ ที่ออกตามมา ทำให้เป็นเงื่อนไขต่อการค้าข้าวภาคเอกชน เช่น ประกาศฉบับที่ 85 (ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2510) กำหนดให้ผู้ค้าข้าวภาคเอกชน ต้องจดทะเบียนเป็นบริษัท จำกัด ต้องมีทุนไม่น้อยกว่า 5 ล้านบาท ต้องเป็นสมาชิกหอการค้าไทย ต้องมีโรงสีข้าวที่ดำเนินการด้วยตนเองในฐานะเจ้าของหรือผู้เช่า แต่เงื่อนไขเหล่านี้รัฐวิสาหกิจหรือบริษัทที่ทางราชการถือหุ้นได้รับการยกเว้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ประกาศฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงการส่งออกจำหน่ายต่างประเทศโดยทางบก แต่กล่าวเฉพาะสิทธิการส่งออกของบริษัทจำกัดที่ตั้งอยู่นอกเขตพระนคร หรือธนบุรี หรือจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งเท่ากับการส่งออกต่างประเทศโดยทางบกไม่มีสิทธิโดยปริยาย ผู้ค้าข้าวในบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา จึงกลายเป็นพื้นที่ที่ต้องห้ามส่งออกต่างประเทศโดยตรง

ประกาศฉบับที่ 137 (ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2535) กำหนดให้ผู้ที่จะส่งข้าวออกนอกราชอาณาจักรได้จะต้องเป็นนิติบุคคล ต้องมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดน ต้องยื่นรายงานการค้าข้าวประจำเดือนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ภายใน 7 วัน นับแต่วันสิ้นเดือน

4. พระราชบัญญัติสำรวจและห้ามกักกันข้าว พุทธศักราช 2489²³

พระราชบัญญัติฉบับนี้ประกอบขึ้นด้วยเนื้อหาจำนวน 17 มาตรา แต่เดิมที่เมื่อตราขึ้นใช้ใหม่ ๆ ถือได้ว่ากฎหมายฉบับนี้มีบทบาทสำคัญต่อการควบคุมการค้าข้าวอย่างมากทีเดียว แต่ครั้นอยู่ต่อเมื่อสภาวะวิกฤตเกี่ยวกับข้าวค่อย ๆ คลี่คลายลง บทบาทของกฎหมายนี้ก็ค่อย ๆ ลดลงตามสัดส่วน แต่เป็นที่น่าสนใจว่ากฎหมายฉบับนี้ได้นิยามความหมายของคำว่า “ข้าว” ครอบ

คลุมกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ ให้นำมารวมทั้ง ข้าวเปลือก ข้าวกล้อง ข้าวสาร ข้าวเหนียว รวมถึงปลายข้าว รำ และสิ่งต่าง ๆ ที่แปรสภาพมาจากข้าว นอกจากนี้ยังได้นิยามความหมายของ คำว่า “กักกันข้าว” หมายถึง การมีข้าวไว้ในครอบครองเกินกว่าปริมาณที่กฎหมายกำหนด (คือ ข้าวเปลือก – ไม่เกินห้าเกวียนหลวง, ข้าวอย่างอื่นนอกจากข้าวเปลือกรวมกันไม่เกินหนึ่งพัน กิโลกรัม) ในมาตรา 7 ยังได้ บัญญัติว่าผู้ใดที่ครอบครองข้าวเกินกว่าปริมาณที่กฎหมายกำหนด จะต้องแจ้งปริมาณและ สถานที่กักกันข้าวต่อทางการ และในมาตรา 9 ยังให้อำนาจแก่ทางการที่จะบังคับซื้อข้าวปริมาณส่วนเกินนั้นในราคาที่ทางการกำหนดเสียก็ได้ ส่วนในมาตรา 13 และ 14 ได้กำหนดบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนกฎหมายนี้ ซึ่งมีทั้งโทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ ไว้อีกด้วย

โดยอาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้ ได้ให้อำนาจในการออกประกาศที่เป็นมาตรการเกี่ยวกับการค้าข้าวตามความจำเป็นและเหมาะสมไว้อีกด้วย และโดยอาศัยอำนาจดังกล่าวใน ระยะต่อมาจึงได้มีการออกประกาศขึ้นใช้หลายหลายฉบับ มีเช่น ประกาศฉบับที่ 50 และ 51 ว่า ด้วยการกำหนดเขตห้ามขนย้ายข้าว (พ.ศ. 2492 และ 2493), ฉบับที่ 54 ว่าด้วยการขนย้าย ข้าวออกนอกเขต (พ.ศ.2493), ฉบับที่ 61 และ 63 ว่าด้วยการกำหนดเขตห้ามกักกันข้าว (พ.ศ. 2496 และ 2497) ฉบับที่ 66-67 และ 73 ว่าด้วยการกำหนดเขตห้ามขนย้ายข้าว (พ.ศ. 2498,2499 และ 2501), ฉบับที่ 70 ว่าด้วยการอนุญาตให้ขนย้ายข้าวออกนอกเขต (พ.ศ. 2499), ฉบับที่ 75 ว่าด้วยการควบคุมและกำหนดเขตห้ามขนย้ายข้าวเปลือก ข้าวกล้อง ข้าวสาร ข้าวเหนียว และ ปลายข้าว (พ.ศ. 2503) เป็นต้น

ผลกระทบจากพระราชบัญญัติและประกาศเกี่ยวกับการห้ามกักกันข้าว ทำให้กระทบต่อผู้ ประกอบการค้าข้าวรายใหญ่ รวมทั้งกิจการโรงสีทั่วไปในภาคใต้ ที่มีข้าวไว้ในครอบครองเกินกว่า 5 เกวียนหลวง และเป็นการชะลอหรือสกัดกั้นผู้ที่กำลังจะเติบโต ไม่อยากโตหรือต้องแอบโต และ อาจส่งผลกระทบไปถึงการจำกัดขีดความสามารถการผลิตโดยทางอ้อม โดยรวมของโรงสีทั้ง ระบบ เพราะผู้ค้ารายใหญ่และโรงสี จะถูกควบคุมอย่างหลีกเลี่ยงยาก และในที่สุดเพื่อความอยู่ รอดจำเป็นต้องทำการค้าแบบใต้ดินโดยการรู้เห็นเป็นใจกับข้าราชการที่เกี่ยวข้อง

ข้อกำหนดในมาตรา 9 ของ พ.ร.บ. ที่ให้อำนาจแก่ทางการบังคับซื้อข้าวปริมาณส่วนเกิน ในราคาที่ทางราชการกำหนดเสียก็ได้ เป็นภาพสะท้อนที่แสดงถึงศรัทธาต่อวิธีการค้าของภาครัฐ มากกว่าภาคเอกชน และเป็นทางหนึ่งที่ทำให้พ่อค้านักธุรกิจต้องให้ความสำคัญต่อกลไกของรัฐ มากกว่า การตั้งใจพัฒนากิจการของตนให้ก้าวหน้าอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา

5. พระราชบัญญัติป้องกันการค้ากำไรเกินควร พุทธศักราช 2490²⁴

พระราชบัญญัติฉบับนี้ตราขึ้นใช้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นระยะที่สงครามยุติ ลงใหม่ ๆ ทำให้สินค้าต่าง ๆ ในประเทศเกิดภาวะขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้น ฉะนั้นเพื่อเป็นการ

ควบคุมมิให้มีการเก็งกำไร อันอาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร และควบคุมมิให้มีการส่งออกมากเกินไป จนอาจทำให้เกิดภาวะขาดแคลนภายในประเทศได้ ทางการจึงได้ตรากฎหมายฉบับนี้ขึ้นใช้ โดยเนื้อหาสาระส่วนมากจะมีความคล้ายคลึงและสอดคล้องกับกฎหมายฉบับอื่น ๆ ที่เคยตราขึ้นใช้ก่อนหน้านี้ และต่อมาโดยอาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้ ได้มีประกาศอันเป็นมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้ ได้แก่ ประกาศคณะกรรมการกลางป้องกันการค้ากำไรเกินควร ซึ่งในระยะต่อมา 30 ปี ได้มีประกาศออกมาหลายฉบับ ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่น ว่าด้วยเรื่องการแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ มีทั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ส่วนกลางที่เป็นคณะกรรมการกลาง และอนุกรรมการกลางและพนักงานเจ้าหน้าที่ส่วนจังหวัดที่เป็นคณะกรรมการส่วนจังหวัด ในระยะหลังสงครามมลายูและสิงคโปร์ยังมีความต้องการข้าวและรำจากไทยมากและราคาในประเทศทั้ง 2 ก็ค่อนข้างสูงเพื่อเป็นการป้องกันและควบคุมมิให้ข้าวและรำไหลออกไปมากจนอาจจะทำให้เกิดการขาดแคลนขึ้นในประเทศ รัฐบาลจึงได้อาศัย พ.ร.บ. ฉบับนี้ ตราประกาศคณะกรรมการส่วนจังหวัดป้องกันการค้ากำไรเกินควรแต่ละจังหวัด ซึ่งได้แก่เรื่องการแจ้งปริมาณและสถานที่เก็บข้าว การควบคุมราคาข้าว การควบคุมการเคลื่อนย้ายข้าวออกหรือเข้าไปในบางเขตของจังหวัด การห้ามซื้อห้ามขายและเปลี่ยนโอนกรรมสิทธิ์บ้าง เป็นต้น เพื่อสกัดมิให้ข้าวและรำเคลื่อนไหลไปยังชายแดน ตัวอย่างเช่น ประกาศคณะกรรมการส่วนจังหวัดป้องกันการค้ากำไรเกินควร จังหวัดนครศรีธรรมราช (ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2494) เป็นต้น และเฉพาะในส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้อาศัยอำนาจตามความในกฎหมายนี้ออกเป็นประกาศจังหวัด ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2495 ลงวันที่ 26 พฤษภาคม 2495 ให้ควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์มีชีวิตและเครื่องอุปโภคบริโภคบางชนิด รวมทั้งข้าวเปลือก ข้าวสาร ปลายข้าว และรำทุกชนิด ออกจากเขตท้องที่ไม่ว่าด้วยยานพาหนะใด ๆ ดังนี้ ห้ามย้ายออกจากเขตท้องที่อำเภอหัวไทร ไปตามลำคลองหัวไทรจนถึงปากคลองแดน, ห้ามย้ายออกจากเขตท้องที่อำเภอฉวางไปสู่สถานีรถไฟห้วยปรือ, จากเขตท้องที่อำเภอทุ่งสงไปสู่สถานีรถไฟกะปาง, จากเขตท้องที่กิ่งอำเภอชะอวด ไปสู่สถานีรถไฟบ้านนางหลง, และจากเขตท้องที่กิ่งอำเภอยาง่าง ไปสู่ตำบลกุหาระ ตำบลท่ายาง และตำบลทุ่งสง แต่ข้อห้ามดังกล่าวอาจได้รับการยกเว้นให้เคลื่อนย้ายออกได้ในกรณีเท่าที่จำเป็น โดยได้รับอนุญาตจากทางการก่อนก็ได้

การจำกัดเขตการเคลื่อนย้ายและควบคุมปริมาณข้าวและรำอย่างเข้มงวดเช่นนี้ ย่อมจะเป็นการเจริญเติบโตในการค้าข้าวอย่างแน่นอน ประกาศของ พ.ร.บ. ฉบับนี้ ค่อย ๆ ถูกยกเลิกในกาลต่อมาหลังจากนั้นประมาณ 10 - 20 ปี ตามหลังสถานการณ์ของบ้านเมืองที่คลี่คลายไปแล้ว ซึ่งล่าช้ากว่าความน่าจะเป็น (น่าจะถูกยกเลิกไปเร็วกว่านี้)

6. พระราชบัญญัติควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินตรา พุทธศักราช 2498²⁵

ใน พ.ร.บ. ฉบับนี้มีเนื้อหาสาระในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว คือ กำหนดว่าการส่งข้าวไปจำหน่ายในประเทศที่อยู่ในเขตที่ใช้เงินปอนด์สเตอร์ลิงหรือใช้เงินสกุลดอลลาร์สหรัฐอเมริกา จะต้องจัดให้ได้มาซึ่งเงินปอนด์สเตอร์ลิงหรือเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกา แล้วแต่กรณี และยังกำหนดให้มีการซื้อขายผ่านธนาคารแห่งประเทศไทย โดยกำหนดราคาข้าวต่อตันเป็นเงินปอนด์สเตอร์ลิงหรือดอลลาร์สหรัฐอเมริกาที่แน่นอนตายตัว แล้วแต่กรณี

ผลกระทบจากพระราชบัญญัตินี้ คือ ทำให้รัฐมีเงินตราสกุลต่างประเทศ เข้าประเทศเพิ่มขึ้น แต่การที่กฎหมายฉบับนี้กำหนดการขายให้ได้มาเฉพาะเงินปอนด์สเตอร์ลิงหรือเงินดอลลาร์สหรัฐนั้น เป็นการลดโอกาสการขายข้าวให้กับประเทศที่ไม่ต้องการจ่ายหรือไม่สามารถจ่ายค่าสินค้าเป็นเงินสกุลดังกล่าว แม้ว่าจะมีข้อยกเว้นเปิดไว้ในกฎหมายฉบับนี้ เป็นคำสั่งยกเว้นโดยเฉพาะการส่งออกทางชายแดนภาคใต้ด้วยแล้ว ยังมีความยุ่งยากมากเพราะการซื้อขายกันที่ชายแดนนั้นใช้เงินไทยบ้าง สกุลเงินมลายูและสิงคโปร์บ้าง เป็นประเพณีมาช้านานแล้ว จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ไม่จูงใจให้ผู้ค้าในด้านนี้ไม่อยากค้าอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กฎเกณฑ์ที่ต้องขายให้ได้มาซึ่งเป็นเงินปอนด์สเตอร์ลิงหรือดอลลาร์สหรัฐนั้น เพิ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นไม่จำกัดสกุลเงินเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

อ้างอิง

¹ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 73 (กรุงเทพฯ : เจ้าภาพให้พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมสว่าง ในรัชกาลที่ 5, พ.ศ. 2485)

² ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรี-ธรรมราช, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2, หน้าพิเศษ 1-7, คัดจาก David K" Wyatt trans and ed. THE CRYSTALSAND: THE CHRONICLES OF NAGARA SRI DHARRMARAJA. Southeast Asia Program Data Paper. No.98 New York : Cornell University, 1975, pp. 227-243.

³ ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ.2252-2453 ด้านเศรษฐกิจ, 2522, กทม., หน้า 117-118 และ 178-182.

⁴ วิเชียร ณ นคร, เอกสารเสนอลงในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ฉบับปรับปรุงใหม่ 2542.

⁵ สัมภาษณ์ สมจิตน์ สติธิรพันธุ์ เมื่อ 30 ธันวาคม 2542.

⁶ พรพณี บัวเล็ก, “สยาม” ในกระแสดารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ 5, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2541, หน้า 93-74

⁷ สัมภาษณ์ อารี ศิริธรรมวัฒน์ (เชียมแจ็ก แซ่ตั้ง) เมื่อกุมภาพันธ์ 2540.

⁸ หนังสือพระราชทานเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯกรมหลวงนคร เสด็จทิวงคตมาถึงปัญญาสมวาร เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2467, เรื่อง จดหมายเหตุ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว รศ.109, รศ.117, รศ.119, รศ.124, รศ.128.

⁹ สัมภาษณ์ เก็บ ชูเกลี้ยง เมื่อ กรกฎาคม 2539

ปัก ช่วยคงทอง เมื่อ กรกฎาคม 2539

ชยุตต์ สังขนันท์ เมื่อ กุมภาพันธ์ 2540

เมื่อ กุมภาพันธ์ 2540

ไฟ บุญวงศ์ เมื่อ เมษายน 2540

ถัน คงจันทร์ เมื่อ เมษายน 2540

เรียบเรียง นวกิจไพฑูรย์ เมื่อ ตุลาคม 2540

ขจิต เพชรานนท์ เมื่อ ธันวาคม 2540

สมบุญ ผไทจันทร์ เมื่อ 6 สิงหาคม 2542

บุญช่วย พิฆมงคล เมื่อ 15 สิงหาคม 2542

อำเภอ พืชมงคล เมื่อ 15 สิงหาคม 2542

เนิ่ง พิชานนท์ บันทึกส่วนตัว, 2528, เนิ่ง พิชานนท์ ฐะตา พ.ศ.2443

มรณะ พ.ศ.2540 (อายุ 98 ปี)

¹⁰ สัมภาษณ์ สมบุญ ฆโฑจน์ท์ เมื่อ 6 สิงหาคม 2542.

¹¹ สัมภาษณ์ มณฑา เสรีวัฒนา เมื่อ พฤษภาคม 2540.

- ¹² สัมภาษณ์ กฤษณ์ พุกไพบูลย์ เมื่อ สิงหาคม 2540.
- สัมภาษณ์ เอกศักดิ์ นวกิจไพฑูรย์ เมื่อ 4 ธันวาคม 2542.
- ¹³ สัมภาษณ์ สุมณ บุญอนันต์ เมื่อ สิงหาคม 2542.
- ¹⁴ สัมภาษณ์ เจริญชัย นวกิจไพฑูรย์ เมื่อ ตุลาคม 2540.
- ¹⁵ สัมภาษณ์ เยี่ยม จันทนันทน์ เมื่อ 30 กันยายน 2542.
- ¹⁶ สัมภาษณ์ เสริมศักดิ์ ศิริพงษ์ เมื่อ 17 พฤศจิกายน 2542.
- ^{17,18} สัมภาษณ์ กฤษณ์ พุกไพบูลย์ เมื่อ สิงหาคม 2540.
- ¹⁹ สัมภาษณ์ อำไพ พิษมงคล เมื่อ 15 สิงหาคม 2542.
- สัมภาษณ์ สมบุญ ฝัฒจันทร์ เมื่อ 6 สิงหาคม 2542.
- สัมภาษณ์ เน่ง ลอยชูศักดิ์ เมื่อ 24 กรกฎาคม 2542.
- สัมภาษณ์ เสง คุปิตภูมิ เมื่อ 24 กรกฎาคม 2542.
- ²⁰ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 ตอนที่ 53 หน้า 1329.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 9 ลงวันที่วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2488
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 ตอนที่ 29 ลงวันที่วันที่ 9 พฤษภาคม 2489
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 4 ลงวันที่วันที่ 9 มกราคม 2498 หน้า 117-118
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 11 ลงวันที่วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2498 หน้า 317-318
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 11 ลงวันที่วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2498 หน้า 319-322
- ²¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 103 ตอนที่ 131 ลงวันที่วันที่ 30 กรกฎาคม 2529 ฉบับพิเศษ
- หน้า 22-24
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 153 ลงวันที่วันที่ 3 ธันวาคม 2535 หน้า 13726 - 13799.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 ตอนที่ 14 ลงวันที่วันที่ 12 มีนาคม 2492.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 ตอนที่ 60 ลงวันที่วันที่ 25 ตุลาคม 2492 หน้า 4940 - 4941.
- ²² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 27 ลงวันที่วันที่ 9 พฤษภาคม 2493 หน้า 1825 - 1835.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 42 ลงวันที่วันที่ 1 สิงหาคม 2493 หน้า 3218 - 9220.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 70 ตอนที่ 56 ลงวันที่วันที่ 1 กันยายน 2496 หน้า 3218 - 9220.
- ²³ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 3 ลงวันที่วันที่ 5 มกราคม 2497 หน้า 58 - 64.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 15 ลงวันที่วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2499 หน้า 584 - 597.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 103 ลงวันที่วันที่ 11 ธันวาคม 2499 หน้า 3716 - 3721.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 112 ลงวันที่วันที่ 30 ธันวาคม 2501 หน้า 3422 - 3455.

- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 18 ลงวันที่วันที่ 8 มีนาคม 2503 หน้า 761 - 772.
- ²⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 13 ลงวันที่วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2493 หน้า 789 - 880.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 29 ลงวันที่วันที่ 23 พฤษภาคม 2493 หน้า 2186 - 2187.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 67 ตอนที่ 51 ลงวันที่วันที่ 26 กันยายน 2493 หน้า 4425 - 4432.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 4 ลงวันที่วันที่ 9 มกราคม 2494 หน้า 112 - 115.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 13 ลงวันที่วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2494 หน้า 685 - 691.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 68 ตอนที่ 65 ลงวันที่วันที่ 23 ตุลาคม 2495 หน้า 4816 - 4820.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 14 ลงวันที่วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2497 หน้า 712 - 713.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 150 ลงวันที่วันที่ 21 ธันวาคม 2519 หน้า 3949 - 3950.

บทที่ 2 พัฒนาการของโรงสีข้าว

1. โรงสีข้าวในกลุ่มน้ำปากพนัง (ปากพนัง เข็ญใหญ่ หัวไทร)

นับตั้งแต่ศูนย์การค้าข้าวได้เคลื่อนย้ายจากตัวเมืองนครศรีธรรมราชมาอยู่ที่ปากพนังในสมัยปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมานั้น ก็เกิดมีโรงสีขึ้นมากมาย โรงสีในระยะแรก เป็นโรงสีที่ใช้กำลังคน แม้จะมีอยู่หลายสิบโรง แต่ปรากฏว่าผลผลิตข้าวเปลือกในขณะนั้น มีมากจนโรงสี ๆ ไม่ทัน ต้องส่งไปกรุงเทพฯ ในปี 2447 จึงเกิดโรงสีไฟขึ้นที่ปากพนัง และนับจากนั้นมา การค้าข้าวได้เจริญรุดหน้า มีโรงสีไฟเกิดขึ้นอีกหลายโรง หลักฐานในบัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2472 ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำปากพนัง ปรากฏอยู่ 6 โรง ได้แก่

1. โรงสีโฮยง	ภายหลังนับเป็นโรงสีลำดับ 8
2. โรงสีบันดินหล้า	เล็กก่อน พ.ศ. 2482
3. โรงสีเอี่ยมหลี	ภายหลังนับเป็นโรงสีลำดับ 2
4. โรงหมงฮวด	ภายหลังนับเป็นโรงสี ลำดับ 4
5. โรงสีไทน้าฮง	ภายหลังนับเป็นโรงสี ลำดับ 7
6. โรงสีลิ้มเล้งหัง	ภายหลังนับเป็นโรงสี ลำดับ 11

โรงสีไฟที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2447 เป็นต้นมา จนถึงโรงสุดท้ายที่ตั้งในปี พ.ศ. 2510 นับได้ 19 โรง แต่ที่เข้าอยู่ในลำดับที่อยู่ในบัญชีของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ จำกัด ที่เข้ามาตั้งสำนักงานที่ปากพนังในปี พ.ศ. 2482 นั้น มีเพียง 14 โรง ซึ่งทั้ง 14 โรง ภายหลังถูกเรียกเป็นลำดับเลขที่แทนชื่อของโรงสี เช่น โรงสีเอี่ยมเล้ง เรียกโรงสี 1 โรงสีเย็กเช็กจัน เรียกเป็นโรงสี 7

โรงสีไฟในลุ่มน้ำปากพนังมีดังนี้

โรงสีไฟเอี่ยมเล้ง 炎盛 (โรงสี 1)
ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมฝั่งซ้าย (นับจากปากน้ำขึ้นไปต้นน้ำ) ของแม่น้ำปากพนัง ใกล้ที่ตั้งเดิมมีบางเล็กๆ เรียกว่า บางขังนัง (ขังนังเป็นเครื่องมือดักสัตว์น้ำชนิดหนึ่ง) ปัจจุบันบางนี้ถูกถมไปแล้ว

ประวัติความเป็นมา

โรงสีนี้ถูกสร้างขึ้นในขณะที่โรงสีเต้าเส็งของไควฮักหนึ่งยังดำเนินการอยู่ แต่อยู่ในความดูแลของหลาน ๆ ซึ่งมีไควเซียงจี้ น้องชื่อไควเซียงฮ่าวและน้อง ๆ ได้ขยายสาขามาที่นี้ ตั้งชื่อโรงสีเอี้ยมเล้ง แต่ในปี พ.ศ.2462 เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ และไควเซียงฮ่าวถูกทำร้ายจนเสียชีวิต หยุดกิจการไปหลายปี ต่อมาภรรยาของไควเซียงฮ่าวได้รับโอนกิจการเป็นตนเอง ดำเนินการต่อโดยมีบุตรชายชื่อไควจ้งพวง (ตันสกุลสุชาติ) ช่วยกันฟื้นฟูกิจการขึ้นในปี พ.ศ.2464 ดำเนินธุรกิจมาหลายปี ในปี พ.ศ. 2490 หลังวันประเพณีชักพระ 2 วัน เกิดไฟไหม้โรงสีอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็สามารถฟื้นฟูกิจการได้จนมาถึงปี พ.ศ. 2509 จึงหยุดกิจการโรงสี

โรงสีไฟเอี้ยะหลี (โรงสี 2)²

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่ ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง อยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง

ประวัติความเป็นมา

นายคว้นฮุย แซ่ยี่ ชาวจีนกวางตุ้งมาจากเมืองจีนในราวปีพ.ศ.2451 มาทำงานเป็นช่างเครื่องเอ็นจิเนียให้กับโรงสีต่าง ๆ ต่อมาได้ร่วมกับญาติและเพื่อนที่เป็นจีนกวางตุ้งด้วยกันโดยลงทุนกัน 3 คน ๆ ละ 400 บาท ตั้งโรงสีนี้ขึ้นในราวปี พ.ศ. 2458 และนายคว้นฮุยทำหน้าที่เป็นเอ็นจิเนียรร้อยด้วย การค้าข้าวส่วนใหญ่จะค้ากับพวกมลายู (คนท้องถิ่นเรียก แซก) เช่น พวกตรังกานู เป็นลูกค้าเจ้าประจำกันอยู่หลายปีจนเชื่อใจให้เครดิตกันโดยให้เชื่อเทียวนี้จ่ายหนี้เทียวนี้แล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 ไม่ทราบว่ามีเหตุผลใด พวกแซกตรังกานูไม่มาติดต่อซื้อข้าวและไม่ยอมให้หนี้ให้ ทำให้โรงสีขาดทุนจนล้มละลาย ต้องขายกิจการให้ไควเป้งจือ ซึ่งเป็นอาของไควฮะหนึ่ง (แต่มีอายุน้อยกว่า) เดิมท่านทำงานอยู่ในโรงสีเต้าเส็ง ได้แต่งงานกับบุตรสาวของขุนผดุงวานิช (ตันสกุลวงศ์เบ็ญสัจจ์) พ่อตามีส่วนผลักดันให้มาซื้อกิจการโรงสีนี้ในปี พ.ศ. 2464 และยังได้ซื้ออีกโรงหนึ่งที่ปากแพรก ตั้งชื่อโรงสีนี้เสียใหม่ว่า "โรงสีเอี้ยะหลี" ในภายหลังไควเป้งจือได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนนครกิจจันนิทเทศ" ในระยะแรก โรงสีเอี้ยะหลีนี้มีนายกิมฟอง ลักษณะเป็นหลงจู๊ ซึ่งนายกิมฟองผู้นี้ต่อมาได้ทำกิจการหลายอย่าง เช่น เปิดการเดินเรือยนต์ประจำทางสายปากพนัง-หัวไทร และเปิดกิจการโรงสี "ลักษณะ" ที่หัวไทร ในปี พ.ศ.2499 ได้ให้นายไควเอ็กซัวเจ้าของโรงสีงวนไถโรงสี 9) เข้ากิจการโรงสีนี้พร้อมกับโรงสีของไควเป้งจือที่ตั้งอยู่ปากแพรก จนถึง พ.ศ. 2504 ทายาทของขุนนครฯ (ไควเป้งจือ) จึงได้กลับมาดำเนินการต่อจนถึงปี พ.ศ. 2508 จึงหยุดกิจการ

ภาพที่ 2 โรงสีเอี่ยมเส็ง (โรงสี 1 ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง (นับจากปากน้ำขึ้นไปยังต้นน้ำ)
อยู่ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีเป็นเหล็ก ภายหลังเกิดไฟไหม้ในปี พ.ศ. 2490 จึงได้เปลี่ยน
เป็นปล่องก่อด้วยอิฐ ภาพนี้ถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 3 โรงสีเอี่ยมเส็ง (โรงสี 1) สภาพที่หลังจากเกิดวาตภัยในวันที่ 25 ตุลาคม 2505

ภาพที่ 4 โรงสีเอี้ยะหลี่ (โรงสี 2) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสี
ก่อด้วยอิฐ ภาพถ่ายในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 5 โรงสีเอี้ยะเตียง (โรงสี 3) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง ตั้งติดกับโรงสี 2 ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ
ภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

โรงสีเอี้ยะเซียง 益昌 (โรงสี 3)³

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง ตั้งติดกับโรงสี 2 คนท้องถิ่นจึงมักเรียกโรงสีทั้งสองนี้ว่า โรงสีแฝด หรือโรงสีสองพี่น้อง ทั้งที่เจ้าของโรงสีมิได้เป็นญาติกันเลย

ประวัติความเป็นมา

ขุนวรพัฒน์ภักดี (แช่ม-ตันสกุลพัฒน์ภักดี) เป็นจีนฮกเกี้ยนมาจากสิงคโปร์ บิดาของท่านเป็นพ่อค้าเดินเรือ ตั้งสำนักงานอยู่ที่สิงคโปร์ คำขายไปมาระหว่างอินโดนีเซีย สิงคโปร์ ปากพนัง และจีน ขามาปากพนังจะนำเครื่องถ้วยชามดินเผา เครื่องทองเหลืองมาขาย ขากลับมาซื้อไม้ข้าวและหมูเป็นไป ในปีพ.ศ.2476 ก็ได้ตั้งโรงสีขึ้นที่ปากพนัง บิดาได้ให้ขุนวรพัฒน์ภักดีมาเป็นผู้จัดการ โรงสีนี้ได้ใช้กำลังของเครื่องจักรมาอุดเครื่องทำน้ำแข็งด้วย เมื่อขุนภักดีเสียชีวิต ได้ให้บุตรชาย คือ นายภักดี (จวน) พัฒน์ภักดีรับช่วงดำเนินการต่อมา จนถึงปี พ.ศ.2498 ก็ต้องหยุดกิจการชั่วคราวเนื่องจากไม่มีทุนหมุนเวียนเพียงพอ ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ได้ให้บุคคลภายนอกร่วมหุ้นด้วย รวมกัน 5 หุ้น เช่นมีนายฮับนัน แซ่ไคว ซึ่งเป็นทั้งหุ้นส่วนและเป็นหลงจู้ (เป็นหลงจู้เก่าแก่ที่อยู่กับโรงสีนี้มาหลายปี) มีนายล้อง แซ่เลี้ยวเป็นหุ้นส่วนและรับผิดชอบด้านการเงิน เรียกว่า "ชิมเอี้ยง" และมีนายชิวเซียง แซ่ไควซึ่งทำงานอยู่ในโรงสี 7 อยู่ เป็นต้น เนื่องจากมีข้าวน้อยทำไปก็ไม่คุ้มกับดอกเบี้ยที่กู้จากธนาคาร จึงต้องหยุดกิจการในปี พ.ศ. 2504 แล้วมีบริษัทจีนเซีย จำกัด มาจากกรุงเทพมหานคร (ได้เช่าโรงสี 4 อยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว มาเช่าทำต่อ แต่ทำมาได้ไม่ถึงปีก็เกิดวาระภัยในปีพ.ศ. 2505 โรงสีเสียหายมากจนต้องหยุดกิจการไป โรงสีนี้มีกำลังการผลิต 100 เกวียนข้าวเปลือกต่อวัน (ทำกันตลอด 24 ชั่วโมง) หรือ 250 กระสอบข้าวสารพอดีกับตู้สัมภาระรถไฟ 2 ตู้ มีคนงาน 20 กว่าคน ซื้อข้าวเปลือกจากเชียรใหญ่ ปากแพรก หัวไทร และส่งข้าวไปขายยะลา สุโขทัย-ไกล

โรงสีหมงฮวด-ยุคแรก, 茂發 กิมโจนเส็ง-ยุค 2 金順成 (โรงสี 4)⁴

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ตรงกันข้ามกับโรงสีเอี้ยะหลี (โรงสี 2) ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง

ประวัติความเป็นมา

แรกเริ่มกิจการในปี พ.ศ.2470 มีหุ้นส่วนร่วมลงทุนเปิดกิจการ 5 คน แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ได้ถอนหุ้นกันหมด เหลือนายกิมปี แซ่อ่อง (นายปี ชนะบุรี) ชาวจีนฮกเกี้ยนคนเดียว และ

ยังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงสีกิมโจนเส็ง” มีบุตรบุญธรรมชื่อนายหยอง แซ่อ่อง (นายยุทธ อิศระไพฑูรย์) เป็นหลงจู๋ นายหยองผู้นี้ เป็นพ่อค้าข้าวที่มีบทบาทมากผู้หนึ่งในปากพนังในสมัย สงครามโลกครั้งที่ 2 โรงสีได้ดำเนินการมาจนถึง พ.ศ. 2501 ได้ให้เล้ากิมเฮงพ่อค้าจากเมือง นครรวมหุ้นกับนายเตียงเจ้าของบริษัทจีนเซียในกรุงเทพฯ (เป็นบริษัทรับซื้อมะพร้าวแห้ง หนาก แห้ง) เข้ากิจการ ทำมาจนถึง พ.ศ. 2508 จึงหยุดกิจการ

โรงสีกงฮั่ว 廣和 (โรงสี 5)⁵

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง

ประวัติความเป็นมา

ผู้ตั้งชื่อนายกงโต แซ่ตัน (ตันสกุลตันศรีเจริญ) ซึ่งเป็นพ่อค้าใหญ่อยู่ในเมืองนครมีเยื่อ หนองว่า “กงหลี่” ทำธุรกิจเกี่ยวกับการเงิน การค้ากับจีน เปิดโรงสี ในปีพ.ศ. 2485 โดยให้บุตรชายคนโตชื่อ นายไค่หงวน แซ่ตัน เป็นผู้จัดการ โรงสีนี้ในระยะหลัง ๆ ประสบความล้มเหลว มีหนี้สินมาก จนต้องหยุดกิจการในปีพ.ศ. 2488 เป็นโรงสีไฟโรงแรกในจำนวน 14 โรง ที่หยุดกิจการ ปล่องโรงสีซึ่งเป็นปล่องอิฐ เพิ่งจะถูกรื้อเมื่อเดือนกรกฎาคม 2540 นี้เอง สาเหตุที่แท้จริงที่โรงสีนี้ ต้องหยุดกิจการก็เนื่องมาจากไม่ยอมร่วมมือกับบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ เจ้าของโรงสี 8 นี้มีอุดมการณ์ที่ต่อต้านญี่ปุ่นเพราะบริษัทข้าวไทยฯ ในสมัยนั้นขายข้าวให้ญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกัน เจ้าของโรงสีนี้ไม่มีความสัมพันธ์ฉันท์ญาติใด ๆ หรือไม่ได้สร้างมิตรกับใครในปากพนังแม้แต่ เจ้าของโรงสีด้วยกัน จึงเท่ากับโดดเดี่ยวตนเอง เป็นสาเหตุให้ถูกกลั่นแกล้งจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับ บริษัทข้าวไทยฯ จนประสบกับการขาดทุน ที่ดินของโรงสีก็ถูกขายทอดตลาด

ภาพที่ 6 โรงสีกิมโจนเส็ง (โรงสี 4) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ตรงกันข้ามกับโรงสี 2 อยู่ในเขตเทศบาล อำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐเป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 7 โรงสีกงฮั่ว (โรงสี 5) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง อยู่ในเขตเทศบาลอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 7 โรงสี 5 ขณะเริ่มรื้อถอนในเดือนกรกฎาคม 2540

โรงสีซงเชียงเฮง 丰样興 (โรงสี 6)^๑
ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ตำบลบางหญ้า ในเขตอำเภอปากพนัง ตั้งใกล้กับโรงสีบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ จำกัด โดยมีคลองปักันกลาง และโรงสี 6 อยู่ทางด้านทิศเหนือของ โรงสีบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้

ประวัติความเป็นมา

ผู้ก่อตั้ง คือ นายเซียง โกฏกุล (แซโก) บุตรขุนพรหมเสนา (ปู่ชื่อนายเสริย หรือ ใช้ย โกฏกุล ชาวจีนยกเกียนมาจากเมืองจีน เข้ามาอยู่ในเมืองนคร) นายเซียงสำเร็จการศึกษาจาก ปีนัง แล้วมาเป็นหลงจู้อยู่ในโรงสีไฟหยิกเส็งจั้น ต่อมาได้แต่งงานกับบุตรสาวของนายกิมฟอง ลักษณะพ่อค้าคนสำคัญของปากพนัง โรงสีนี้มีปล่องเป็นเหล็ก มีกำลังการผลิตวันละประมาณ 50 เกวียนข้าวเปลือก มีคนงาน 30 กว่าคน ห้องเก็บข้าวในระยะแรกมี 3 ห้อง แล้วขยายเป็น 4 ห้องใน ภายหลัง และต่อมาได้ให้บุตรชายชื่อนายโชคชัย โกฏกุลดำเนินกิจการสืบทอด จนถึงปี พ.ศ. 2500 จึงหยุดกิจการ

โรงสีไถน้ำฟง - ยุค 1, 泰南丰 โรงสีชะเซ่งฟ้ง - ยุค 2, 合盛號

โรงสีหยิกเส็งจั้น - ยุค 3 日成棧 (โรงสี 7)'

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง ตำบลบางกรูด ในเขตอำเภอปากพนัง

ประวัติความเป็นมา

ชาวจีนไหหลำ เป็นผู้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2465 ใช้ชื่อว่าโรงสีไถน้ำฟง ต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ได้ขายกิจการให้แก่เจ้าแก้วและหุ้นส่วนซึ่งล้วนเป็นชาวสิงคโปร์ใช้ชื่อโรงสีว่า "โรงสีชะเซ่งฟ้ง" ในปี พ.ศ. 2480 ผู้จัดการฝ่ายการเงินโรงสีถูกปล้นและถูกฆ่าตายด้วยฝีมือของโจรการเมืองที่มา จากเกาะไหหลำ เจ้าของกิจการจึงหยุดทำการและขายต่อให้กับขุนบวรรัตนรักษ์ (ตันหยิกเส็ง) โดยให้บุตรชายชื่อนายยุตติ บวรรัตนรักษ์ เป็นผู้ดูแลกิจการ (นายยุตติ บวรรัตนรักษ์ได้แต่งงาน กับไคว้จ้งฟ้ง บุตรสาวของไคว้เซียงฮ่าว และเป็นพี่สาวของไคว้จ้งพวงเจ้าของโรงสี 1) โรงสีนี้หยุด กิจการในปี พ.ศ. 2505 โรงสีมีกำลังการผลิต สีข้าวเปลือกได้วันละ 50-70 เกวียนข้าวเปลือก (ทำงานตลอด 24 ชั่วโมง) มีคนงาน 30-40 คน มีห้องเก็บข้าว 4 ห้อง

ภาพที่ 9 โรงสีองเชียงเฮง (โรงสี 6) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ใกล้กับโรงสีบริษัทชาวไทยปักษ์ใต้ จำกัด ปล่องโรงสีเป็นเหล็ก ภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 10 โรงสีหิกลึงจัน (โรงสี 7) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง บ้างบางมูลในเขตอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ ภาพถ่ายในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

บริษัทบรรพพานิชย์ จำกัด

สำนักงานใหญ่	ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช
สาขา	ฝั่งตะวันออก อำเภอปากพนัง นครศรีธรรมราช
เจ้าของ	เหมืองแร่เขากลม อำเภอท่าศาลา นครศรีธรรมราช
	โรงสีบวร 1 หลังสถานีรถไฟ นครศรีธรรมราช
	โรงสีบวร 2 บางกรูด ปากพนัง
	โรงสีบวร 3 ปากนครฯ นครศรีธรรมราช
ผู้แทน	บริษัทน้ำมันตราหอย แห่งสหรัฐอเมริกา ปีนัง
	จำหน่าย น้ำมันตราหอย บริษัทรถยนต์ฟอร์ด
	จำหน่าย รถยนต์นั่งและบรรทุก บริษัทเดินเรือทะเล จำกัด
	ทำการขนส่งทางเรือ กรุงเทพฯ นครฯ โรงงานยาสูบ
	กรมสรรพสามิตต์ จำหน่ายบุหรี่และยาสูบทุกชนิด เครื่องสีข้าว
	“แมคคินนอน” แห่งประเทศอังกฤษ เครื่องยนต์ดีเซลและ
	เครื่องยนต์ดีเซล “แชนม่า”
แผนกเครื่องจักร	จำหน่ายเครื่องสีข้าว เครื่องยนต์ดีเซล เครื่องยนต์เรือดีเซล
	เครื่องสูบน้ำ อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องจักรต่าง ๆ โดยรับผิดชอบให้
	เสร็จ

แผนกสินค้าต่าง ๆ จำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องอุปโภคบริโภคโรงสีสายพาน
สุราต่างประเทศ เบียร์ ไทย และต่างประเทศ ฯลฯ โปรดติดต่อ
จะได้รับความสะดวกทุกประการ
จากหน้าโฆษณาในหนังสือ "งานเดือนสิบ ประจำปี 2494 จังหวัดนครราชสีมา"

โรงสีเตาเสิง (道生) -ยุคแรก, โรงสีโฮของ(和丰)-ยุคที่ 2, โรงสีบริษัทกอบกาญจน์-
ยุคที่ 3 (โรงสี 8)⁸

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่บางนาว(ในเขตปากพนัง) ฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนังอยู่ตรงกันข้ามโรงสีวังน้(โรงสี 9)

ประวัติความเป็นมา

เป็นโรงสีไฟที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำโรงแรกของภาคใต้ ตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2447 ผู้ตั้งชื่อไควฮักหงี
เป็นชาวจีนแต้จิ๋วที่มีกิจการโรงสีอยู่แล้วที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร (เรียก
ว่าโรงสี 19) ได้ส่งข้าวขายไปยังสิงคโปร์เป็นประจำอยู่แล้ว ซึ่งในขณะนั้นอังกฤษได้ทำสัญญาซื้อ
ข้าวจากรัฐบาลไทย แต่ข้าวที่ผลิตได้ไม่พอกับความต้องการ รัฐบาลจึงส่งเสริมการขยายโรงสีและ
การปลูกข้าว ไควฮักหงีจึงได้กู้เงินจากพระคลังข้างที่โดยทำสัญญาประกัน 25 ปี ชื่อจดทะเบียนว่า
"โรงสีเตาเสิง" มีน้องและและหลานช่วยงานหลายคน ได้แก่ ไค้งเปงจือ เป็นอาของไควฮักหงี
(ภายหลังได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนนครกิจจันนิเทศ ต้นสกุล โรจนกิจ) มีหน้าที่ดูแลระบบการผลิต
คนที่สองคือไควเซียงจี้ (ต้นสกุลสิริธรรมวัฒน์) เป็นบุตรชายคนโตของพี่ชายไควฮักหงี ทำหน้าที่
เป็นหลงจู๊ รับผิดชอบการเงิน คนที่ 3 คือ ไควเซียงท้าว (ต้นสกุลสุชาติ) เป็นน้องชายรองของ
ไควเซียงจี้ ทำหน้าที่เป็นหลงจู๊รอง รับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินและบัญชี คนที่ 4 คือ ไควเซียงหยู
(ต้นสกุลโสมชาติสกุล) เป็นน้องรองจากไควเซียงท้าว ทำหน้าที่เรื่องโรงเลื่อย (เนื่องจากเครื่องจักร
ไอน้ำมีกำลังสูงมาก มีกำลังเหลือพอที่จะจุดเครื่องจักรเลื่อยไม่ได้ จึงได้ตั้งโรงเลื่อยขึ้นอีกแผนก
หนึ่ง ไม้ที่ป้อนจากโรงงาน จะมาจากเขตรหว่างหัวไทร-ระโนด และชะอวด) เมื่อไม้ในพื้นที่หมด
ป่า ก็ได้ไปทำไม้ที่บ้านโป่ง และได้เสียชีวิตที่นั่นด้วยไข้ป่า มีเอ็นจิเนียร์ใหญ่เป็นชาวเยอรมัน (ไม่
ทราบชื่อ) และมีนายเลียงจิว แซ่ไคว (คนท้องถิ่นมักเรียกว่าเอ็นจิเนียร์ซิว) กับนายเกื้อ มาลา
เป็นเอ็นจิเนียร์รอง ไควฮักหงีอยู่กับโรงสีนี้ไม่กี่ปีก็กลับไปอยู่ที่เมืองจีน ปลอยอาและหลาน ๆ
ดำเนินการไป ในระยะหลังโรงสีถูกบุคคลภายนอกกลั่นแกล้ง ถูกลอบวางเพลิงถึง 2 ครั้ง คือในครั้ง
แรกในปี พ.ศ. 2464 ไฟไหม้ในขณะที่มีข้าวอยู่เต็มโกดัง ค่าเสียหายจึงสูงมาก ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.
2470 ความเสียหายก็น้อยกว่าครั้งแรก เป็นเหตุให้ต้องหยุดกิจการ มีการแบ่งทุนให้กันระหว่าง
ญาติ ๆ ที่ช่วยงานกันตั้งแต่ต้น เมื่อเลิกกิจการ ในปี พ.ศ. 2471 ก็ขายกิจการให้กับนายลิ้มโฮของ
ชาวจีนฮกเกี้ยนจากสิงคโปร์ โฮของดำเนินธุรกิจมากระยะหนึ่ง เนื่องจากเป็นคนต่างถิ่น มิได้อยู่

ควบคุมและบริหารกิจการโรงสีด้วยตนเอง แต่จ้างลงจ้างบริหารแทนทำให้ประสบการขาดทุนและล้มละลายไปในที่สุด ต้องให้นายลิ้มขุนหงวนพ่อค้าสำคัญคนหนึ่งในเมืองนครดูแลทรัพย์สิน แต่ในที่สุดก็ต้องถูกสยามกัมมาจณ ยึดทรัพย์สินในปี พ.ศ. 2475 ปี พ.ศ. 2478 นางกอบกาญจน์ ชัยสงค์ ชาวเมืองกาญจนดิษฐ์ ได้มาที่โรงสีร้างนี้เพื่อซื้อหม้อสตีและเครื่องจักรที่ยังใช้ได้ เพื่อนำไปใช้งานโรงสีของตนที่บ้านดอน (สุราษฎร์) แต่ทางสยามกัมมาจณก็ได้เสนอขายกิจการโรงสีพร้อมทั้งที่ดินให้กับนางกาญจน์ในราคา 5,000 บาทนางกอบกาญจน์ตอบตกลงทันที เรื่องการซื้อขายทรัพย์สินโรงสีในราคาที่ถูกมาก คนท้องถิ่นไม่ทราบหรือคาดคิดกันมาก่อนเลย โรงสีนี้จึงถูกฟื้นกิจการขึ้นมาอีกในนามที่จดทะเบียน “โรงสีบริษัทกอบกาญจน์” ในระยะแรกมีนายกิมซุ่น เป็นผู้จัดการ (หลงจู๊) ในขณะเดียวกันก็ได้ใช้กำลังของเครื่องจักรที่มีอยู่เหลือเฟือ มาเปิดกิจการโรงน้ำแข็งคู่กันไปกับกิจการสีข้าว บริษัทกอบกาญจน์ยังได้ทำธุรกิจเดินเรือโดยสารในนามเรือท่าทองด้วย ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงสีทุกโรงจะอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ ข้าวที่ซื้อและสีได้จะต้องขายให้กับบริษัทข้าวไทย แต่บริษัทข้าวไทยก็ดำเนินการได้ถึง พ.ศ. 2489 ก็หยุดกิจการโรงสี 8 นี้ก็ได้หยุดกิจการชั่วคราว จนในปี พ.ศ. 2491 ก็ได้ให้สหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นผู้เข้าดำเนินการต่อไปโดยไม่ได้ขึ้นป้ายว่าเป็นการดำเนินการของบริษัทจังหวัด คนท้องถิ่นจึงไม่ทราบและยังคงเรียกกันว่าโรงสีแม่ครู ในระยะนี้โรงสี 8 เฟื่องฟูมาก เพราะมีทุนรับซื้ออย่างไม่จำกัด ประกาศที่ห้ามขายข้ามเขตที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 ก็ยังมีผลบังคับอยู่ โรงสีนี้อยู่ในฐานะเป็น กิ่งรัฐจึงได้รับสิทธิพิเศษในการส่งขายข้ามเขต (แต่จะต้องทำตามระเบียบที่ทางการตั้งไว้) จึงมีลูกค้านำข้าวมาขายกันมาก เพราะจะขายได้เงินสดทันทีและมักได้ราคาดีกว่า ในขณะเดียวกันโรงสีอื่นมักขายได้เป็นเงินเชื่อและมักจะถูกโกงตาชั่งโรงสี 8 นี้ดำเนินการมาจนถึง พ.ศ. 2495 ก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถซื้อข้าวเปลือกป้อนโรงงานได้ดังเคย กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลได้ผ่อนปรนกฎเกณฑ์ห้ามกักเก็บข้าว ทำให้โรงสีต่าง ๆ สามารถรับซื้อข้าวได้เต็มที่ เพราะค่าได้เสริมขึ้น ประกอบกับเกิดมีโรงสีขนาดเล็กซึ่งเป็นเครื่องดีเซล ที่ตั้งได้ง่ายใช้ทุนน้อย โรงสีเล็ก ๆ เหล่านี้เดิมเป็นคนกลางที่รับซื้อข้าวจากชาวนามาส่งขายให้โรงสี 8 เมื่อคนรวบรวมข้าวมาขายให้ตั้งโรงสีเสียเอง และแย่งซื้อข้าวเปลือกไปด้วย โรงสี 8 ซึ่งมีต้นทุนดำเนินการสูง ไม่มีข้าวเปลือกป้อนโรงสี ในที่สุดต้องหยุดกิจการในปี พ.ศ. 2495

พระยาพิชัยเลิศกาธิปัตย์ (บัว)
ถูกหลอกลวงโดยเรียกว่า "ผู้แบกง"
แปลว่า ก่งพระยา

จีนแต่จู่เข้ามาในรัชกาลที่ 3
เป็นต้นตระกูลผู้ค้าข้าวออกมาหัวกับนี้

ไควบงจื่อ
(ขุนนครกิจจันนเทศ) ถูกปลุกปลุกน้องของพระยา
พิชัยเลิศกาธิปัตย์เป็นต้นสกุลโจรจีนกิจ

	ไควฮะสี	ไควฮะชวณ	ไควฮะสี	ไควฮะหง	ไควฮะแสง
เจ้าจอมมารดาพร้อม (กิมล้ง)					
เจ้าจอมในรัชกาลที่ 5	อยู่เมืองจีน	อยู่เมืองจีน	อยู่เมืองจีนแต่บุตร	สืบต่อโจรสี 19 (กรุงเทพฯ)	อยู่เมืองจีน เป็ด
			3 ใน 6 คนมาเมืองไทย	และเป็นผู้ตั้งโรงสีเตาแสง	กิจการธนาคารที่หัวเถา
				ที่ปากพวง	

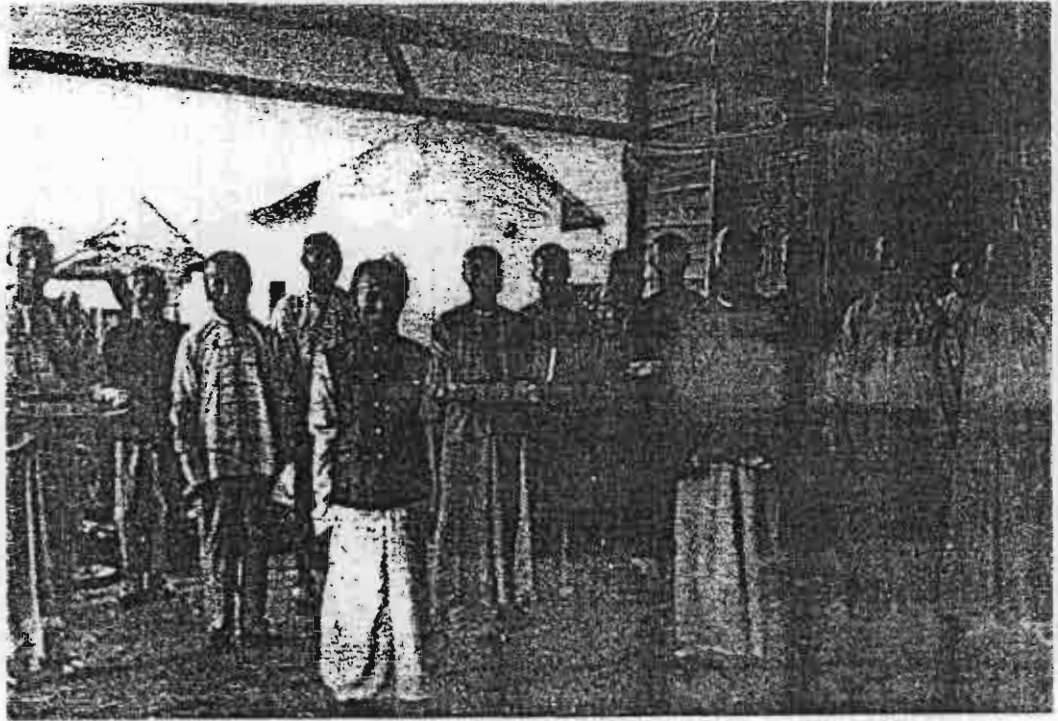
บุตร 2 คน ที่ถือกิจการโรงสีสระเกาะ
ที่ปากพวง แต่ภายหลังทำผิด
กฎหมายหนีไปอยู่ต่างประเทศ

ไควฮะไต้
เปิดกิจการใหญ่ที่
ภาคใต้ของเวียดนาม

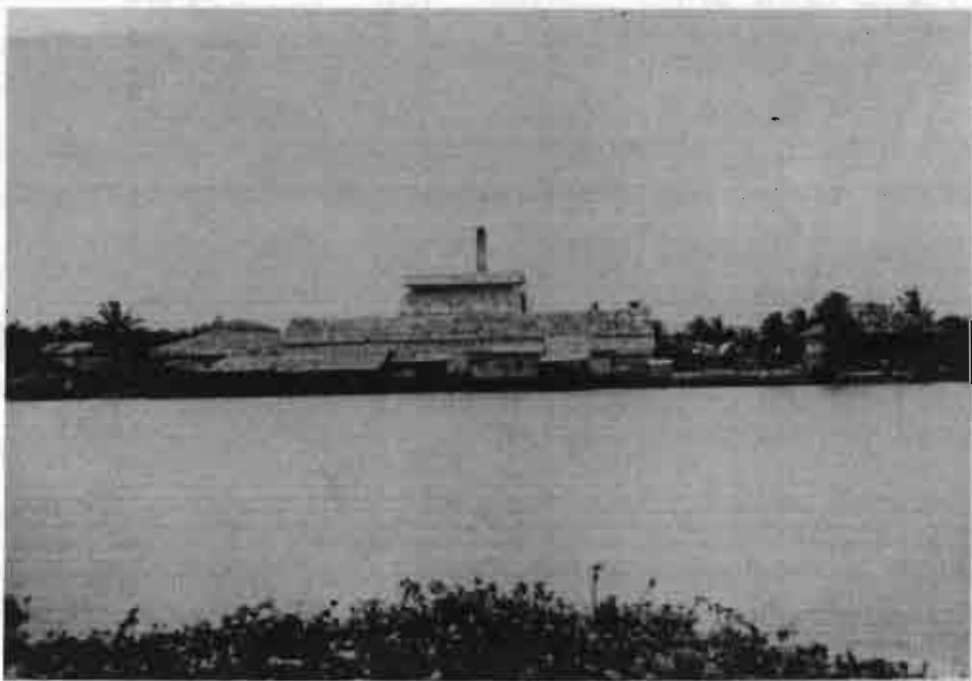
2. ไควฮะยงมั่ง	1. ไควฮะยงวาว	3. ไควฮะยงี่	4. ไควฮะยงหญ	5. ไควฮะยงฮ่าว	6. ไควฮะยงเล้ง
อยู่เมืองจีน	อยู่เมืองจีน	ต้นสกุลสีวิธรรมวัฒน์	ต้นสกุลโสมมิตรสกุล	ต้นสกุลสุชาโต	อยู่เมืองจีน
		เข้าอยู่เมืองไทยตอนหนุ่ม	เข้าเมืองไทยตอนหนุ่ม	เข้าเมืองไทยตอนหนุ่ม	
		เป็นหลังจู่โรงสีเตาแสง	คุมกิจการโรงสีลอยของ	ทำหน้าฟ้ายอบัญชีของ	
		รุ่นบุกเบิก	โรงสีเตาแสงรุ่นบุกเบิก	โรงสีเตาแสงรุ่นบุกเบิก	

ไควจ้งพ้ง + นายยุติ บวรรัตนรักษ์
ทำโรงสี 7

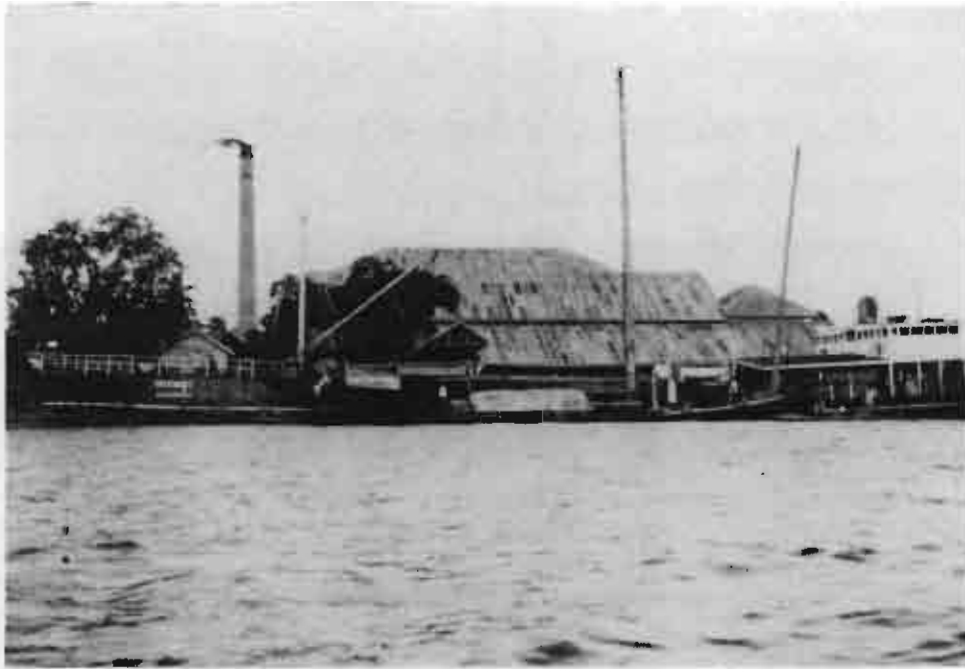
ไควจ้งพวง
สืบต่อกิจการโรงสี 1

ภาพที่ 11 เป็นภาพที่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จประพาสแหลมมลายู เมื่อถึงเมือง นครศรีธรรมราช ได้รับการต้อนรับจากเจ้าของโรงสีไฟจีนไควยักหนึ่ง และครอบครัว ยืนรับเสด็จในโรงสีของตน ทุกคนล้วนแต่งกายแบบจีน ถ่ายเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) (ที่มา : พระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 5 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จประพาสแหลมมลายู)

ภาพที่ 12 โรงสีบริษัทกอบกาญจน์ จำกัด (โรงสี 8) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง บ้านบางนาว ในเขตอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นโรงสีไฟโรงแรกของปากพนัง ภาพนี้ถ่ายใน ระหว่างเกิด สงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 13 โรงสีวงไถ่ (โรงสี 9) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนัง ตรงกันข้ามกับโรงสี 8 ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

โรงสีวงไถ่ 源泰 (โรงสี 9)¹⁰

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปากพนัง ตรงข้ามกับโรงสี 8 อยู่ในเขตอำเภอปากพนัง

ประวัติความเป็นมา

ผู้ก่อตั้งชื่อไคว่วงไถ่ เป็นชาวจีนแต่จื๊อมีภูมิลำเนาเดิมที่เมืองจีนแห่งเดียวกับไคว่ฮักหงีผู้ตั้งโรงสีเตาเล้ง (โรงสี 8) โรงสีไฟโรงแรกของปากพนัง เดิมวงไถ่มีกิจการโรงสีขนาดใหญ่อยู่แล้วที่ริมคลองบางหลวง ฝั่งธนบุรี ในราวปี พ.ศ.2480 ไคว่วงไถ่ต้องการมาซื้อกิจการโรงสี 8 ซึ่งขณะนั้นนางกอบกาญจน์ ชัยสงค์ดำเนินกิจการอยู่ แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงได้ตั้งโรงสี 9 ฝั่งตรงกันข้ามกับโรงสี 8 ในปี พ.ศ.2480 ให้บุตรคนที่ 7 ชื่อไคว่เย็กซัว (ชาวบ้านมักเรียกกันว่าเจ้าแก่บั้ง) เป็นผู้ดำเนินการ มีกำลังการผลิต ได้วันละ 50 – 70 เกวียนข้าวเปลือก มีคนงาน 40 กว่าคน ข้าวสารส่งไปขายถึงสุโขทัย-โกนด และส่งเข้าไปยังสาขาใหญ่ที่กรุงเทพฯ เนื่องจากมีทุนมากและรับซื้อในปริมาณที่ไม่จำกัด โรงสีจึงเป็นที่พึ่งของโรงสีอื่น ๆ ในปากพนัง-เชียรใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2496-2503 โรงสีที่นำข้าวมาขายจะได้รับเงินสดทันที หากส่งไปขายที่อื่น ต้องรออีกหลายวันจึงจะได้รับเงิน ในช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น เจ้าของกิจการโรงสีนี้ยังได้ขยายกิจการด้วยการเช่าโรงสี 2 และโรงสีที่ปากแพรกของไคว่เปงจือ (ขุนนครกิจจีนนิเทศ) ดำเนินกิจการมาจนถึงปี พ.ศ. 2505 จึงหยุดกิจการพร้อมกันทั้ง 3 โรง

โรงสีไทหวพงษ์ (โรงสี 10)¹¹

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของคลองปากพ่อง ตำบลบ้านเนิน ตรงตำแหน่งใกล้กับทางน้ำสามแพรก อยู่ในเขตอำเภอเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

นายผาง แซ่ด่าน ชาวจีนไหหลำร่วมหุ้นกับพรรคพวกอีกหลายคนตั้งโรงสีขึ้นในปี พ.ศ. 2479 แต่ต่อมามีคนอื่นถอนหุ้นกันหมด เหลือนายผางคนเดียวทำต่อมาจนถึงปี 2503 ได้ให้นายวสิทธิ์ ภูศิริ เข้ากิจการมาจนถึงปี พ.ศ.2507 ลูกสาวของเจ้าของโรงสีได้เข้ามาทำเสียเอง แต่ก็ทำได้ปีกว่าก็หยุดกิจการ

โรงสีนี้มีคนงาน 15 คน มีกำลังการผลิตสีขาว ได้วันละ ประมาณ 50 เกวียนขาวเปลือก (ทำงานตลอด 24 ชั่วโมง) ส่งข้าวไปขายทางใต้เกือบทุกจังหวัด ส่งไปขายกรุงเทพฯ เป็นบางครั้ง

โรงสีลิ้มเล่งหัง (林玲行) – ยุค 1 โรงสีเลื่องชะกงสิหลี่ (合公司) – ยุค 2

โรงสีสระเกษ (源利) – ยุค 3 โรงสีงวนหลี – ยุค 4 โรงสีไฟวลิ้ง – ยุค 5 (โรงสี 11)¹²

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปากพ่องใกล้แยกปากแพรก(กับแม่น้ำชะอวด) และใกล้วัดสระเกษ อยู่ในหมู่ 1 เขตอำเภอไสหมาก อำเภอเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

เดิมเป็นโรงสีที่ชาวไหหลำตั้งขึ้นในราวปี พ.ศ.2472 ในปี พ.ศ.2477 โรงสีเกิดไฟไหม้เนื่องจากหม้อน้ำระเบิด เอ็นจิเนียช็อควันสูกตายในที่เกิดเหตุ เจ้าของโรงสีจึงหยุดกิจการ ต่อมาขายให้กับไคว้สะลี (พี่ชายคนโตของไคว้สะหงผู้เปิดกิจการโรงสีไฟโรงแรกของปากพ่องในปี พ.ศ. 2447) ไคว้สะลีได้ให้บุตรชายสองคนดูแลกิจการ แต่ในปี พ.ศ.2485 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการซื้อขายข้าวอยู่ โรงสีนี้ทำผิดกฎโดยไม่ได้แจ้งสต็อกข้าวและขายข้าวไม่ได้รับอนุญาตจากบริษัทข้าวไทยปักษ์ใต้ที่เป็นผู้ควบคุมอยู่ สองพี่น้องซึ่งเป็นคนต่างด้าว กลัวความผิด จึงหนีไปต่างประเทศ คนหนึ่งหนีไปเขมร อีกคนหนึ่งหนีไปตรังกานู ไปพึ่งญาติที่นั่น โรงสีนี้จึงอยู่ในความดูแลของไคว้เบงจือ (ขุนนครกิจจีนนิเทศ) ซึ่งเป็นญาติกัน ไคว้เบงจือก็ให้ญาติฝ่ายภรรยาชื่อนายจ่าง วงศ์เบ๊ยส์จัจ ดูแลโรงสี และต่อมาให้นายนาค วงศ์เบ๊ยส์จัจเปิดกิจการโรงสีและได้ตกทอดมาให้บุตรชื่อนายอนันต์ วงศ์เบ๊ยส์จัจดำเนินกิจการมาจนถึงปี พ.ศ. 2499 ได้ให้นายไคว้เย็กซัว เจ้าของโรงสี 9 (โรงสีงวนไถ่) เข้ากิจการ ตั้งชื่อ ว่า “โรงสีงวนหลี” เข้า

กิจการมาถึงปี พ.ศ.2505 ก็หยุดเช่า ในปี พ.ศ.2507 นายวลีย์ ภูศิริ (ลี แซ่กู) ได้มาเช่าในระยะแรก ต่อมาก็ซื้อกิจการ ได้ตั้งชื่อโรงสีใหม่ว่า "โรงสีไพลี" ได้ดำเนินมาจนถึง ปี พ.ศ. 2533 จึงหยุดกิจการ เป็นโรงสีไฟขนาดกลาง สีข้าวได้เต็มที่ (ทำงานตลอด 24 ชั่วโมง) วันละ 50 เกวียน ข้าวเปลือกข้าวที่สีได้ จะส่งไปขายที่นครราชสีมา (สมัยเป็นโรงสีไพลี) เป็นโรงสีไฟที่ตั้งอยู่ในเขตปากพนัง-เชียรใหญ่ โรงสุดท้ายที่หยุดกิจการ ในระยะหลัง โรงสีอยู่ในภาวะที่ขาดทุนและไม่มีทุนหมุนเวียน เป็นเช่นนั้นอยู่หลายปีจึงต้องหยุดกิจการ

ภาพที่ 14 โรงสีไทยพงษ์ (โรงสี 10) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของคลองปากพนังใกล้ปากน้ำปากแพรก ปล่องโรงสีเป็นเหล็ก เป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 15 โรงสีสระเกษ (โรงสี 11) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพนังใกล้ปากน้ำปากแพรกและใกล้วัดสระเกษ อยู่ในตำบลไสหมาก ในเขตอำเภอปากพนัง ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

โรงสีไฟเหียบเสียง - ยุค 2 榮成丰 โรงสีไฟแสงไทย - ยุค 3 (โรงสี 12)¹³
ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมคลองชะอวด ฝั่งตรงข้ามกับตลาดเชียรใหญ่ อำเภอเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

เดิมมีนายฤกษ์ ศิริวัฒน์ นายหยก ขาวทอง และนายเกลื่อน จันทรังษี ร่วมลงทุนกัน เปิดโรงสีนี้ ในปี พ.ศ.2475 แต่ในปี พ.ศ.2478 เกิดขัดแย้ง จนเป็นความกัน ในที่สุดต้องหยุดกิจการแล้วขายทอดตลาดในปี พ.ศ.2480 นายสุพิน วรวิบูลย์ลูกเขยนายกิมฟอง ลักษณะเป็นผู้ประมูลได้ดำเนินกิจการโดยใช้ชื่อเดิม จนมาถึงปี พ.ศ.2489 จึงหยุด ในปี พ.ศ.2492 นายเอ็กส้อง แซ่ไคว ญาติของนายจ้งพวงได้มาเช่าทำในระยะแรก และซื้อกิจการในภายหลัง ทำมาจนถึงปี พ.ศ.2499 โรงสีเกิดไฟไหม้และหยุดกิจการมาตั้งแต่บัดนั้น

โรงสีล้วนเอ็กเชียง 聯益昌 (โรงสี 13)¹⁴

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมคลองปากพนัง บ้านปากบาง ปากคลองบ้านกลาง เขตอำเภอหัวไทร

ประวัติความเป็นมา

นายลิ้มฮงลก ชาวจีนไหหลำเป็นผู้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2472 ในระยะเริ่มแรกตั้งใช้เครื่องสีตำเร็จรูปขนาดเล็กจากเมืองนอก ชนิดจุดหัวระเบิด ใช้น้ำมันโซล่าหมุนซ้ำ (น้ำมันซีโล้) เป็นเชื้อเพลิง ต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงสีไฟขนาดเล็ก สีได้วันละ 5-10 เกวียนต่อวัน มาในสมัยบุตร ชื่อ นายลิ้มจิก ได้ขยายเปลี่ยนเป็นโรงสีไฟขนาดใหญ่ กล่าวคือในราวปี พ.ศ.2480-2483 หากทำงานเต็มที่ สามารถสีข้าวได้วันละ 50-52 เกวียนต่อวัน นับว่าเป็นโรงสีที่ใหญ่มากโรงหนึ่งของภาคใต้ จะเป็นรองก็มีโรงสีบริษัทข้าวไทยปกติได้เท่านั้น ในระยะนั้นมีคนงานถึง 20 คน เป็นชาวจีนไหหลำล้วน ๆ โรงสีนี้ดำเนินธุรกิจมาจนถึงรุ่นที่ 3 โดยมีนายเสรี ศุภกร (ลูกเขย) เป็นผู้จัดการ ในปี พ.ศ.2513 จึงหยุดกิจการ เพราะหาซื้อข้าวเปลือกมาบ่อนโรงสีไม่ได้

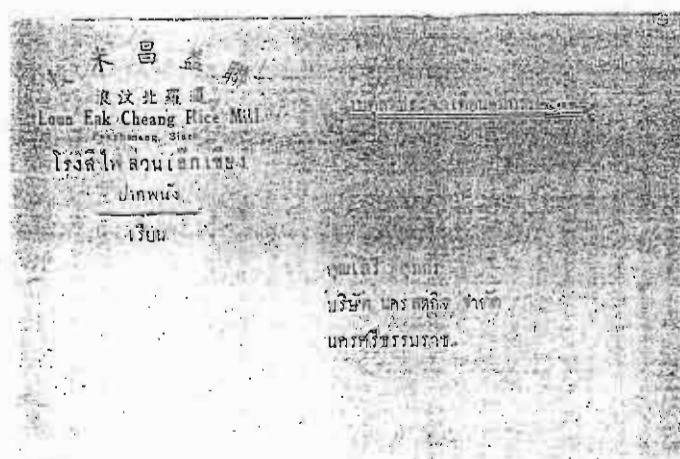

ภาพที่ 16 โรงสีแสงไทย(โรงสี 12) ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของคลองชะอวด ตรงข้ามกับตัวอำเภอเชียรใหญ่

ตำบลท่าขนาน ในเขตอำเภอเชียรใหญ่ ปล่อยโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นภาพถ่ายในระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 17 โรงสีล่วนเอ็กเชียง (โรงสี 13) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของคลองปากพนัง บ้านปากบางบ้านกลาง อยู่ในเขตอำเภอเชียรใหญ่ ปล่องโรงสีก่อด้วยอิฐ เป็นภาพที่ถ่ายในระหว่างที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

ภาพที่ 18 ตัวอย่างเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับการบัญชีของโรงสีไฟล่วนเอ็กเชียง

โรงสีสุ่ยห่อง (โรงสี 14) 瑞丰

ประวัติความเป็นมา

ผู้ตั้งคือ นายกิมฟอง ลักษณะ ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการเดินเรือลักษณะ เดินเรือโดยสารสายปากพนัง-หัวไทร ปากพนัง-เชียรใหญ่ เปิดโรงสีนี้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ราวปี พ.ศ.2487 โดยให้นายตาด ลักษณะ บุตรชายเป็นผู้บริหาร มีกำลังการผลิตสีข้าวเปลือกได้วันละประมาณ 30-40 เกวียน ปี พ.ศ.2498 เกิดไฟไหม้ และก็ได้หยุดกิจการมาตั้งแต่นั้น

โรงสีชุมชนเส็ง-สุค 1 順成

โรงสีบันดินหล้า – สุค 2 万定郎

โรงสีเอ็งจี-สุค 3¹⁶ 英世

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมฝั่งซ้าย (นับจากปากแพรกขึ้นไปยังต้นน้ำ) ของคลองชะอวด ใกล้ทางแยกปากแพรก ตำบลบ้านเนิน ในเขตอำเภอเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

นายลิมชุนจวน พ่อค้าคนสำคัญคนหนึ่งของเมืองนครเป็นผู้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2463 ตั้งขึ้นหลังจากลิมชุนจวนล้มละลายจากกิจการโรงฟอกหนังที่กรุงเทพฯ โรงสีนี้และโรงสีที่สงขลาที่ตั้งมาพร้อมกันหยุดกิจการในปี พ.ศ.2466 และได้ขายโรงสีทั้งสองนี้ให้กับนายบันดินหล้าพ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งมีกิจการรับซื้อยางพาราและกิจการเหมืองแร่ในภาคใต้ตอนล่าง บันดินหล้าเริ่มทำในปี พ.ศ.2468 จนถึงปี พ.ศ.2474 ก็เกิดล้มละลาย โรงสีนี้ถูกยึด (ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นคนยึด) ทั้งร้างมาจนถึงปี พ.ศ.2478 มีนายเอ็งจีชาวจีนฮกเกี้ยนจากสงขลามาเช่า นายเอ็งจีไม่ได้คิดที่จะดำเนินธุรกิจอย่างจริงจัง แต่ใช้วิธีการที่ทำให้ชาวบ้านไว้ใจ นำข้าวมาฝากที่โรงสีเป็นจำนวนมาก จึงลักลอบสีข้าวของชาวบ้านจนเกือบหมดโกดัง แล้ววางเพลิงเสียในปี พ.ศ. 2482 และ โรงสีนี้ก็ร้างมาตั้งแต่บัดนั้น

ภาพที่ 19 โรงสีป่าตา (ภายหลังขายให้นายเอก พงษ์สุวรรณ) ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำปากพ่อง ใกล้ปากน้ำปากแพรก และใกล้กับโรงสี 11 เป็นโรงสีที่ใช้เครื่องยนต์ไม่มีปล่องไฟ เป็นภาพถ่าย ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

โรงสีไฟเจริญผล¹⁷

ที่ตั้ง

ตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของคลองชะอวด (นับจากปลายขึ้นไปหาดต้นน้ำ) อยู่หมู่ 9 ตำบลท่าขนาน อำเภอเชียรใหญ่ นครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.2520 ย้ายไปตั้งที่สามแยกบ่อล้อย ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2500 โดยนายบุญเย็น ลิ่มตระกูล (นายห้องเย็น แซ่ลิ่ม) เป็นโรงสีที่ตั้งขึ้นหลังจากโรงสีแสงไทยซึ่งตั้งอยู่ใกล้กันถูกไฟไหม้และหยุดกิจการไปแล้ว ในบริเวณแถบนี้จึงไม่มีโรงสีใหญ่ที่จะเป็นคู่แข่ง ซึ่งในบริเวณนี้มีพื้นที่ปลูกข้าวกว้างขวางและได้รับผลผลิตมาก พื้นที่ไม่ค่อยได้รับกระทบจากน้ำเค็มรุกเข้ามาเช่นที่ริมทะเลในปากพ่องและหัวไทร (ในระหว่าง พ.ศ. 2500-2520) โรงสีนี้สามารถสีข้าวเปลือกได้วันละ 30-40 เกวียนต่อวัน จะขายข้าวไปยังปัตตานีและยะลา ต่อมาในปี พ.ศ.2520 เจ้าของโรงสีมองเห็นว่า ควรจะย้ายโรงสีไปตั้งที่บ่อล้อยจะเหมาะสมกว่า กล่าวคือในขณะนั้น มีถนนสายนครหัวไทร-สงขลา และสายเชียรใหญ่-บ่อล้อย เกิดขึ้น